



Sociaal en Cultureel Planbureau

Eigentijdse ongelijkheid

De postindustriële klassenstructuur op basis van vier typen kapitaal

Vershil in Nederland 2023



Eigentijdse ongelijkheid

De postindustriële klassenstructuur op basis van vier typen kapitaal

Verschil in Nederland 2023

Cok Vrooman

Jeroen Boelhouwer

Jurjen Iedema

Ab van der Torre

Sociaal en Cultureel Planbureau

Den Haag, maart 2023

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de 'Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus'.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2023

SCP-publicatie 2023-3

Opmaak binnenwerk: Xerox, Den Haag

Eindredactie en productiebegeleiding: Future Communication, Utrecht

Vertaling samenvatting: Metamorfose Vertalingen, Utrecht

Omslagontwerp: Xerox, Den Haag

Foto omslag: ANP | David Rozing

Copyright

U mag citeren uit SCP-rapporten, mits u de bron vermeldt.

U mag SCP-bestanden op een server plaatsen mits:

1. het digitale bestand (rapport) intact blijft;
2. u de bron vermeldt;
3. u de meest actuele versie van het bestand beschikbaar stelt, bijvoorbeeld na verwerking van een erratum.

Data

SCP-databestanden, gebruikt in onze rapporten, zijn in principe beschikbaar voor gebruik door derden via dans www.dans.knaw.nl.

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

Via onze website kunt u zich kosteloos abonneren op een elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	6
1 Aandacht voor ongelijkheid	13
Noten	15
2 Oude en nieuwe vormen van sociale ongelijkheid	16
2.1 Uitgangspunten van Verschil in Nederland	16
2.2 Aspecten van ongelijkheid	18
2.3 Veranderende ongelijkheid op de arbeidsmarkt...	18
2.4 ... en daarbuiten	19
Noten	23
3 De klassenstructuur volgens de nieuwe gegevens uit Verschil in Nederland	26
3.1 Nieuwe gegevens	26
3.2 De uitgebreide meting	26
3.3 Zeven klassen	28
3.4 Conclusie	39
Noten	40
4 Klassenverschillen in visies op het leven, de maatschappij en de politiek	43
4.1 Visie op het eigen leven	44
4.2 Meninge n over de Nederlandse samenleving	45
4.3 Opvattingen over politieke en maatschappelijke kwesties	47
4.4 Politiek vertrouwen	49
4.5 Conclusie	52
Noten	53
5 Bevindingen en beleidsmogelijkheden	54
5.1 Enkele bevindingen	54
5.2 Waarom is structurele ongelijkheid reden tot zorg?	56
5.3 Wat zijn mogelijke handvatten voor beleid?	58
5.4 Tot slot	68
Noten	69
Summary	72
Literatuur	80
Bijlage A Verdeling van indicatoren over de klassen	89
Bijlage B Verdeling van de kapitaalvormen	98
Bijlage C Kapitaalprofielen van de sociale klassen	101
Bijlage D Zelf investeren in kapitaal	103

Voorwoord

In het politieke en maatschappelijke debat gaat het vaak over verschillen in inkomen, vermogen of opleiding. Maar ongelijkheid omvat tegenwoordig meer dan dat. Daarom kijkt het Sociaal en Cultureel Planbureau in de reeks *Verschil in Nederland* naast dat economisch kapitaal ook naar de verdeling van andere hulpbronnen: sociaal, cultureel en persoonskapitaal. Het hebben van een netwerk dat steun biedt of je verder helpt; kunnen voldoen aan wat de moderne maatschappij van iemand vraagt (zoals het kunnen gebruiken van een computer of de Engelse taal spreken); niet alleen fysiek gezond zijn, maar ook mentaal; en hoe je eruitziet: het zijn allemaal elementen die bepalend zijn voor posities in de samenleving, en die de kansen van mensen kunnen vergroten of beperken.

Deze vier soorten hulpbronnen slaan neer in zeven kapitaalgroepen, zo blijkt uit deze studie. De verschillen in de (combinaties van) hulpbronnen die groepen tot hun beschikking hebben zijn aanzienlijk, en beperken zich niet tot het economische terrein. De structurele verschillen gaan bovendien gepaard met uiteenlopende visies op het eigen leven, de samenleving en op politieke en maatschappelijke kwesties. Als verschillen uitmonden in wrijving of conflicten, kan de cohesie in de samenleving onder druk komen te staan. Dat voorkomen is een opgave die ook het beleid raakt. Het rapport sluit af met enkele beleidsrichtingen die behulpzaam kunnen zijn om vanuit een brede visie op welvaart de aanzienlijke structurele verschillen in de Nederlandse samenleving aan te pakken.

Prof. dr. Karen van Oudenhoven (algemeen directeur)

Drs. Marjolijn Olde Monnikhof (plv. directeur)

Samenvatting

Eigentijdse ongelijkheid: vier typen hulpbronnen

In het beleidsdebat is de laatste tijd veel aandacht voor koopkrachtproblemen en armoede. Vanwege de hoge inflatie in 2022 (o.a. door sterk oplopende energieprijzen) is dat zeer begrijpelijk. Eigentijdse ongelijkheid bestaat echter niet alleen uit inkomensstekorten. In het langlopende project *Verschil in Nederland* onderzoekt het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) structurele ongelijkheid. Die weerspiegelt naast inkomensverschillen ook de verdeling van andere economische hulpbronnen (financieel vermogen, opleidingsniveau, arbeidsmarktposities). De recente wetenschappelijke literatuur duidt er bovendien op dat verschillen in zulk economisch kapitaal verstrengeld zijn met ongelijkheid in andere hulpbronnen: 'wie je kent' (sociaal kapitaal), 'waar je bij past' (cultureel kapitaal) en 'wie je bent' (persoonlijk kapitaal: gezondheid en aantrekkelijkheid). Deze structurele verschillen in hulpbronnen zijn in kaart gebracht door de resultaten van een recente enquête te combineren met administratieve gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

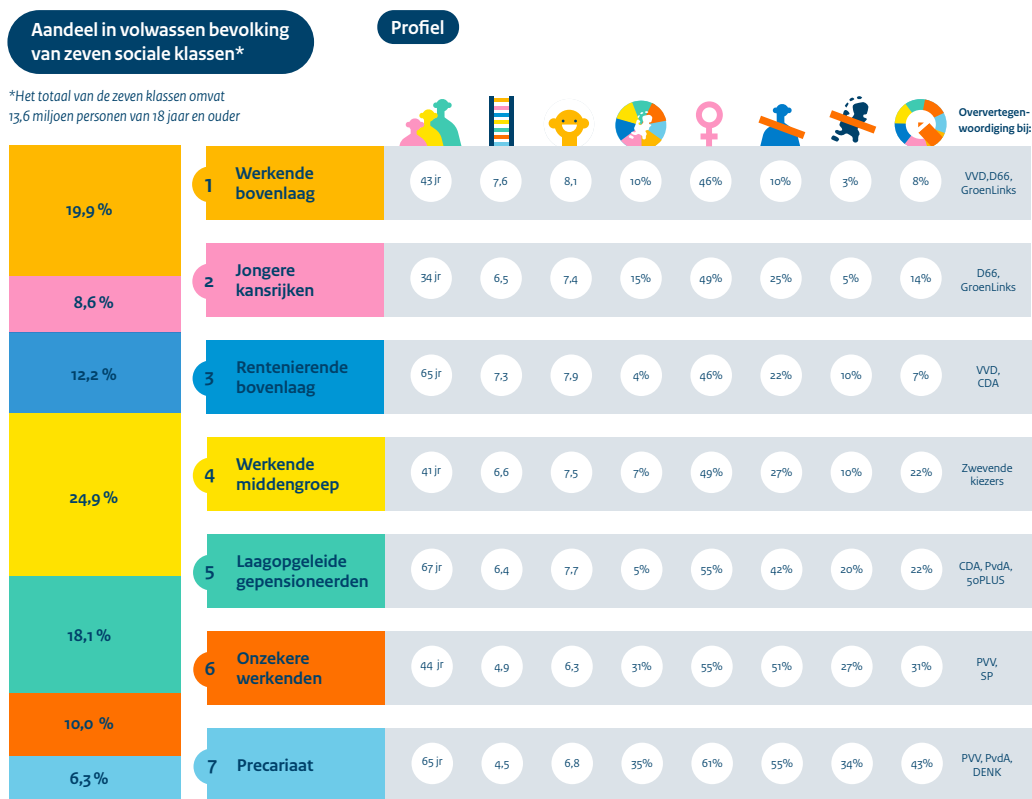
Er is in Nederland sprake van een klassenstructuur

Eigentijdse ongelijkheid omvat meer dan tegenstellingen tussen, bijvoorbeeld, de elite, witteboordenwerkers, en arbeiders in de landbouw of industrie. Hulpbronverschillen slaan in uiteenlopende combinaties neer in zeven sociale klassen in de Nederlandse samenleving (zie figuur S.1). Die vormen gezamenlijk een maatschappelijke hiërarchie van veel naar weinig kapitaal:¹

- 1 De *werkende bovenlaag* (19,9% van de volwassen bevolking) is actief op de arbeidsmarkt, en heeft het grootste aandeel zelfstandigen. Op drie van de vier typen beschikt deze groep over het meeste kapitaal. Bij het cultureel kapitaal nemen ze net aan de tweede positie in.
- 2 De *jongere kansrijke* (8,6%) zijn hoogopgeleid en hebben ook in andere opzichten veel hulpbronnen, maar kunnen nog groeien in hun inkomen, liquide vermogen en huizenbezit.
- 3 Mensen die behoren tot de *rentenierende bovenlaag* (12,2%) zijn in meerderheid gepensioneerd. Hun gemiddelde liquide vermogen is veruit het hoogst, evenals de overwaarde in de woning. Ook hebben zij doorgaans een goed inkomen en zijn ze vaak hogeropgeleid. Door hun gevorderde leeftijd staan de gezondheid en sociale netwerken echter onder druk.
- 4 De omvangrijke *werkende middengroep* (24,9%) neemt bij vrijwel alle kapitaaltypen een middenpositie in, en is daarom te karakteriseren als een middenklasse.
- 5 De *laagopgeleide gepensioneerden* (18,1%) zijn grotendeels niet meer actief op de arbeidsmarkt. Doorgaans bereiken zij niet het middelbare opleidingsniveau dat praktisch geschoolde vakmensen tegenwoordig nodig hebben (mbo-2 of hoger). De laagopgeleide gepensioneerden hebben echter wel vrij veel financieel vermogen – vooral overwaarde op de woning – en een redelijk inkomen. Daarentegen beschikken zij over weinig cultureel kapitaal: ze hebben een sobere leefstijl, beperkte digitale vaardigheden, een geringe beheersing van het Engels. Fysiek zijn ze vaak ongezond, en buiten de kring van familie, vrienden en burens om zijn de sociale netwerken beperkt.
- 6 In twee opzichten is de maatschappelijke positie van de *onzekere werkenden* (10,0%) wankel. Allereerst hebben zij moeite aan te haken op de arbeidsmarkt: deze groep kent verhoudingsgewijs veel werklozen, werknemers zonder vast contract en zzp'ers. Daarnaast heeft deze sociale klasse het minste mentale kapitaal: vaak hebben deze mensen periodes van depressieve gevoelens, weinig zelfvertrouwen, en een negatief beeld van zichzelf. Ook in veel andere opzichten blijven de hulpbronnen van de onzekere werkenden achter: onder hen treffen we veel lage inkomens en mensen met schulden aan, en veel huurders. De onzekere werkenden zijn fysiek tamelijk ongezond, het sociale netwerk is beperkt, de leefstijl is sober.
- 7 Het *precariaat* (6,3%) komt bij alle vier kapitaaltypen het laagst uit. Vier op de tien mensen zijn gepensioneerd. Een even grote groep verricht geen betaald werk, en zoekt daar ook niet naar (bv. vanwege arbeidsongeschiktheid).

De sociale klassen verschillen bovendien in hun samenstelling naar leeftijd, geslacht en migratieachtergrond (zie figuur S.1).

Figuur S.1 Zeven sociale klassen en hun profiel



Legenda profiel in gemiddelden en percentages

- Leeftijd in jaren
- Zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder, 0-10
- Tevredenheid met het leven, 1-10
- Aandeel van niet-westerse herkomst
- Aandeel vrouwen
- De overheid doet te weinig voor mensen zoals ik (eens + zeer eens)
- Het gaat duidelijk de verkeerde kant op met NL
- Aandeel dat niet of misschien gaat stemmen (2019/20)



Structurele ongelijkheid is aanzienlijk en hardnekkig

De verschillen in de hulpbronnen van de zeven kapitaalgroepen zijn aanzienlijk. Het totaal kapitaal van de werkende bovenlaag en het precariaat loopt sterk uiteen, en ook bij de overige sociale klassen is er vrij veel spreiding. Als het totaal kapitaal tussen twee sociale klassen niet veel verschilt, kent het bij de vier deelkapitalen wél een andere opbouw, zoals figuur S.1 laat zien. De verschillen in het totaal van de hulpbronnen en de samenstelling ervan maken dat de zeven sociale klassen sterk uiteenlopende maatschappelijke posities en levenskansen hebben.

Er zijn ook aanwijzingen dat de structurele ongelijkheid hardnekkig is. Een eerdere SCP-studie laat zien dat de Nederlandse klassenstructuur tussen 2014 en 2019/’20 op hoofdlijnen weinig veranderd is, ondanks de maatschappelijke ontwikkelingen (o.a. economische voorspoed, pensionering van de babyboomers, nieuwe vluchtelingenstromen) en de op het bestrijden van ongelijkheid gerichte beleidsinzet in die periode. In de huidige studie hebben we bovendien de meting van de kapitaalvormen in veel opzichten uitgebreid (zie tabel 3.1). Desondanks vinden we geen geheel andere klassenstructuur, wat een tweede aanwijzing is voor haar hardnekkigheid.

De klassenstructuur gaat samen met verschillen in welbevinden, ervaren cohesie en legitimiteit

De zeven sociale klassen verschillen in hun welbevinden (zie ook figuur S.1). De onzekere werkenden en het precariaat zijn veel minder tevreden met hun leven dan de overige klassen. Bovendien ervaren zij hun positie als achtergesteld: overeenkomstig hun geringe bezit van hulpbronnen plaatsen de onzekere werkenden en het precariaat zichzelf gemiddeld veel lager op de maatschappelijke ladder dan de andere klassen.

Er bestaan ook duidelijke verschillen tussen de kapitaalgroepen in de cohesie die zij ervaren. De leden van de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken vinden zelden dat het met Nederland ‘duidelijk de verkeerde kant opgaat’. Bij de rentenierende bovenlaag en de werkende middengroep komt dit iets vaker voor, terwijl het bij de laagopgeleide gepensioneerden, de onzekere werkenden en het precariaat 20-34% betreft – geen meerderheid, maar wel een substantiële groep. Daarnaast zijn er aanwijzingen voor klassengerelateerde legitimiteitsproblemen. De onzekere werkenden en het precariaat tellen relatief veel niet-stemmers; en als men van plan is te gaan stemmen, kiest men vaak voor een partij op de flanken van het politieke spectrum. Diezelfde twee kapitaalgroepen, plus de laagopgeleide gepensioneerden, hebben beduidend minder vertrouwen in de Tweede Kamer. Hoewel zij voor hun zorg en ondersteuning relatief vaak afhankelijk zijn van de overheid, voelt ruim de helft van de drie sociale klassen aan de onderkant van de samenleving dat de overheid te weinig doet voor mensen zoals zij (bij de sociale klassen aan de bovenkant is dat hooguit een kwart). Bijna twee derde meent dat mensen zoals zij geen invloed hebben op wat de regering doet (tegenover een derde bij de twee sociale klassen aan de bovenkant). Dat is klemmend, omdat juist deze sociale klassen voor zorg en ondersteuning relatief vaak afhankelijk zijn van de overheid.

Kader S.1 Is er inmiddels iets veranderd?

De data waarop we ons in dit rapport baseren zijn verzameld eind 2019 / begin 2020, dus aan de start van de coronapandemie en voorafgaand aan de inval van Rusland in Oekraïne (met een energiecrisis en hoge inflatie als gevolg). Beide gebeurtenissen zouden gevolgen kunnen hebben voor de klassenstructuur. Om enkele redenen is dat echter niet waarschijnlijk. Zo voltrekken structurele veranderingen zich over een langere tijdsspanne: de coronapandemie duurde echter relatief kort. Als de hoge inflatie lang aanhoudt kan dat gevolgen hebben, maar de inkomens- en vermogenseffecten lijken vooralsnog beperkt en worden gedempt door beleid. Denk daarbij aan forse overheidssteun tijdens de coronacrisis en, recenter, maatregelen om de gevolgen van de energiecrisis en andere oplopende levenskosten te beperken, al is het armoedeprobleem in Nederland daarmee niet opgelost. Bovendien laat een vergelijking tussen 2014 en 2019/2020 slechts beperkte veranderingen in de klassentegenstellingen zien, ondanks ontwikkelingen die er ook in die periode waren (onder meer een sterke economische groei). Wel kunnen de bestaande verschillen zijn verscherpt, doordat mensen met meer hulpbronnen deze gemakkelijker kunnen aanvullen dan mensen met minder hulpbronnen. Ook maken steeds meer mensen zich zorgen over de Nederlandse economie en de eigen financiën.

Sinds 2020 is de stemming in Nederland veranderd: een meerderheid denkt thans negatief over de toekomst van het land en het vertrouwen in de politiek bevindt zich al langere tijd op een laag niveau. Daarbij zijn er grote verschillen tussen de sociale klassen. Aangezien de recente daling zich bij veel groepen voordoet, is het echter niet waarschijnlijk dat het de hier gepresenteerde verschillen tussen sociale klassen in visies op het leven, de maatschappij en politiek sterk doet veranderen.

Motieven om in het beleid aandacht te besteden aan structurele ongelijkheid

Structurele ongelijkheid kan theoretisch om vier redenen aandacht vergen in het beleid.

- 1 Ze kan op zichzelf *de aard van de samenleving ongunstig beïnvloeden*. Dat doet zich voor wanneer er een klassenstructuur is met grote en hardnekkige verschillen in maatschappelijke posities.
- 2 Ze kan berusten op *moeilijk te rechtvaardigen oorzaken*. Voorbeelden daarvan zijn kansenongelijkheid; de bevoordeling of benadeling van bepaalde groepen via voorzieningen, belasting- en premieheffing of informele verwachtingen; discriminatie door andere burgers, (uitvoerings)instanties of werkgevers; intergenerationele overdrachten die bepaalde groepen op een beslissende voorsprong zetten; en cumulaties van pech of geluk.
- 3 Ze kan leiden tot *ongewenste maatschappelijke gevolgen*. Dat doet zich mogelijk voor wanneer de structurele verschillen in hulpbronnen doorwerken in aanzienlijke klassenverschillen in welbevinden, politiek vertrouwen, in een gebrek aan sociale cohesie, of in een achterblijvende legitimiteit van het overheidsbeleid.
- 4 De bovengenoemde aspecten kunnen *in de toekomst problematisch blijven of urgenter worden*. Dat komt bijvoorbeeld door de voortgaande vergrijzing, migratie die leidt tot een meer diverse samenstelling van de bevolking, en de aanhoudende digitalisering van de economie en bredere samenleving.

Het is plausibel dat in Nederland in de praktijk ook aan al deze condities is voldaan. Dat maakt structurele ongelijkheid tot een urgente en niet te onderschatten maatschappelijke kwestie, die het beleid ter hand zou moeten nemen. Daarvoor identificeren we zes mogelijke handelingsrichtingen. Op grond van onze analyse van de klassenverschillen in hulpbronnen zijn er drie minder kansrijk, en bieden drie andere meer perspectief.

Minder kansrijke handelingsrichtingen

- 1 Structurele ongelijkheid louter aanpakken via een *economische benadering* zal vermoedelijk onvoldoende soelaas bieden. Hulpbronverschillen verdwijnen niet automatisch als men draait aan de voor de hand liggende ‘knoppen’ van het economisch kapitaal: gelijke kansen in het onderwijs bevorderen, tegenstellingen op de arbeidsmarkt verkleinen, al te grote inkomens- en vermogensverschillen bestrijden. Voor sommige groepen, zoals de *cannots* van de samenleving, zijn de mogelijkheden om hun achterstanden in te lopen beperkt. Door de onderlinge verwevenheid van hulpbronnen vertaalt een afname van economische verschillen zich bovendien niet automatisch in een evenwichtiger verdeling van kansen en posities. Of men erbij past, wie men kent, en wie men is (cultureel, sociaal en persoonskapitaal) kan dan nog steeds het verschil maken. Ten slotte kunnen toekomstige ontwikkelingen ertoe leiden dat niet-economische hulpbronnen belangrijker zullen worden voor de maatschappelijke positie die mensen innemen. Te denken valt aan de doorwerking in de klassenstructuur van het groeiende belang van digitale vaardigheden en *21st century skills*; of van een verdere ‘esthetisering van de samenleving’. Uiterlijke kenmerken en de manier waarop men zich presenteert worden cruciaal voor de toegang tot en afronding van een perspectiefrijke opleiding, voor het verwerven van een goedbetaalde en prettige baan, voor het vinden van een levenspartner die over veel hulpbronnen beschikt, enzovoort. Dit wil niet zeggen dat economische hulpbronnen onbelangrijk zijn; maar een unidimensionale, louter ‘economische’ benadering van eigentijdse ongelijkheid zal deze complexe maatschappelijke kwestie vermoedelijk niet op kunnen lossen. Tegenstellingen in termen van culturele en sociale hulpbronnen, alsook gezondheid en aantrekkelijkheid verdienen daarom eveneens aandacht in het beleid.

- 2 Een aanpak die zich richt op *klassieke doelgroepen* doet waarschijnlijk evenmin recht aan de complexiteit van eigentijdse ongelijkheid. Dat komt omdat beleidscategorieën zoals jongeren, ouderen, migranten en vrouwen niet eenduidig tot één bepaalde sociale klasse te rekenen zijn. Als men zich op zulke doelgroepen richt, gaat men bijvoorbeeld voorbij aan het gegeven dat men veel jongeren aantreft onder de onzekere werkenden én de jongere kansrijken. Ook behoren ouderen weliswaar deels tot het precariaat en de laagopgeleide gepensioneerden, maar voor een ander deel tot de rentenierende bovenlaag, die over veel meer hulpbronnen beschikt. Mensen met een migratieachtergrond zijn oververtegenwoordigd in de klassen met weinig hulpbronnen, maar dat geldt niet voor iedereen: hun aandeel onder de jongere kansrijken is eveneens behoorlijk. Vrouwen treffen we relatief vaak aan in de drie klassen met het minste kapitaal, maar ze zijn niet bij alle hulpbronnen achtergesteld. In de jongste cohorten bereiken zij gemiddeld een hoger opleidingsniveau dan mannen. Een intersectionele aanpak lijkt daarom potentieel vruchtbaarder dan een klassieke doelgroepenbenadering.
- 3 Mensen uitsluitend *zelf laten investeren* in hun hulpbronnen is naar verwachting evenmin afdoende om structurele klassentegenstellingen op te lossen of te verkleinen. Dit kunnen mensen bijvoorbeeld proberen te realiseren via om- en bijscholing, het zoeken van ander werk, beleggen; activiteiten te ondernemen waardoor men de culturele hulpbronnen verbreedt, of netwerken groter of rijker aan hulpbronnen maakt; en door gezond te leven en aandacht te besteden aan het eigen uiterlijk. Aan een beleidsstrategie die de verantwoordelijkheden voor zulke investeringen enkel bij mensen zelf legt, kleven echter enkele potentiële nadelen. In de eerste plaats dreigt structurele ongelijkheid daarmee te worden gereduceerd tot een individueel probleem. Verder is niet iedereen in staat zulke investeringen te doen. Het kan zijn dat men niet beschikt over een financieel startkapitaal, of niet aan investeren toekomt omdat men vanwege schulden in de overlevingsstand staat. Ook is het lastig in niet-financiële hulpbronnen te investeren indien men culturele codes niet kent, zich in bepaalde kringen ongemakkelijk voelt, ongezonde routines niet kan doorbreken, of zich in de eigen groep niet op een aantrekkelijke manier mag kleden. In de derde plaats kan een tekort aan een bepaalde hulpbron (een slechte gezondheid, weinig geld) het lastiger te maken in andere hulpbronnen te investeren (nieuwe vaardigheden opdoen via cursussen, beter werk zoeken). Wanneer men veel heeft van een bepaalde hulpbron (een uitstekende gezondheid, een groot financieel vermogen), wordt het juist gemakkelijker in andere kapitaalvormen te investeren. Omdat het eerste zich gemiddeld vaker voordoet bij de sociale klassen aan de onderkant, en het tweede eerder aan de bovenkant, kan een handelingsstrategie die de eigen verantwoordelijkheid voor het investeren in hulpbronnen centraal stelt uiteindelijk de klassentegenstellingen doen toenemen. Ten slotte zal niet iedereen die tot investeren in staat is dat willen, en kan deze handelingsstrategie leiden tot meer hulpbronnencompetitie en groepsrivaliteit, wat mogelijk nadelige gevolgen heeft voor de maatschappelijke cohesie. In de praktijk zien we dat sociale klassen meer investeren in de vier typen hulpbronnen als zij gemiddeld veel kapitaal hebben en jonger zijn. Indien men de verantwoordelijkheid voor zulke investeringen uitsluitend bij individuele burgers legt, kan dat daarom averechts uitpakken.

Perspectievolle handelingsrichtingen

- 1 Kansrijker is een handelingsrichting waarbij de overheid *tekorten aan hulpbronnen gericht aanvult* bij bepaalde sociale klassen. Omdat de hulpbrontekorten van de sociale klassen verschillen, is een *one size fits all*-benadering hier niet mogelijk. Deze strategie kan vooral effect sorteren bij de klassen met het minste kapitaal: de laagopgeleide gepensioneerden, de onzekere werkenden en het precariaat. Bij de laagopgeleide gepensioneerden zou beleid zich vooral kunnen richten op de fysieke gezondheid, digitale vaardigheden en beheersing van de Engelse taal. Ten aanzien van de onzekere werkenden verdienen zowel de fysieke als mentale gezondheid aandacht, alsmede hun inkomens-, vermogens- en arbeidsmarktpositie. Het precariaat heeft op alle vlakken te kampen met achterstanden. Het is belangrijk dat men zich realiseert dat werk zoeken en verdere scholing voor deze groep vaak niet (meer) mogelijk is. Ruim de helft van het precariaat is 65 jaar of ouder, en bij de jongeren is vaak sprake van gezondheidsklachten en langdurige uitkeringsafhankelijkheid. Het op peil houden van hun inkomen (bv. bij de groep met een gekorte AOW-uitkering) en ervoor zorgen dat men de toeslagen en voorzieningen waar men recht op heeft ook benut, kan bij deze sociale klasse meer zoden aan de dijk zetten. Ook kan de inzet op andere hulpbronnen, met name het sociale en persoonskapitaal, nuttig zijn. Te denken valt aan beleid ter bestrijding van eenzaamheid, het opbouwen van ondersteuningsnetwerken,

en het tegengaan van de fysieke en mentale problemen waar deze groep mee kampt. Deze handelingsrichting impliceert een *levelling up*-strategie. Daarbij past de kanttekening dat de onderlinge verschillen tussen de sociale klassen daardoor weliswaar minder groot kunnen worden, maar er waarschijnlijk niet volledig door zullen verdwijnen. Sommige mensen hebben of hadden bijvoorbeeld ouders met financieel vermogen, uitgebreide netwerken en veel cultureel kapitaal, terwijl dit bij anderen niet het geval is of was. Zulke verschillen laten zich moeilijk met terugwerkende kracht ongedaan maken. Verder zal *levelling up* vaak gemakkelijker zijn bij jongeren dan bij oudere mensen, omdat de laatste groep het proces van kapitaal(dis)accumulatie nu eenmaal grotendeels al achter de rug heeft. Ten slotte gaat deze handelingsstrategie voorbij aan de ‘systemische’ oorzaken van eigentijdse ongelijkheid.

- 2 Structurele ongelijkheid wordt mede beïnvloed door de manier waarop de overheid wetten en regels inricht en de uitvoering ervan organiseert. Een andere kansrijke handelingsrichting betreft daarom *aanpassingen in de systemen van formele instituties, organisatievormen en uitvoeringsprocessen*. Het bestaan van een klasse van onzekere werkenden kan waarschijnlijk niet los worden gezien van het gevoerde arbeidsmarktbeleid van de afgelopen twintig jaar (o.a. de afgenomen contractzekerheid van mensen in loondienst, fiscale bevoordeling van zzp-schap). De rentenierende bovenlaag en de laagopgeleide gepensioneerden weerspiegelen vermoedelijk de uitgebreide Nederlandse pensioenregelingen, alsmede de facilitering van het eigen woningbezit, bepaalde belastingvrijstellingen en de zorgvoorzieningen.

Binnen deze handelingsrichting is een eerste mogelijkheid dat men zich richt op institutioneel-organisatorische oorzaken. Actuele voorbeelden zijn de invloed op de klassentegenstellingen van de grote vermogensongelijkheid, de (on)toereikendheid van het sociaal minimum, en de recente aaneenschakeling van ‘overheidsaffaires’ (kinderopvangtoeslagen, aardbevingsschade, problemen in de jeugdzorg en dergelijke).

In een tweede variant verkent men de mogelijkheid klassentegenstellingen te *remediëren* door instituties en organisaties aan te passen. Dat sluit aan op recente veranderingen in beleidsparadigma’s en visies op burgers bij de overheid. Een succesvolle remediëringstrategie voor eigentijdse ongelijkheid vraagt een beleidsvisie die de relatie tussen maatschappelijke spelregels, organisatievormen en klassenverschillen expliciet maakt. Daarbij verdient het in de eerste plaats aanbeveling dat de overheid sociale investeringen in hulpbronnen pleegt. Daarnaast moeten de doelen, regels en uitvoering in uiteenlopende overheidsdomeinen goed zijn afgestemd, waarbij verkokering bij de verschillende bestuurslagen en uitvoeringsorganisaties zoveel mogelijk wordt tegengegaan (optimale institutioneel-organisatorische complementariteit). Het principe van ‘proportioneel universalisme’ zou, ten derde, bij de inrichting van een remediërend sociaal stelsel richtinggevend kunnen zijn. Dat houdt in dat iedere burger recht heeft op bepaalde publieke diensten en voorzieningen, zonder nadere voorwaarden. Daarnaast krijgen sommige groepen burgers compensatie voor de bestaande maatschappelijke ongelijkheid in hulpbronnen, terwijl van andere groepen met het oog daarop een extra bijdrage kan worden verlangd. Via deze route kan men recht doen aan de diversiteit tussen groepen burgers, en is individueel maatwerk naar verwachting minder noodzakelijk.

Een derde variant binnen deze strategie is dat de overheid via de institutioneel-organisatorische weg probeert te voorkomen dat hulpbrontekorten ontstaan. Voorbeelden van zo’n *preventieve* benadering zijn een ‘predistributief’ beleid ten aanzien van vermogensverschillen, het bevorderen van talentontwikkeling en het voorkomen van leerachterstanden in het onderwijs, de zorg voor voldoende en kwalitatief goede huisvesting, en systematische gezondheidspreventie.

- 3 Als derde kansrijke handelingsrichting kan beleid inzetten op *het doorbreken van de samenhang tussen kapitaalverschillen en welbevinden, sociale cohesie en legitimiteit*. Een belangrijke opgave voor het beleid is gelegen in de wisselwerking tussen verschillen in het kapitaal waarover de sociale klassen beschikken, en de subjectieve percepties en ervaringen van de leden ervan. Klassen met meer kapitaal hebben positievere visies op de samenleving dan klassen met minder hulpbronnen, ervaren meer welbevinden en hebben meer vertrouwen in andere mensen. Overeenkomstig hun objectieve positie plaatsen zij zichzelf ook hoger op de maatschappelijke ladder dan groepen met minder kapitaal. Bovendien zijn zij

vaker van mening dat het aan mensen zelf is om in hun behoeften te voorzien, en dat de overheid daarbij een geringe taak heeft. Dat komt onder groepen met minder hulpbronnen minder vaak voor. Ook hier is geen eenvoudig beleidsrecept te geven. Het lijkt belangrijk dat beleid en politiek voldoende responsief zijn ten opzichte van de manier waarop veranderende maatschappelijke omstandigheden inwerken op het leven en gedrag van groepen burgers met uiteenlopende hulpbronnen. Goede wet- en regelgeving en uitvoeringsprocessen die effectief en begrijpelijk zijn, kunnen daarbij behulpzaam zijn.

Noot

- 1 In de naamgeving van de klassen komen de voornaamste verschillen tot uiting die de kapitaal-groepen van elkaar onderscheiden. Het is echter niet zo dat iedereen die tot een bepaalde klasse behoort al deze kenmerken daadwerkelijk heeft.

1 Aandacht voor ongelijkheid

Ongelijkheid in de samenleving is een onderwerp dat steeds terugkeert in het maatschappelijke en politieke debat. Elk jaar rond Prinsjesdag gaat de discussie over de koopkrachtplaatjes: welke groepen gaan er (meer dan andere) op achteruit of vooruit, en is dat te rechtvaardigen? De overheid beïnvloedt inkomensverschillen tussen groepen via directe en indirecte belastingen en door het verstrekken van bepaalde voorzieningen en subsidies. De pensioenen en het stelsel voor sociale zekerheid zorgen ervoor dat het inkomen tot op zekere hoogte op peil blijft als iemand oud, werkloos of ziek wordt. De Algemene Ouderdomswet (AOW) en bijstand zorgen voor een minimuminkomen, al zijn de voorwaarden voor de laatste uitkering strenger. In tijden van crises springt de overheid vaak bij, en probeert de scherpste randjes van inkomensdalingen af te halen. Recente voorbeelden zijn de uitgebreide steunpakketten tijdens de coronapandemie, de (tijdelijke) verlaging van btw op energie en benzine en het structureel verhogen van het wettelijk minimumloon en daaraan gekoppelde uitkeringen.

Dit zijn voorbeelden waarbij het overheidsbeleid zich vooral richt op inkomensverschillen, maar de beleidsdiscussie omvat meer. Zo werd in het Coalitieakkoord 2021-2025 een hoofdstuk gewijd aan kansengelijkheid en bestaanszekerheid. Met betrekking tot kansenongelijkheid benadrukten de nieuwe regeringspartijen dat iedereen de kans moet krijgen om zich te ontwikkelen en ontplooien. Onder bestaanszekerheid verstaat de coalitie niet alleen financiële zekerheid, maar ook zekerheid op de arbeidsmarkt – met daarbij onder meer aandacht voor de ongelijkheid tussen vaste en flexibele arbeid. Verschillen in het bezit van liquide vermogen en kapitaal in de eigen woning staan in het beleidsdebat vaak minder centraal dan de koopkrachtplaatjes. In juli 2022 bleek echter uit nieuw onderzoek, met gedetailleerde cijfers, dat de vermogensverschillen in Nederland scherper zijn dan voorheen werd aangenomen.¹ Het verschil tussen huurders en mensen die kapitaal opbouwen in de eigen woning lijkt te groeien.

Verschillen en ongelijkheden beperken zich echter niet tot geld, werk en andere economische hulpbronnen. Ook gezondheidsverschillen zijn al geruime tijd onderwerp van debat: lager opgeleide mensen leven minder lang, en korter in goede gezondheid, dan mensen met meer formeel onderwijs. Hoewel de groep met toegang tot internet in Nederland groot is, zijn er verschillen in de manier waarop men er gebruik van kan maken. Daardoor is digitalisering van de samenleving niet voor iedereen een positieve ontwikkeling. Ook hebben mensen niet altijd goede sociale netwerken: waar de een bijvoorbeeld een mantelzorger in de buurt heeft, geldt dat voor een ander niet. Al voor de coronapandemie waren er bezorgde geluiden over een toenemend aandeel mensen dat zich eenzaam voelt, zowel onder ouderen als onder jongeren.

De hiervoor beschreven verschillen zijn onderwerp van overheidsbeleid dat als doel heeft ongelijkheid terug te dringen. Dat is geen gemakkelijke opgave, omdat het niet altijd dezelfde mensen zijn die op de genoemde terreinen achterblijven. Ook zijn er verschillende mechanismen die ervoor zorgen dat bepaalde groepen achterstand ervaren of juist een voorsprong hebben op andere groepen. De Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS 2020) sprak in dit verband van de ‘complexe ongelijkheid’ die zich in de huidige samenleving manifesteert.

Om licht te werpen op hedendaagse ongelijkheidsvraagstukken publiceerde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in 2014 de studie *Verskil in Nederland*.² Destijds betoogde de Franse econoom Piketty dat vooral verschillen in vermogen zorgen voor ongelijkheid tussen groepen.³ Het SCP wilde zicht krijgen op het samenspel van verschillende hulpbronnen die groepen mensen hebben en wat dat betekent voor de ongelijkheid tussen die groepen. Daarbij was het uitgangspunt (op basis van een uitgebreide literatuur-analyse) dat er theoretisch gezien vier kapitaalvormen zijn. Naast het economisch kapitaal bepalen sociaal kapitaal, cultureel kapitaal en persoonskapitaal maatschappelijke kansen en posities.⁴ Op basis van die vier typen kapitaal kan de bevolking in een aantal groepen of klassen worden ingedeeld. In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op de vier typen kapitaal.

In vergelijking met 2014 beschikken we in deze rapportage over een uitgebreidere meting van de kapitaalvormen, die plaatsvond in 2019/20 (de meting ViN'19/20). Hierdoor kunnen we de empirische basis van de theorie nog beter in kaart brengen. Een speciaal voor dit onderzoek uitgezette enquête, die achteraf gekoppeld is aan registratiegegevens, maakte dit mogelijk. Bovendien ondervroegen we ditmaal meer mensen dan in 2014. Daardoor kunnen we nagaan of we tot een meer verfijnde indeling van de Nederlandse bevolking komen: welke klassentypologie vinden we? Ook concludeerden we in eerdere rapporten dat de structurele ongelijkheid, gebaseerd op de kapitaalvormen, gepaard gaat met verschillen in visies op het eigen leven, de samenleving en de politiek. We onderzoeken of we die verbanden ook vinden als we uitgaan van de uitgebreide meting van hulpbronnen. Die relatie beschrijven we in hoofdstuk 4.

Dat leidt voor dit rapport tot de volgende centrale vragen:

- 1 Tot welke klassentypologie leidt de uitgebreidere meting van de vier kapitaalvormen?
- 2 Hoe verschillen de klassen in hun economisch, sociaal, cultureel en persoonskapitaal?
- 3 Welke relatie is er tussen de structurele klassentypologie en subjectieve oordelen (visies op het eigen leven, de samenleving en politiek)?

In hoofdstuk 2 geven we eerst een overzicht van de vertrekpunten van de Verschil in Nederland-reeks en gaan we in op de wetenschappelijke literatuur over oude en nieuwe vormen van ongelijkheid. Vervolgens komen de eerste twee vragen aan bod in hoofdstuk 3. De laatste vraag behandelen we in hoofdstuk 4. In het slothoofdstuk zetten we onze bevindingen op een rij en schetsen we enkele mogelijke handelingsrichtingen. Is het noodzakelijk dat het beleid zich richt op structurele ongelijkheid? En zo ja, welke aanknopingspunten zijn er dan? Daarbij leggen we ook een relatie met de kwaliteit van de samenleving. Die bestaat volgens het SCP uit vijf kernelementen: een bevolking in optimale welvaart en welbevinden (kwaliteit van leven); een rechtvaardige verdeling daarvan; een voldoende mate van maatschappelijke samenhang; een duurzame ontwikkeling; en een effectief en legitiem overheidsbeleid.

Doordat we in deze rapportage gebruikmaken van een meting op een enkel moment, is het lastig om uitspraken te doen over mechanismen die leiden tot bezit of cumulatie (opeenstapeling) van de hulpbronnen. Op basis van het literatuuroverzicht en ander onderzoek geven we daarover in dit rapport wel enig inzicht. Bovendien zullen later nog ten minste twee verdiepende rapporten verschijnen. Eén rapport gaat over regionale verschillen: hoe verspreid wonen de klassen over Nederland? En hoe hangt dat samen met visies op het eigen leven, samenleven en politiek? Een tweede rapport gaat over sociale mobiliteit en kijkt naar het gezin waarin mensen opgroeiden en naar enkele gebeurtenissen (toeval, pech) waar mensen tijdens hun leven mee te maken kunnen krijgen.

Tot slot is het noemenswaardig dat de enquêtegegevens waarop dit rapport is gebaseerd, zijn verzameld in 2019 met een beperkte doorloop in 2020. Ze zijn dus grotendeels verzameld voor de coronapandemie uitbraak, en ruim voor de Russische inval in Oekraïne en de hoge inflatie waarvan sprake is op het moment dat wij dit rapport schrijven. Zulke ingrijpende gebeurtenissen kunnen van invloed zijn op maatschappelijke ongelijkheid. Het is echter niet vanzelfsprekend dat ze ook leiden tot een andere *klassenstructuur*. Eerder SCP-onderzoek naar verschuivingen in de structuur en omvang van sociale klassen tussen 2014 en 2019/20, op basis van de oorspronkelijke meting van de vier hulpbronnen, leverde een tamelijk stabiel beeld op.⁵ Die studie beschreef ook welke gevolgen de coronapandemie zou kunnen hebben voor de structurele ongelijkheid.⁶ In hoofdstuk 3 en het slothoofdstuk komen we hier kort op terug.

Het databestand dat we gebruiken, leverde het CBS in 2020 op. Daarin zaten zowel de antwoorden op de enquêtevragen als een koppeling met achtergrondgegevens uit beschikbare registraties. Eén daarvan betrof de etnische achtergrond van de respondenten. Voorheen was het gebruikelijk om die in te delen naar autochtoon, westerse migratieachtergrond en niet-westerse migratieachtergrond. Sindsdien is de terminologie uitgebreid bediscussieerd, naar aanleiding waarvan het CBS er onlangs afstand van nam. De huidige indeling is gebaseerd op werelddelen en veelvoorkomende immigratielanden. Het CBS (2022e) motiveert dit als volgt: 'Migranten uit Japan waren bijvoorbeeld 'westers', maar migranten uit Zuid-Korea niet, terwijl die landen al lange tijd vergelijkbaar zijn op bijvoorbeeld het gebied van sociaaleconomische ontwikkeling. Bovendien ervaren sommige mensen de termen als stigmatiserend.'⁷ In het door ons gebruikte onderzoeksbestand was de nieuwe indeling nog niet beschikbaar.

Noten

- 1 Commissie-Van Geest (2022).
- 2 Vrooman et al. (2014).
- 3 Piketty (2014).
- 4 Vrooman et al. (2014); Hoff et al. (2021a).
- 5 Hoff et al. (2021a).
- 6 Zie ook Vrooman (2020).
- 7 CBS (2022d). Vergelijk ook WRR (2018).

2 Oude en nieuwe vormen van sociale ongelijkheid

Dit hoofdstuk schetst enkele ontwikkelingen die eraan bij hebben gedragen dat eigentijdse ongelijkheid een ander karakter kreeg. Vrooman (2014) gaf een uitgebreider overzicht, waarop we hier voortbouwen.¹ De beschreven ontwikkelingen werken door in de selectie van hulpbronindicatoren in Verschil in Nederland (ViN) en de uitbreidingen daarvan die in het volgende hoofdstuk aan de orde komen. Eerst bespreken we de uitgangspunten van de publicatiereeks waar deze studie deel van uitmaakt.

2.1 Uitgangspunten van Verschil in Nederland

In 2014 analyseerde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voor het eerst in hoeverre er in Nederland sprake is van multidimensionale ongelijkheid: verschillen in meerdere hulpbronnen, die neerslaan in een klassenstructuur.² Op basis van het werk van Bourdieu (1970, 1979, 1986, 1994), Weber (1946), Pareto (1916/1935) en moderne netwerktheoretici³ was het vertrekpunt dat sociale klassen niet enkel economische verschillen weerspiegelen. Sociale ongelijkheid omvat meer dan verschillen in inkomen, opleiding en beroep. Zulke vormen van economisch kapitaal zijn verweven met andere hulpbronnen en die zijn medebepalend voor de kansen die mensen in het leven hebben. Het gaat er ook om of je erbij past, om wie je kent en om wie je bent. Deze drie elementen verwijzen naar respectievelijk het culturele kapitaal (ken je de maatschappelijke codes en gedrag je je ernaar?), sociaal kapitaal (in hoeverre beschik je over netwerken die steun en hulp kunnen bieden of die je vooruit kunnen helpen in het leven?) en persoonskapitaal. Dit laatste betreft individuele verschillen in de fysieke en mentale gesteldheid, en in iemands aantrekkelijkheid.

Economische ongelijkheid valt niet per definitie samen met de verdeling van andere hulpbronnen: verschillen in beroepsstatus, inkomen of vermogen kunnen zelfs omgekeerd verband houden met culturele praktijken en kenmerken van iemands sociale netwerk.⁴ Savage et al. (2015a: 1011; onze vertaling) stellen in dit verband dat de analyse van maatschappelijke verschillen in complexe samenlevingen gebaat is bij 'een klassenbegrip dat niet wordt gereduceerd tot een technische meting van een enkele variabele, en dat erkent hoe meerdere assen van ongelijkheid kunnen uitkristalliseren in sociale klassen'.

De vier subtypen van kapitaal zijn theoretisch dynamisch met elkaar verweven. Dit houdt in dat hulpbronnen tijdens de levensloop kunnen (dis)accumuleren (mensen verzamelen of verliezen kapitaal), maar dat verloopt niet per se gelijkmatig. Dit proces kan bovendien per hulpbron of groep anders zijn. Daarbij kunnen veranderingen in de vier kapitaalvormen elkaar versterken, maar het is ook denkbaar dat zij elkaar afzwakken of compenseren. Ten slotte kan het relatieve gewicht van een hulpbron afhangen van de levensfase waarin mensen verkeren. Onderwijsprestaties, beroepsrelevante netwerken en aantrekkelijkheid zijn wellicht van doorslaggevend belang in de vroege volwassenheid, terwijl de fysieke gezondheid en de omvang en kwaliteit van sociale ondersteuningsnetwerken mogelijk belangrijker zijn naarmate iemand ouder wordt. Multidimensionale klassenverschillen zijn de uitkomst van een tweeledig historisch proces. Ze zijn enerzijds het resultaat van een eerdere (dis)accumulatie van hulpbronnen bij mensen met uiteenlopende achtergronden. Hun levenspaden voltrekken zich binnen bepaalde institutionele contexten of gelegenheidsstructuren: ze hebben te maken met uiteenlopende kansen in het schoolsysteem tijdens hun jeugd, op de arbeidsmarkt die zij daarna betreden, de mogelijkheden op de woningmarkt toen zij op zichzelf wilden gaan wonen, en de zorg- en re-integratievoorzieningen in perioden van ziekte of arbeidsongeschiktheid. Dit werkt door in het economisch, sociaal, cultureel en persoonskapitaal waarover uiteenlopende groepen op een gegeven moment beschikken (in het vervolg spreken we steeds van sociale klassen of kapitaalgroepen; dit zijn synoniemen). Anderzijds bepalen die hulpbronnen theoretisch gezien hun toekomstige levenskansen. Die hangen echter ook af van maatschappelijke ontwikkelingen die nog plaats moeten vinden, zoals de introductie van nieuwe technologieën, economische veranderingen, gewijzigde demografie, de opkomst van nieuwe ideeën en andere ideologieën, en ecologische veranderingen; en van hoe het beleid, bedrijven en maatschappelijke actoren en individuele burgers daarop inspelen.

Op basis van theoretische overwegingen gaan we ervan uit dat er sprake is van sociale klassen als kapitaalgroepen aan twee voorwaarden voldoen. De eerste is dat zij onderling structureel verschillen in de samenstelling van hulpbronnen waarover zij beschikken: er is sprake van uiteenlopende vormen van *multipele correspondentie* in kapitaal. Daarnaast moet er een *theoretisch betekenisvolle interpretatie* van zulke structurele verschillen mogelijk zijn.⁵ Deze manier van afbakenen borduurt voort op het klassenbegrip van Bourdieu (1986) en Savage et al. (2005, 2015b). Daarin zijn sociale klassen niet primair gebaseerd op onderscheid naar beroep of maatschappelijk aanzien, maar op verschillen in de accumulatie, omzetting en overdracht van hulpbronnen.

De tegenstellingen tussen zulke hulpbronklassen zijn groter indien:

- de spreiding van hulpbronnen tussen de kapitaalgroepen en het verschil tussen de groepen met het meeste en minste kapitaal groter zijn (meer *dispersie* en een *grotere reikwijdte*);
- er minder groepen zijn met ongeveer evenveel kapitaal en deze elkaar minder overlappen (minder *fragmentatie*). Bij dezelfde spreiding en reikwijdte is een tweedeling scherper dan een zesdeling. En een zesdeling met weinig variatie in hulpbronnen binnen de groepen is scherper dan een met veel interne variatie, die eerder met groepsoverlapping gepaard zal gaan;
- de verhoudingen tussen de kapitaalgroepen in de loop der tijd weinig schommelen, wat kan duiden op een beperkte intra- en intergenerationele mobiliteit (meer *stabiliteit*);
- de verschillen in hulpbronnen van de kapitaalgroepen samenvallen met andere vormen van maatschappelijk onderscheid. Denk bijvoorbeeld aan verschillen in opvattingen, waarden en voorkeuren, identificatie met de groep, sociale en ruimtelijke scheiding, institutionele discriminatie (groepsafhankelijke rechten, plichten en gedragsverwachtingen) en groepsorganisatie en toegang tot de elite (*meer bekrachtiging*). Verschillen in visies op politiek en samenleving tussen groepen met weinig en meer hulpbronnen duiden erop dat sociale ongelijkheid gepaard gaat met groepsverschillen in ervaren sociale cohesie.

In *Vershil in Nederland 2014* onderzocht het SCP vanuit deze gedachtegang indicatoren voor elk van de vier typen hulpbronnen: vijftien kenmerken die de verdeling aangeven van economisch kapitaal,⁶ sociaal kapitaal, cultureel kapitaal en persoonskapitaal over de volwassen bevolking (zie [tabel 3.1](#) in § 3.2).⁷ De verschillen in het bezit van de vier typen hulpbronnen werden bij de respondenten in kaart gebracht via een zogeheten latente-klassenanalyse.⁸ Het aantal klassen is niet vooraf bepaald, maar volgt uit de analyse. In 2014 kwamen zes groepen naar voren, die verschilden in de omvang en samenstelling van hun kapitaal. Alle klassen hadden een eigen 'kapitaalprofiel': de hulpbronnen zijn niet volgens een vast hoog-laagpatroon verdeeld, maar (dis)accumuleren in verschillende kenmerkende combinaties. Deze structurele ongelijkheid bleek destijds gepaard te gaan met uiteenlopende visies op het eigen leven, de samenleving en de politiek. Mensen in de 'kapitaalkrachtige' groepen zijn, vergeleken met mensen die over minder hulpbronnen beschikken, gemiddeld meer tevreden met het leven. Ook zijn zij positiever over hun eigen plaats in de samenleving en over de politiek, en hebben ze meer vertrouwen in andere mensen.⁹

Twee buitenlandse studies hanteerden een soortgelijke hulpbronnenmethode. Savage et al. (2013, 2015b) vonden in het Verenigd Koninkrijk zeven sociale klassen, die zij van hoog naar laag aanduiden als de elite, de gevestigde middenklasse, de technische middenklasse, de nieuwe welvende werknemers, de traditionele arbeidersklasse, werkenden in de opkomende dienstensector en het precariaat. Sheppard en Biddle (2017) herhaalden dat onderzoek voor Australië (in veel opzichten een meer egalitaire samenleving dan het Verenigd Koninkrijk), en vonden een vergelijkbare structuur.¹⁰ Ten opzichte van de vaak geciteerde Britse studie heeft *Vershil in Nederland* een aantal sterke punten. Savage et al. lieten hulpbronnen in termen van gezondheid en aantrekkelijkheid buiten beschouwing. Hun latente-klassenanalyse was bovendien gebaseerd op slechts zes indicatoren voor economisch, sociaal en cultureel kapitaal. In ons onderzoek zijn dat er nu veertien, plus vier voor persoonskapitaal. Ook is *Vershil in Nederland*, anders dan *The Great British Class Survey Experiment*, gebaseerd op een aselechte steekproef, en worden sommige variabelen beter gemeten.¹¹

2.2 Aspecten van ongelijkheid

Sociale ongelijkheid heeft zowel distributieve als hiërarchische elementen.¹² Uit economisch onderzoek komt naar voren dat de verdeling van inkomens en vermogens in veel welvarende landen de laatste decennia ongelijker werd. Daarnaast wijst het erop dat er soms aanzienlijke regionale verschillen zijn in de inkomensmobiliteit van generatie op generatie. Deze stijgende distributieve ongelijkheid wordt in de economische literatuur onder meer toegeschreven aan een teruglopende welvaarts-groei (en de scheve verdeling daarvan over huishoudens en regio's), en een selectieve accumulatie van financieel vermogen die zichzelf versterkt. Ook veranderingen op de arbeidsmarkt en in het belasting- en socialezekerheidsbeleid spelen een rol, net als de manier waarop het beleid ongelijke onderwijskansen en -investeringen aanpakt.¹³ Sociologen benadrukken veelal dat het bij sociale ongelijkheid niet alleen gaat om de manier waarop geld over individuen en huishoudens is verdeeld, maar ook om een maatschappelijke hiërarchie.¹⁴ Ze gaan er daarbij van uit dat een samenleving bestaat uit sociale groepen die zich van hoog naar laag laten rangschikken op grond van hun macht, prestige, beroepsgroep of het bezit van kapitaalgoederen of kennis. Erikson, Goldthorpe en Portocarero (1979) ontwikkelden op dat vlak een invloedrijk voorbeeld. Zij stellen dat de maatschappij hiërarchisch geordende economische klassen kent. Volgens hun neoweberiaanse benadering¹⁵ krijgen de leden van die klassen uiteenlopende levenskansen en sociale posities toegewezen op grond van verschillen op de arbeidsmarkt en in de organisatie van productieprocessen. Deze zogeheten EGP-indeling (vernoemd naar de auteurs) is typerend voor industriële samenlevingen, en een veelgebruikte methode om verschillen tussen landen in de sociale structuur en intergenerationele mobiliteit in kaart te brengen.¹⁶ Ze ordent beroepen in termen van hun marktpositie ('hogere' dienstverlening of 'lager' werk in fabrieken of landbouw), de kennis en vaardigheden die voor het werk nodig zijn en de gezagsverhoudingen in bedrijven. Dat resulteert in een rangschikking van vijf tot elf klassen, met leidinggevend en witte-boordenwerkers aan de bovenkant van de maatschappelijke ladder en laaggeschoolde (land)arbeiders onderaan.¹⁷ De nadruk die sommige economen leggen op inkomens- en vermogensongelijkheid beperkt de analyse van sociale ongelijkheid tot de verdeling van materiële welvaart. Dit doet onvoldoende recht aan de hiërarchische aspecten ervan. De sociologische invalshoek heeft meer oog voor het laatste en de onderliggende processen. Men redeneert dan bijvoorbeeld dat het schoolsysteem jongeren voorsortteert op banen die bij hun milieu van oorsprong passen. De beroepshiërarchie waarin zij terechtkomen zorgt vervolgens voor inkomens- en vermogensverschillen en houdt de bestaande sociale ongelijkheid in stand. Door verschillende recente ontwikkelingen is een maatschappij-ordening die uitgaat van een beperkt aantal onveranderlijke industriële beroepsklassen, zoals de EGP-indeling, tegenwoordig echter misschien minder plausibel. De wetenschappelijke literatuur signaleert andere, en veranderende, tegenstellingen op de arbeidsmarkt, maar ook daarbuiten. Hierna geven we aan in hoeverre oude ongelijkheidsdimensies zijn veranderd, en welke nieuwe dimensies in opkomst zijn.

2.3 Veranderende ongelijkheid op de arbeidsmarkt...

De arbeidsmarkt heeft in een aantal opzichten niet meer dezelfde structuur als in het industriële tijdperk. Veel auteurs wijzen op de invloed van de- industrialisering en de groei van de dienstensector in de afgelopen decennia. Die processen gingen volgens sommigen in veel landen gepaard met een professionalisering van de arbeidsmarkt: meer banen die een hogere opleiding vereisen en minder werkgelegenheid voor laagopgeleiden. De zogenoemde nieuwe professionals zijn onder andere te vinden in de financiële sector, technologiebedrijven en management- en beleidsfuncties bij de overheid, en daarnaast in creatief werk, in de wetenschap, in media, reclame en de culturele sector.¹⁸ Andere auteurs benadrukken dat dezelfde structurele ontwikkelingen aan de onderkant van de arbeidsmarkt hebben geleid tot de opkomst van een postindustriële dienstenproletariaat.¹⁹ Die groep verricht laaggeschoold werk in bijvoorbeeld de horeca, fastfoodketens, de schoonmaaksector, transportbedrijven en de zorg. Hun werk betaalt slecht en biedt weinig zekerheid, en is ook in andere opzichten van lage kwaliteit. De werkdruk en psychologische stress zijn hoog, mensen ervaren weinig autonomie en hebben nauwelijks mogelijkheden voor scholing, ontwikkeling van vaardigheden, persoonlijke groei en opwaartse mobiliteit.²⁰

Het nieuwe dienstenproletariaat wijkt in een aantal opzichten af van de arbeidersklasse die in het industriële tijdperk onderaan stond. De gezagsverhoudingen in hun werk zijn onduidelijker en meer op

afstand, en sociale netwerken zijn er minder hecht en vloeiender. Ook is de collectieve organisatie (bv. via vakbonden) beperkter dan in de oude arbeidersklasse, en is men niet opgegroeid in een *working class culture* met gedeelde opvattingen, levensstijlen en activiteiten.²¹ In Nederland komt deze ontwikkeling tot uiting in het groeiende aandeel flexwerkers en uitzendkrachten. Na 2000 nam ook het percentage zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) sterk toe, al opereert die groep voor een deel juist in de hogere regio's van de arbeidsmarkt. Atypisch werk kwam in het nieuwe millennium eveneens vaker voor, bijvoorbeeld in de vorm van nulurencontracten, platformarbeid, gedetacheerde werknemers en schijnzelfstandigheid.²² Het aandeel werkende armen liep structureel op.²³

De op dienstverlening gerichte Nederlandse arbeidsmarkt werd volgens Visser (2002) tevens 'de eerste deeltijdeconomie ter wereld'. Het aandeel werkende vrouwen steeg na 1985 sterk, vooral via deeltijdcontracten voor onbepaalde tijd die een hoge mate van werkzekerheid boden. Dit viel samen met het stijgende opleidingsniveau van vrouwen, die in de jongste cohorten gemiddeld hoger opgeleid zijn dan mannen,²⁴ en met de vervanging van de dominantie van het kostwinnersgezin door een anderhalfverdienersmodel. Deze veranderingen laten zich evenmin gemakkelijk vangen in het industriële klassenschema, wat in belangrijke mate geënt is op eenverdieners. Dat kwam in Nederland tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw ook tot uiting in formele wetten en regels (o.a. een loon dat hoog genoeg was om een gezin van te onderhouden, ruimhartige voorzieningen voor weduwen en wezen, weinig kinderopvang).²⁵

Sørensen (1996, 2000) wees op de rol van veranderende instituties en organisatievormen op de arbeidsmarkt. Carrières en loonhoogtes zouden in westerse landen meer dan voorheen afhankelijk zijn geworden van individuele talenten en productiviteit. Dat komt volgens hem doordat in veel landen de economie en de arbeidsmarkt werden gereguleerd, het vakbondslidmaatschap verminderde, en collectieve onderhandelingen aan belang inboetten. Deze 'neoklassieke soep' zou ervoor hebben gezorgd dat loonongelijkheid zich tegenwoordig vooral manifesteert binnen beroepsgroepen, en niet ertussen. Dat maakt de koppeling tussen opleiding, beroep en inkomensongelijkheid minder sterk, waardoor klassieke tegenstellingen tussen grote sociale klassen, zoals de EGP-indeling, minder voorkomen. Voor Groot-Brittannië vond Williams (2013) in het tijdvak 1975-2008 empirisch echter geen steun voor de inkomensveranderingen die Sørensen veronderstelde. Integendeel: de loonverschillen binnen beroepen verminderden in de loop der tijd, terwijl die tussen beroepen groter werden. De groeiende Britse loonongelijkheid²⁶ heeft daarmee de tegenstellingen tussen de *Big Classes* eerder verscherpt dan doen vervagen.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR 2020) merkte op dat er in Nederland sprake is van oplopende loonongelijkheid en meer baanonzekerheid. De Raad wijst als oorzaak hiervan naar een samenspel van technologische veranderingen en flexibilisering van de arbeidsmarkt.²⁷ Dit leidde de afgelopen jaren tot een hevig Nederlands beleidsdebat over de regulering van flexibele contractvormen, zzp'ers, het minimumloon en sociale zekerheid. De commissie-Borstlap sprak in haar eindrapport van een nieuwe sociale kwestie, waarbij de verschillen in de bescherming en toerusting van uiteenlopende groepen werkenden toenemen en sociale scheidslijnen zich scherper af gaan tekenen.²⁸ De huidige arbeidsmarkt- en socialezekerheidsregels werken dit volgens de commissie in de hand en zijn onvoldoende toekomstbestendig. De aanbevelingen van de commissie zijn erop gericht dat aan te pakken, en worden onderschreven in het huidige coalitieakkoord.²⁹ De Wet arbeidsmarkt in balans (2020) bevatte al een aantal maatregelen die erop gericht zijn flexwerk in te perken. Sinds 2017 loopt bovendien het aandeel vaste contracten weer op; en de recente schaarste aan personeel kan die trend versterken. Het spreekt echter niet vanzelf dat de (voorgenomen) maatregelen en recente ontwikkelingen op de arbeidsmarkt afdoende zullen zijn om de 'complexe ongelijkheid', die de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving signaleerde, aan te pakken.³⁰ Die omvat immers meer dan verschillen op de arbeidsmarkt.

2.4 ... en daarbuiten

De literatuur suggereert ook dat arbeidsmarktposities in de loop der tijd minder belangrijk kunnen zijn geworden voor de toewijzing van geld en levenskansen, en dat andere criteria misschien zwaarder zijn gaan wegen. Het gaat hierbij om meer inkomens- en vermogensongelijkheid, een groeiend aandeel uitkerings- en pensioenontvangers, het ontstaan van zogeheten cognitieve stratificatie en tegenstellingen in termen van aantrekkelijkheid en gezondheid. We lichten deze criteria hieronder een voor een toe.

Meer inkomens- en vermogensongelijkheid

De inkomensverschillen namen de afgelopen decennia in veel landen toe, en de wereldwijde economische recessie die in 2007 begon versterkte dat. Ook de vermogensongelijkheid steeg vaak drastisch, onder meer door stijgende woningprijzen en intrafamiliale overdrachten (erfenissen en schenkingen).³¹ Met name in Angelsaksische landen was er een concentratie van zeer hoge inkomens en vermogens bij de zakelijke en politieke top. Dit is vermoedelijk geen weerspiegeling van de uitzonderlijke talenten of prestaties van deze groep. Sommige auteurs³² wijzen erop dat economische deregulering, marktconcentraties, en nieuwe informatietechnologieën hebben geleid tot *winner takes all*-mechanismen (zeer hoge marginale opbrengsten aan de top). Bepaalde mensen profiteren daar onevenredig van, doordat het ze toevallig meezit, vanwege vriendjespolitiek en door *rent seeking*.³³ Piketty (2014) stelde dat vermogenstegenstellingen in de eenentwintigste eeuw groter zullen worden, en meer bepalend zullen zijn voor de verdeling van levenskansen: grote vermogens worden een belangrijke bron van macht, invloed en sociale status.³⁴ In een latere studie benadrukt hij de ideologische basis van economische ongelijkheid, en de rol die instituties (hij spreekt van 'inequality regimes') spelen bij de totstandkoming ervan.³⁵

In Nederland zijn de ontwikkelingen deels anders dan in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk.³⁶ Weliswaar namen de loonverschillen sinds 1990 toe, maar de ongelijkheid in het besteedbaar inkomen bleef stabiel, en is naar internationale maatstaven laag. Dat laatste geldt ook voor armoede (met name onder gepensioneerden), al is er wel sprake van een substantiële groep 'werkende armen', die de laatste decennia structureel in omvang groeide. Het aandeel van de top-1% in de inkomensverdeling is eveneens constant, en verhoudingsgewijs beperkt. Vergeleken met andere landen is de ongelijkheid in vermogens echter wel aanzienlijk. Uit de recent verbeterde vermogensstatistiek komt naar voren dat de top-1% ruim een kwart van de opgetelde vermogens van alle huishoudens bezit.³⁷ Waar bij anderen de eigen woning doorgaans het grootste bestanddeel is, bestaat het fortuin van het bovenste percentiel vooral uit aanmerkelijk belang (aandelenbezit en dergelijke, waardoor men zeggenschap heeft over een vennootschap of stichting). Bij de rijkste groep is het vermogen ook een belangrijkere bron van inkomsten (via rente, dividenden, winst op aandelenverkoop en dergelijke) dan het loon of de winst uit arbeid.

Afgemeten aan de Gini-coëfficiënt steeg de vermogensongelijkheid in Nederland vanaf 2009, om na 2013 weer af te nemen. Die recente daling houdt verband met de sterk oplopende woningprijzen, waardoor de verschillen tussen de midden- en topvermogens kleiner werden. Indien we de waarde van de woning buiten beschouwing laten, zijn de vermogensverschillen sinds 2009 tamelijk stabiel. De vermogensongelijkheid tussen huurders en woningbezitters is wel meer in het oog gaan springen. De commissie-Van Geest (2022) signaleerde onlangs dat het verhoudingsgetal van het totale private vermogen ten opzichte van het nationaal inkomen sinds 1970 oploopt, en in 2020 het hoogste niveau bereikte sinds de Tweede Wereldoorlog. Dat duidt erop dat de privévermogens in Nederland al lange tijd verhoudingsgewijs snel groeien. Op microniveau is er een sterke relatie tussen de inkomenshoogte en de omvang van het financieel vermogen; en van de volwassen kinderen valt bijna 60% in dezelfde vermogensklasse als hun ouders. De commissie spreekt van een proces dat zich gedurende de levensloop versterkt: hoe hoger het vermogen, des te sneller het aangroeit. Dat maakt volgens de commissie een gunstige start, met vermogende ouders, extra waardevol. Haar conclusies liggen daarmee deels in het verlengde van de analyse die Piketty eerder maakte. De paradox van beperkte inkomensverschillen in combinatie met grote vermogensongelijkheid deelt Nederland met de Noord-Europese verzorgingsstaten. Van Bavel en Frankema (2017) geven daarvoor twee mogelijke redenen. Enerzijds maakt het uitgebreide sociale stelsel (pensioenen, uitkeringen, zorgverzekeringen) in deze landen de noodzaak tot sparen minder groot. Anderzijds drukt de financiering van dat stelsel vooral op arbeid en consumptie, hetgeen het voor lagere inkomens lastig maakt vermogen op te bouwen.

Meer uitkerings- en pensioenontvangers

Een groot deel van de Nederlandse bevolking heeft geen bestendige arbeidsmarktpositie, maar is afhankelijk van sociale uitkeringen (waaronder de Algemene Ouderdomswet (AOW)). Voor hun maatschappelijke positie is de sociale bescherming via zulke regelingen vermoedelijk minstens zo belangrijk als hun (potentiële) plek op de beroepsladder. De collectieve bescherming van niet-gepensioneerden nam in Nederland de afgelopen decennia af. Net als in veel andere landen werd dit in de hand gewerkt door bezuinigingsmaatregelen, de vermarkting van het sociaal beleid, en het beleidsstreven gericht op

activering en meer eigen verantwoordelijkheid (responsabilisering). Het Nederlandse stelsel van ouderdomspensioenen is naar internationale maatstaven echter nog steeds ruimhartig en breed toegankelijk, waardoor ouderdom niet altijd automatisch tot armoede leidt – al staat ook dat door de vergrijzing onder druk.³⁸

Cognitieve stratificatie

Daarentegen kan er tegenwoordig mogelijk sprake zijn van toenemende cognitieve stratificatie. Er zou een nieuwe sociale hiërarchie aan het ontstaan zijn die niet stoelt op de organisatie van de arbeidsmarkt, maar op verschillen in talenten, het bereikte opleidingsniveau en de gekozen onderwijsrichting. Zo'n cognitieve opdeling wordt vaak gezien als een onvermijdelijk gevolg van het aanhoudende streven naar meritocratie (een samenleving waarin prestaties en capaciteiten iemands positie bepalen) en de groeiende onderwijsdeelname.³⁹ Enkele andere sociale ontwikkelingen kunnen dat versterken. Indien mensen vaker een levenspartner met hetzelfde onderwijsniveau kiezen (meer opleidingshomogamie) treedt een cumulatie op van genetische voor- en nadelen en het beschikken over ruime of beperkte hulpbronnen (*power couples* versus kansarme paren). Overigens was deze ontwikkeling in Nederland in de achterliggende decennia niet zo eenduidig als wel wordt verondersteld.⁴⁰ Het onderwijssysteem richt zich mogelijk sterker op de selectie van een cognitieve elite, doordat leerlingen intensiever worden getoetst en door de inzet van *honours programs* en hogere toegangsdrempels voor elitescholen en topuniversiteiten. Ook verschillen hoog- en laagopgeleide ouders soms in de investeringen die zij doen in de schoolloopbaan en het culturele kapitaal van hun kinderen. Zo kunnen ze uiteenlopende schoolkeuzes maken op basis van de geboden onderwijskwaliteit en de samenstelling van het leerlingenbestand. Eveneens van invloed zijn de ondersteuning en netwerkcontacten die ouders hun kinderen bieden, zoals betaalde bijles, huiswerkbegeleiding en examentraining buiten het reguliere schoolsysteem om ('schaduwonderwijs'), studeren in het buitenland, en onderscheidende vrijetijdsactiviteiten.⁴¹

Fysieke en mentale gezondheid

Gezondheidsverschillen vormen wellicht eveneens een nieuwe ongelijkheidsdimensie. De wetenschappelijke literatuur wees er de afgelopen decennia voortdurend op dat mensen met minder opleiding, lagere beroepen en een gering inkomen gemiddeld korter leven en vaker te maken hebben met ziektes en handicaps dan mensen in een betere sociaaleconomische positie.⁴² Therborn (2013) merkte daarom op dat '*the killing fields of inequality*' niet uitsluitend voorkomen in de economisch minder ontwikkelde delen van de wereld, maar ook in welvarende landen. Zulke sociaaleconomische gezondheidsverschillen zijn beleidsresistent gebleken: ondanks vele inspanningen om ze terug te dringen namen ze sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw niet af, zelfs niet in ontwikkelde landen met uitgebreide stelsels van zorg en sociale bescherming.

Vaak wordt sociale causatie hierbij als de onderliggende factor beschouwd.⁴³ Volgens dit mechanisme zorgt een leven aan de onderkant van de samenleving voor blootstelling aan een ongezonde omgeving. Denk daarbij aan slechte huisvesting, luchtverontreiniging, risicovolle arbeidsomstandigheden en weinig winkels die gezonde en betaalbare voeding aanbieden. Ook zorgt het ervoor dat men minder toegang heeft tot goede gezondheidszorg, een ongezonder levensstijl ontwikkelt en meer chronische stress ervaart.⁴⁴ Recent is er meer aandacht voor het omgekeerde verband, vaak aangeduid als het selectiemechanisme.⁴⁵ Volgens die redenering veroorzaakt een slechte gezondheid sociale achterstand, terwijl een goede fysieke en mentale gesteldheid ervoor zorgt dat mensen niet achterop raken. Als men gezondheidsproblemen heeft, kan het lastiger zijn een goede opleiding te voltooien of een goedbetaalde baan te krijgen, omdat men minder tijd aan werk en studie kan besteden of niet beschikt over de benodigde hulpmiddelen, therapieën en sociale steun. Ook kan er in het onderwijs en op de arbeidsmarkt sprake zijn van discriminatie van mensen met een ziekteverleden of met fysieke of mentale beperkingen.⁴⁶

Systematisch literatuuronderzoek duidt erop dat in de praktijk zowel selectie- als causatiemechanismen een rol spelen. Wat domineert hangt af van de levensfase en de ongelijkheidsdimensie waar men naar kijkt.⁴⁷ Daarom bepleiten sommige wetenschappers een theoretische heroverweging, waarbij gezondheid wordt erkend als een bijzonder element in het ongelijkheidsproces.⁴⁸ Gezondheidsverschillen zouden dan moeten worden geanalyseerd vanuit een levensloopbenadering, die ervan uitgaat dat er sprake is van een 'dynamische wisselwerking tussen uiteenlopende sociale determinanten en gezondheidstoestanden,

waarbij het verband in de ene fase causaal kan zijn en in een volgende fase selectief is' (Lundberg 2020: 619; onze vertaling). De ontwikkeling van verschillen in de gezondheidstoestand moet volgens deze visie niet alleen in combinatie met de sociaaleconomische status worden gezien,⁴⁹ maar ook met andere aspecten van ongelijkheid.⁵⁰

Aantrekkelijkheid

Er is een uitgebreide economische literatuur die duidt op het bestaan van een schoonheidspremie op de arbeidsmarkt.⁵¹ In deze onderzoekstraditie beschouwt men doorgaans iemands lengte, gewicht en gezichtssymmetrie als vormen van aantrekkelijkheid die bepalend zijn voor de beroepspositie en het arbeidsinkomen. In de sociologische literatuur hanteert men het bredere begrip esthetisch kapitaal: 'schoonheidskenmerken die als pluspunt gelden, en privileges, kansen en rijkdom op kunnen leveren' (Anderson et al. 2010: 566; onze vertaling). De afbakening van aantrekkelijkheid is daarbij ruimer dan in de economische literatuur. Ze omvat theoretisch ook andere fysieke kenmerken (huidskleur, gespierdheid, lichaamsgeur, stemgeluid, de gebitsstaat, afwezigheid van rimpels, littekens en andere onvolkomenheden), diverse aspecten van uiterlijke verzorging (iemand's klederstijl, schoeisel, kapsel, make-up, sieraden, tatoeages, piercings), erotische aantrekkingskracht, en diverse psychologische kenmerken zoals charme, vriendelijkheid en dienstbaarheid. De invloed van zulke kenmerken beperkt zich bovendien niet tot de arbeidsmarkt: sociologisch onderzoek heeft laten zien dat ze ook bepalend zijn voor de selectie van een levenspartner, vriendschappen en de hulp die men van anderen krijgt.⁵² Welke vormen van aantrekkelijkheid voordeel opleveren kan afhangen van de context waarin men verkeert: een sollicitatiegesprek voor een hoge representatieve baan stelt andere eisen aan het voorkomen dan het uitgaansleven. Warhurst en Nickson (2020) wijzen erop dat veel beroepen tegenwoordig 'esthetische inspanning' vergen. Het tentoonspreiden van de juiste uiterlijke kenmerken, houdingen en communicatiestijl is van groot belang voor succes op het werk in de horeca, winkels, en (sociale) media. Zulke *aesthetic labour* speelt ook bij financiële en juridische professionals en in de politiek een rol.⁵³

Deze ontwikkelingen passen volgens sommige wetenschappers in een bredere trend naar een esthetisering van de samenleving, waarbij de mate van aantrekkelijkheid geleidelijk aan een zelfstandig ongelijkheids-criterium wordt.⁵⁴ Dat kan een gevolg zijn van meer onderlinge competitie tussen mensen en een groeiend belang van consumptief gedrag als markering van iemands sociale status.⁵⁵ Ook de omvang en economische invloed van esthetische producenten (en hun reclameactiviteiten) zijn een drijvende kracht: internationale modebedrijven en make-upfabrikanten, cosmetische chirurgie, fitnessscholen, schoonheidssalons en nagelstudio's, aanbieders van diëten, wellness en massage, enzovoort.⁵⁶ Technologische ontwikkelingen, zoals de opkomst van het internet, smartphones en sociale media, werken een esthetisering van de samenleving eveneens in de hand. Widdows (2018) stelt dat het voor mensen belangrijk is geworden om voortdurend 'cameragereed' te zijn, en dat er sprake is van een wereldwijde standaardisatie van een bepaald normatief lichaamstype. Volgens haar is een jong, gespierd en mager uiterlijk zonder oneffenheden tegenwoordig een vrijwel universeel ideaal, met een ethisch-normatief karakter. Een recente tegenbeweging, die de objectificatie van het lichaam ter discussie stelt en *body positivity* bepleit, lijkt daar vooralsnog weinig aan af te kunnen doen.⁵⁷

Persoonskapitaal leent zich, net als cultureel en sociaal kapitaal, bij uitstek voor negatieve en positieve discriminatie en processen van in- en uitsluiting. Het kan minder gemakkelijk zijn om bijvoorbeeld een (goede) baan te vinden als men ongezond, onaantrekkelijk, cultureel afwijkend of minder *connected* is. Omgekeerd is dat mogelijk eenvoudiger voor wie gezond is, een fraai uiterlijk heeft, behoort tot 'ons soort mensen', en beschikt over een uitgebreid netwerk. Vormen van zulke 'hulpbrondiscriminatie' kunnen elkaar versterken, maar soms ook compenseren. Een weinig aantrekkelijke man heeft daar beroepsmatig bijvoorbeeld wellicht minder last van als hij fysiek en psychisch gezond is, de codes van de bovenlaag goed kent, en daar beschikt over een uitgebreid netwerk.

Ten aanzien van aantrekkelijkheid identificeren Kanazawa en Still (2018) op de arbeidsmarkt drie mogelijke onderliggende mechanismen: rechtstreekse discriminatie op uiterlijk door werkgevers, klanten, collega's of uitvoeringsinstanties (*lookism*); werkgevers die aantrekkelijke mensen selecteren omdat zij denken dat dit iets zegt over iemands gezondheid en productiviteit; en, tot slot, zelfselectie van aantrekkelijke mensen, die gaan werken in sectoren waarin zij hun uiterlijk te gelde kunnen maken.

Noten

- 1 Dit hoofdstuk is mede gebaseerd op het artikel A contemporary class structure (Vrooman et al., nog te verschijnen). Eerder werd het in een iets andere vorm gepubliceerd als onderdeel van een achtergronddocument bij de vergelijking van de Nederlandse klassenstructuur in 2014 en 2019/20 (Hoff et al. 2021a).
- 2 Vrooman et al. (2014).
- 3 Burt (1992); Coleman (1988); Flap en Völker (2013); Granovetter (1973); Lin (2000, 2001).
- 4 Vergelijk Vrooman (2014: 45-46).
- 5 Vergelijk Vrooman (2014: 56-58). Op grond van dit analytisch kader veronderstellen we hier – anders dan in *Vershil in Nederland 2014* – niet dat er uitsluitend gesproken kan worden van sociale klassen indien verschillen in hulpbronnen door andere maatschappelijke tegenstellingen worden bekrachtigd.
- 6 We rekenen het onderwijsniveau tot het economisch kapitaal vanwege de betekenis hiervan voor de arbeidsmarktpositie, in lijn met de human capital-theorie (Becker 1993). Het onderwijsstelsel bereidt mensen immers voor op de arbeidsmarkt, doordat zij er kennis en vaardigheden opdoen die de kans op een baan en goede carrière vergroten (met inbegrip van moderne skills zoals kritisch denken, creativiteit en communicatieve competenties). Dit laat onverlet dat het bereikte onderwijsniveau kan doorwerken in de verdeling van andere hulpbronnen, zoals de financiële positie, cultureel kapitaal, sociale netwerken en gezondheid maar die aspecten worden in *Vershil in Nederland* afzonderlijk gemeten, via directe indicatoren. Van de Werfhorst (2014) geeft een uitgebreidere bespreking van de maatschappelijke taken die het onderwijs in moderne samenlevingen vervult.
- 7 In het project *Vershil in Nederland* kijkt het SCP naar de verdeling en (dis)accumulatie van vier kapitaalvormen bij individuele burgers. Er worden in de literatuur ook wel andere indelingen van kapitaal gehanteerd. Zo onderscheidt de Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals vier vormen: economisch, natuurlijk, menselijk en sociaal kapitaal (CBS 2021b). Hiermee bedoelen de onderzoekers echter iets anders dan in deze studie. Deels verwijst het kapitaalbegrip van de CBS-monitor naar niet-persoonsgebonden hulpbronnen, zoals het natuurlijk kapitaal dat is vervat in mineralen, zonne- en windenergie en dergelijke. Bij economisch kapitaal gaat het om fysieke kapitaalgoederen die vooral voor het economisch proces van belang zijn, zoals investeringen in R&D of machines en werktuigen. De wel-persoonsgebonden hulpbronnen vallen in de monitor onder het ‘menselijk kapitaal’ van de samenleving. Daartoe behoren bijvoorbeeld de mate van scholing en de gezondheidstoestand van de bevolking. Dit zijn aspecten die we in *Vershil in Nederland* tot uiteenlopende kapitaalvormen rekenen. Sociaal kapitaal wordt eerder gezien als een uitkomst op gemeenschapsniveau dan als een individuele hulpbron, en cultureel kapitaal valt er vooralsnog buiten. Een laatste verschil is dat de CBS-monitor het accent legt op gemiddelde niveaus in plaats van op verdelingen; en die niveaus beziet men vooral in het licht van de toekomstige duurzaamheid. Aan die eis wordt voldaan als ‘de hoeveelheid economisch, natuurlijk, menselijk en sociaal kapitaal over de lange termijn ten minste constant blijft.’
- 8 Hagenaars en McCutcheon (2002); Oberski (2016); Muthén en Muthén (2017); Weller et al. (2020).
- 9 Vrooman (2016: 16-24); Hoff et al. (2021a: 31-41).
- 10 Ten opzichte van de Britse studie belandden de ‘nieuwe welvarende arbeiders’ en de ‘werkenden in de opkomende dienstensector’ bij Sheppard en Biddle (2017) echter in één latente klasse.
- 11 De enquête *Vershil in Nederland* werd in 2014 uitgevoerd op basis van een gestratificeerde aselecte steekproef uit het bevolkingsregister. De gegevens in de studie van Savage et al. dateren uit 2011 en stoelden op een combinatie van een vrij kleine quotumsteekproef (die resulteerde in 1026 respondenten) en een zeer omvangrijke maar selectieve convenience sample (verzameld via de website van de BBC, n = 161.400). Bovendien was in het Nederlandse onderzoek de meting van de inkomens- en vermogensvariabelen niet, zoals in de Britse studie, gebaseerd op zelfrapportage (wat aanzienlijke en selectieve non-respons en onderrapportage van bepaalde inkomensbestanddelen kan inhouden), maar op betrouwbare en meer complete administratieve gegevens. Daar staat tegenover dat Savage et al. (2013) bij het cultureel kapitaal niet alleen keken naar deelname aan ‘hogere’ cultuur, maar ook naar ‘emerging’ culture. Dit laatste ontbrak in *Vershil in Nederland 2014*, maar is wel meegenomen in de huidige studie. De vier andere variabelen die in de Britse studie

werden opgenomen in de latente-klassenanalyse hebben betrekking op inkomen, vermogen, het aantal mensen dat men kent uit een lijst van 37 beroepen, en de gemiddelde statusscore van die contacten.

- 12 Hurst et al. (2020).
- 13 Chetty et al. (2014, 2017); OECD (2011, 2015); Piketty (2014); Zucman (2019).
- 14 Grusky en Hill (2018); Wright (2005).
- 15 Breen (2005); Vrooman (2014: 38-40).
- 16 Breen en Luijkx (2004); Erikson en Goldthorpe (1992); Goldthorpe (1980).
- 17 Zie Hoff et al. (2021a: 17) voor een uiteenzetting van de empirische verschillen tussen beroepsklassen en sociale klassen, met als conclusie: 'In de praktijk blijkt de postindustriële multidimensionale klassenindeling in Nederland inderdaad tot een ander beeld van de maatschappelijke hiërarchie te leiden dan de industriële classificatie [...]. Er is sprake van een zeker verband tussen de sociale klasse volgens ViN en het EGP-beroepsniveau; maar het betrof in 2014 zeker geen een-op-een relatie.'
- 18 Bell (1973); Florida (2002); Ganzeboom (2017).
- 19 Esping-Andersen (1993); Standing (2011).
- 20 Roeters et al. (2021).
- 21 Esping-Andersen (1993); Grusky en Hill (2018).
- 22 De Beer en Conen (2018); Eurofound (2015); Josten et al. (2014); OECD (2015).
- 23 Vrooman et al. (2018, 2020).
- 24 Van Hek et al. (2015); Inspectie van het Onderwijs (2020).
- 25 Vrooman (2010, 2021).
- 26 Uit de analyse van Williams (2013) kwam naar voren dat de Britse loonongelijkheid vooral in de periode 1975-1996 toenam.
- 27 Vergelijk ook Rözer et al. (2021).
- 28 Commissie Regulering van Werk (2020: 3).
- 29 De commissie-Borstlap adviseerde het aandeel en de variëteit van flexwerk op de Nederlandse arbeidsmarkt terug te dringen en de relatieve kosten ervan te verhogen, bijvoorbeeld door premiedifferentiatie in de werknemersverzekeringen. Er zouden nog maar drie typen werkrelaties moeten overblijven: uitzendarbeid, zelfstandig ondernemerschap en werken in loondienst (vast of tijdelijk). Ook pleitte de commissie ervoor dat het voor werkgevers aantrekkelijker moet worden gemaakt om mensen in vaste dienst te nemen door de ontslagbescherming te verminderen, deeltijdontslag mogelijk te maken en de plicht tot loondoorbetaling bij ziekte voor kleine werkgevers te verzachten. Een ander voorstel betreft het afschaffen van de zelfstandigenaftrek, zodat het werken als zzp'er financieel even voordelig wordt als werken in loondienst. Om de sociale bescherming van werkenden te verbeteren, stelde de commissie verder voor om voor werknemers een hoge, maar korte werkloosheidswetuitkering (WW-uitkering) in te stellen. Dit moet gecombineerd worden met intensieve begeleiding bij het zoeken naar ander werk, en een algemene arbeidsongeschiktheidsverzekering op minimumniveau, waar ook zelfstandigen onder vallen. Tot slot achtte de commissie het wenselijk het leven-lang-leren te bevorderen. Dit kan volgens de commissie door iedere Nederlander bij geboorte een ontwikkelbudget toe te kennen dat tijdens de loopbaan aangevuld moet worden door werkgevers en ook voor zelfstandigen op peil moet blijven.
- 30 RVS (2020).
- 31 OECD (2011, 2015); Zucman (2019); Fuller et al. (2020).
- 32 Bijvoorbeeld Hacker en Pierson (2010); Frank (2016); Pluchino et al. (2018).
- 33 *Rent seeking* verwijst naar gedrag waarbij bedrijven of personen zonder enige waardecreatie financieel voordeel proberen te behalen. Dit kunnen ze bijvoorbeeld doen door toetredingsdrempels op te werpen voor potentiële concurrenten, of een kartel te vormen waarmee ze de prijs van producten beïnvloeden.
- 34 Piketty (2014) beargumenteert dat in een markteconomie het rendement op kapitaal doorgaans de groei van het nationaal inkomen overtreft. Daaruit volgt dat 'wealth accumulated in the past grows more rapidly than output and wages' (Piketty 2014: 571). Aangezien vermogen in een economisch systeem dat stoelt op privébezit van generatie op generatie wordt overgedragen, valt de accumulatie ervan toe aan een selecte groep. In de periode 1930-1975 werd deze historische wetmatigheid volgens Piketty tijdelijk onderbroken: de zeer vermogenden zagen hun kapitaal sterk teruglopen door de nasleep van de beide wereldoorlogen en de recessie van de jaren dertig, en later door de

opbouw van de herverdelende verzorgingsstaat. Vanaf de jaren tachtig herstelde de kapitaalcrachtige elite zich, profiterend van de liberalisering en internationalisering van financiële markten. Piketty verwacht in de eenentwintigste eeuw een terugkeer naar het oude 'patrimoniale kapitalisme'. Hij voorziet een langdurige periode van lage economische groei, en acht het niet waarschijnlijk dat technologische veranderingen dat zullen keren. Zodoende komt het rendement op kapitaal als vanouds structureel hoger te liggen dan de economische groei. Hierdoor zal een kosmopolitische economische elite haar grote vermogen steeds verder kunnen uitbouwen en overdragen aan het eigen nageslacht. Dat zal volgens hem op collectief niveau negatieve gevolgen hebben: de zeer rijke groep zal haar ruime financiële middelen gebruiken om invloed uit te oefenen en wetten en regelingen naar haar hand te zetten. Dit houdt niet alleen een democratisch tekort in, maar is ook in andere opzichten maatschappelijk niet optimaal. Financieel vermogen wordt bepalend voor levenskansen: de publieke zorg wordt uitgehold, hoger onderwijs wordt alleen betaalbaar voor kinderen uit de rijke bovenlaag, talent wordt niet goed benut en de middenklasse zal afzakken. Vanwege de gefnuikte levenskansen en gevoelens van onrechtvaardigheid zijn sociale spanningen tussen de economische klassen volgens Piketty waarschijnlijk. Hij acht de selectieve kapitaalaccumulatie niet onvermijdelijk, want nationale overheden kunnen gezamenlijk via gecoördineerde vermogensheffing herverdeling realiseren. De kans van slagen acht hij echter niet hoog: volgens Piketty (2014) is in de komende eeuw een gepolariseerde klassenstructuur op grond van vermogensverschillen, sterk gelijkend op die van de negentiende eeuw, de meest waarschijnlijke uitkomst.

- 35 Piketty (2020).
- 36 Dit overzicht is gebaseerd op Van Bavel en Frankema (2017); Hoff et al. (2019); CBS (2020, 2021a); CPB/SCP (2020); Vrooman et al. (2020); Vrooman (2021); Caminada et al. (2021); Jongen et al. (2021); OECD (2021: 19); Commissie-Van Geest (2022).
- 37 Commissie-Van Geest (2022).
- 38 Dixon en Hyde (2001); EC (2020); Levy (2010); Peeters (2013); Pierson (1996); Veldheer et al. (2012); Vrooman (2016, 2021); Yerkes en Van der Veen (2011).
- 39 Elchardus (2012); Murray (2012); Sandel 2020; Young (1958).
- 40 Kalmijn en Uunk (2015).
- 41 Blossfeld (2009); Byun et al. (2018); Entrich (2021); Inspectie van het Onderwijs (2020); De Roos et al. (2021); Schwartz (2013); Vogels et al. (2021).
- 42 Mackenbach (2019); Mackenbach et al. (2008).
- 43 Feinstein (1993); McCartney et al. (2013); Williams (1990).
- 44 Bartley (2017).
- 45 Blane et al. (1993); Currie (2009); Eaton (1980); Haas et al. (2011); West (1991).
- 46 Collins et al. (2005); Haas en Fosse (2008); Jones (2008); Schur et al. (2017).
- 47 Hoffmann et al. (2019); Kröger et al. (2015).
- 48 Mackenbach (2019: 145-146).
- 49 Qi et al. (2023).
- 50 RVS (2020).
- 51 Zie bijvoorbeeld Deng et al. (2020); Fletcher (2009); Hamermesh (2011); Hamermesh en Biddle (1994); Mitra (2001).
- 52 O.a. Van den Berg en Arts (2019); Van Campen en Versantvoort (2014); Glass et al. (2010); Hakim (2010); Kuipers (2015); Talley (2014); Vrooman (2014); Wolbring en Riordan (2016); Wong en Penner (2016).
- 53 Berggren et al. (2017); Haynes (2012); Mitra et al. (2014); Williams en Connell (2010).
- 54 Holla en Kuipers (2015); Warhurst en Nickson (2020); Welsch (1996).
- 55 Featherstone (2007).
- 56 Black (2004); Jones (2011).
- 57 Zie bijvoorbeeld Afful en Ricciardelli (2015); Cohen et al. (2020); Roberts en Waters (2019).

3 De klassenstructuur volgens de nieuwe gegevens uit Verschil in Nederland

3.1 Nieuwe gegevens

In dit hoofdstuk presenteren we nieuwe uitkomsten over structurele ongelijkheid op basis van de gegevens uit Verschil in Nederland 2019/20. We gaan in op de indicatoren die we gebruiken, hoe de meting is uitgebreid, en welke klassenstructuur dit oplevert. Daarna beschrijven we de klassen aan de hand van de kapitaalindicatoren en enkele aanvullende gegevens.

Net als bij de eerdere editie lieten we een enquête afnemen onder een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) trok die uit de bevolkingsadministratie, met een oververtegenwoordiging van lage en hoge inkomens en bepaalde gebiedsdelen.¹ Het SCP ontwikkelde de vragenlijst en liet de enquête uitvoeren door I&O Research. Het aantal respondenten is ruim twee keer zo groot als in het eerdere onderzoek: bijna 6800, tegenover iets minder dan 3000 in ViN'14.² Bovendien bevatte de vragenlijst diverse nieuwe onderdelen, die als doel hadden de meting van de vier kapitaalvormen te verbeteren. Nadat de enquêtegegevens waren verzameld, koppelde het CBS er geanonimiseerde informatie aan over het inkomen, de vermogenspositie en enkele demografische kenmerken van de respondenten. Hoff et al. (2021a, bijlage B) lichten het nieuwe onderzoek uitgebreider toe.³

Met deze nieuwe gegevens is in een eerdere recente studie een exacte replicatie van de studie uit 2014 verricht.⁴ Dat wil zeggen dat dezelfde kenmerken van de vier kapitaalvormen in de analyse werden betrokken, met een identieke meetwijze. Dit maakte het mogelijk vast te stellen of de multidimensionale sociale ongelijkheid in een half decennium was gewijzigd. Uit de analyses kwam naar voren dat bij gebruik van dezelfde indicatoren de structuur van de ongelijkheid gelijk bleef. Ook de omvang van de kapitaalgroepen veranderde niet veel. De groep jongere kansrijken nam in omvang iets toe en het precariaat iets af. De twee groepen aan de uiteinden – de gevestigde bovenlaag en het precariaat – kwamen tussen 2014 en 2019/20 iets dichter bij elkaar te liggen in termen van de totale hoeveelheid kapitaal waarover ze beschikken.

3.2 De uitgebreide meting

Deze studie presenteert voor het eerst de klassenindeling die we vinden als we gebruikmaken van de aanvullende informatie uit ViN'19/20. Evenals in 2014 hebben we kapitaalgroepen geïdentificeerd via een latente-klassenanalyse.⁵ Tabel 3.1 bevat een overzicht van de gebruikte kenmerken en indelingen, en de veranderingen daarin. Mede gebaseerd op de theoretische inzichten die in hoofdstuk 2 beschreven staan, hebben we een aantal nieuwe indicatoren toegevoegd. Bij cultureel kapitaal is de meting van de leefstijl uitgebreid met voorkeuren voor 'hogere', 'emerging' en 'lagere' muziek⁶, en met een vraag over het kopen van duurzame voedingsproducten (biologisch geteelde groente, fairtradekoffie e.d.). Dit laatste is theoretisch een vorm van ethische consumptie ofwel 'eco-habitus'.⁷

Ook hebben we een indeling toegevoegd van de voornamen van de respondenten, zoals beschreven door Bloothoofd en Groot (2008) en Bloothoofd en Onland (2011). Ten behoeve van onze analyse hebben wij hun voornaamtypologie ingedikt.⁸ In de literatuur wordt iemands voornaam vaker opgevoerd als een culturele hulpbron waar diegene in het leven voor- of nadeel van kan ondervinden. Dat wordt veelal gekoppeld aan sociaaleconomische ongelijkheid, etnische tegenstellingen, en discriminatie van migranten op de arbeidsmarkt. Voornamen zijn daarvan echter niet alleen een weerspiegeling, ze zijn ook constitutief, in de zin dat ze een bepaalde sociale positie kunnen markeren. En daardoor beïnvloeden ze hoe andere mensen de naamdrager zien, beoordelen en behandelen. Dat laatste hoeft niet het gevolg te zijn van

bewuste discriminatie, en de distincties die aan de voornaam gekoppeld zijn strekken verder dan een eenvoudig onderscheid tussen ‘etnische’ of excentrieke versus gangbare namen. Iemand met een ‘hogere’ naam kan daar voordelen aan ontleen die diegene anders niet gehad zou hebben. Dat maakt het een zelfstandige en additionele bron van cultureel kapitaal.⁹ Dit rechtvaardigt de opname van dit kenmerk in de latente-klassenanalyse. Op deze manier brengen we bovendien in kaart in hoeverre voornamen verweven zijn met niet-economische hulpbronnen, zoals sociale netwerken en persoonlijke aantrekkelijkheid.¹⁰

Voor sociaal kapitaal kwamen er twee indicatoren bij, gebaseerd op de zogenoemde *resource generator*-methode.¹¹ Kan het netwerk van de respondenten hun hulp bieden met geld en geldzaken, werk en instanties? En is er alledaagse informele hulp beschikbaar bij klussen, boodschappen doen en dergelijke? Bij het fysieke kapitaal is een indicator toegevoegd over langdurige beperkingen vanwege lichamelijke klachten bij het verrichten van alledaagse activiteiten. In totaal nemen we nu achttien indicatoren op in de analyse; dat waren er eerder vijftien (in bijlage H – te vinden via www.scp.nl bij dit rapport – staat een overzicht van alle gebruikte enquêtevragen).¹²

Tabel 3.1 Indicatoren per kapitaalvorm: de uitgebreide meetwijze in ViN’19/’20

kapitaalvorm en indicatoren ^a	indeling ^b
economisch kapitaal	
bereikt onderwijsniveau	maximaal basisonderwijs; overig laag opgeleid (lbo/mavo/vmbo/mbo<2 jr); middelbaar opgeleid (havo/vwo/mbo); hoog opgeleid (hbo/wo)
sociaaleconomische positie [†]	niet-werkend; werkzoekend; (pre)pensioen; student; in tijdelijke loondienst; zelfstandige zonder personeel; in vaste loondienst; zelfstandige met personeel
gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen	decil 1; 2-3; 4-5; 6-9; percentiel 90-99; percentiel 100
vrij vermogen van het huishouden [‡]	negatief; € 0-5.000; € 5.000-50.000; € 50.000-500.000; > €500.000, 1e helft; > €500.000, 2e helft (€958.466 of meer)
vermogen in de woning [‡]	negatief; huurder met huurtoeslag; huurder zonder huurtoeslag; positief, eerste terciel; tweede terciel; derde terciel (overwaarde van €284.274 of meer)
cultureel kapitaal	
leefstijl [^]	schaal: buitenlandse vakanties; duur restaurantbezoek; bezoekfrequentie klassiek concert, toneelvoorstelling of museum; muziekvoorkeur*; duurzaam voedsel kopen* (in 7 categorieën)
basale digitale vaardigheden	schaal: kan programma’s installeren; pc-beveiliging regelen; een tekstverwerkings-programma gebruiken (in 4 categorieën)
beheersing van het Engels	geen; enigszins; redelijk; goed; moedertaal
voornaamgroep*	Arabisch of Turks; traditioneel of gelatiniseerd Nederlands; onbekend; pre-modern Nederlands c.a.; modern-Nederlands, elitenamen c.a. ^c
sociaal kapitaal	
sociale steunnetwerk (<i>strong ties</i>) [^]	schaal: frequentie van contacten met familie, vrienden, burens (in 6 categorieën)
omvang kerngespreksnetwerk	aantal mensen waarmee men persoonlijke zaken bespreekt [excl. medebewoners en hulpverleners] (0-5)
professioneel netwerk	aantal mensen met een invloedrijk beroep dat men kent (0-5)
hulp met geld, werk en instanties* [^]	schaal: netwerk kan helpen met geld, werk vinden, medisch advies, overheids-regelingen (in 6 categorieën) ^d
informele hulp* [^]	schaal: netwerk kan helpen met boodschappen doen, klussen, logeeradres, conflicten (in 5 categorieën) ^d

Tabel 3.1 Indicatoren per kapitaalvorm: de uitgebreide meetwijze in ViN'19/'20 (vervolg)

kapitaalvorm en indicatoren ^a	indeling ^b
persoonlijk kapitaal	
fysiek kapitaal [^]	schaal: zelfgerapporteerde gezondheid; moeite met traplopen; langdurige beperkingen bij activiteiten dagelijks leven* (in 6 categorieën)
mentaal kapitaal [^]	schaal: zelfvertrouwen; negatief zelfbeeld; is depressief geweest (in 6 categorieën)
esthetisch kapitaal [^]	schaal: zelfbeoordeling uiterlijk; gepercipieerde beoordeling uiterlijk door anderen (in 7 categorieën)
body mass index (BMI)	ernstig overgewicht; overgewicht; ondergewicht; gezond gewicht

* Nieuwe (sub-)indicator.

‡ Meer gedetailleerde indeling ten opzichte van ViN'14.

[^] Ge(her)categoriseerd via een statistische procedure (Max 1960; SPSS 2013: 78); zie ook noot b.

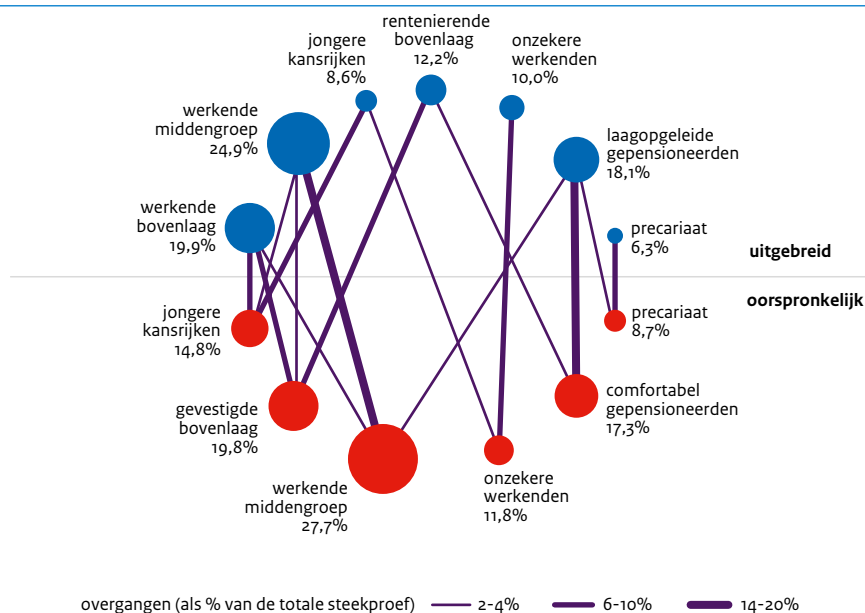
- a Inkomens, vermogens en voornamen zijn ontleend aan administratieve gegevens, de overige kenmerken aan de enquête. Het CBS heeft de inkomens- en vermogensstatistiek enkele jaren geleden gereviseerd, waardoor deze gegevens niet geheel consistent zijn met de meting in ViN'14. Het besteedbaar huishoudensinkomen is gestandaardiseerd met behulp van de CBS-equivalentiefactor.
- b Alle indicatoren hebben de waarde 0 voor de eerste categorie, en 1 voor de laatste. De overige categorieën liggen tussen deze minima en maxima in, op gelijke onderlinge afstand. Schalen en kapitaalscores zijn berekend door 0/1-variabelen op te tellen en opnieuw te normaliseren (OECD 2008: 28, 85; adams en Lippert 2019).
- c De voornaamindeling is een ingedikte versie van de typologie die Bloothoofd en Onland (2011: 29) voor Nederland hanteerden. Pre-modern Nederlands c.a.: met inbegrip van gemengde of Noordse, en Engelse, Franse, Friese en moderne voornamen; Modern-Nederlands, elitenamen c.a.: met inbegrip van Hebreeuwse en een klein aantal Italiaanse of Spaanse voornamen.
- d Gemeten via een vereenvoudigde versie van de zogenoemde resource generator (zie Van der Gaag en Snijders 2005).

Verder maakte het grote aantal respondenten van ViN'19/'20 het mogelijk om bij sommige bestaande indicatoren meer gedetailleerde indelingen te hanteren. Zo konden we bij de sociaaleconomische positie van de respondent ditmaal een onderscheid maken tussen loontrekkenden met een vast en een tijdelijk dienstverband, en tussen zelfstandigen met en zonder personeel. De groep met veel liquide vermogen (500.000 euro en meer) is gesplitst in een hoog en een zeer hoog deel. De grens daartussen ligt bij ruim 958.000 euro; in doorsnee beschikt de rijkste groep over een vrij vermogen van 1,9 miljoen euro. Huurders vormen een grote groep en hebben geen vermogen in de woning waarin zij verblijven; bij dat kenmerk is deze groep gesplitst in degenen met en zonder huurtoeslag. Ten slotte zijn sommige indicatoren niet langer opgedeeld in drie groepen van gelijke omvang, maar op basis van een statistische procedure over een groter aantal categorieën verspreid (zie tabel 3.1).¹³

3.3 Zeven klassen

Rekening houdend met deze nieuwe informatie, blijkt een model met zeven latente klassen de samenhangen tussen de kapitaalindicatoren het best weer te geven.¹⁴ Vier van die zeven klassen hebben hetzelfde kapitaalprofiel als in de oorspronkelijke typologie uit 2014: de jongere kansrijken, de werkende middengroep, de onzekere werkenden en het precariaat treffen we ook ditmaal aan. Van degenen die in 2019/'20 volgens de nieuwe methode bij het precariaat zijn ingedeeld, behoorde 96% daar ook al toe volgens de oorspronkelijke meetwijze, zoals gerapporteerd door Hoff et al. (2021a). Bij de werkende middengroep en onzekere werkenden werd 82% daar volgens de eerdere methodiek al toe gerekend, bij de jongere kansrijken is dat 67%. Voor de goede orde: het gaat hier niet om veranderingen in de tijd, maar om veranderingen als gevolg van de gewijzigde indicatorenset (zie tabel 3.1).

Figuur 3.1 Klassenindelingen op basis van de oorspronkelijke en uitgebreide meetwijze (2019/2020)^{a,b}



- a Overgangen die betrekking hebben op minder dan 2% van de totale steekproef zijn niet afgebeeld. Kapitaalgroepen zijn niet geordend op basis van hun hulpbronnen.
- b De bolgrootte weerspiegelt het aandeel in de totale steekproef.

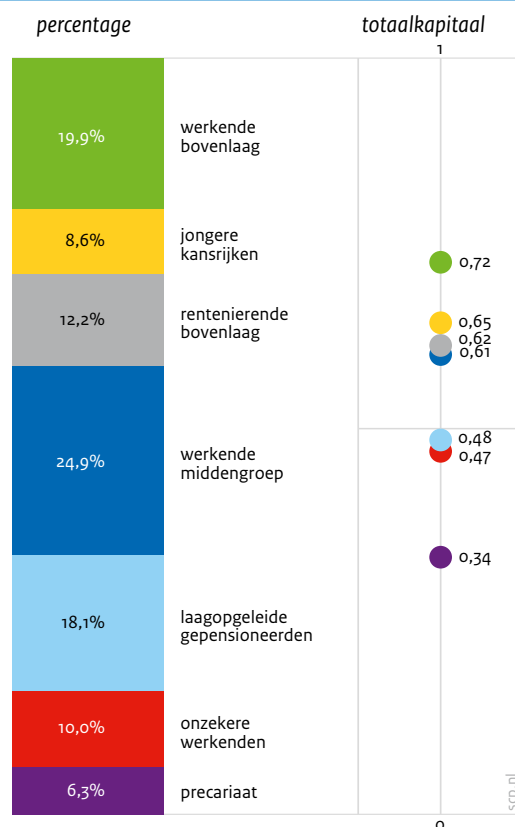
Leesvoorbeeld: van de jongere kansrijken uit de oorspronkelijke meting (onder de streep) gaat een deel in de uitgebreide meting (boven de streep) over naar de werkende middengroep. Dat betreft 6-10% van de totale steekproef. Een even groot deel blijft in de klasse van de jongere kansrijken, een kleiner deel (2-4%) gaat over naar de werkende middengroep.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Drie andere groepen zijn het resultaat van een beperkte herschikking (zie figuur 3.1). De gevestigde bovenlaag uit de oorspronkelijke meting wordt bij het hanteren van de nieuwe methodiek gesplitst in een werkend en een niet-werkend gedeelte. Het eerste part noemen we de *werkende bovenlaag*. Hiernaar gaat ook een behoorlijk deel over van degenen die op basis van de oorspronkelijke meetwijze tot de jongere kansrijken werden gerekend, plus een fractie van de werkende middengroep. Het tweede part duiden we aan als de *rentenierende bovenlaag*. Naast het niet-werkende part van de voormalige gevestigde bovenlaag omvat deze klasse het meest welvarende deel van degenen die bij de oorspronkelijke meetwijze als comfortabel gepensioneerden waren aangemerkt. Het restant van die kapitaalgroep – de overgrote meerderheid – vormt een nieuwe klasse: de *laagopgeleide gepensioneerden*. Tot die groep behoort bovendien een fractie van de mensen die volgens de eerdere methodiek in het precariaat of de werkende middengroep vielen. Net als in een eerdere studie in het Verenigd Koninkrijk komen we met de nieuwe gegevens zodoende uit op een zevenklassenmodel.¹⁵ Ook in de uitgebreide meting baseren we ons op een theoriegestuurde typologie van de hedendaagse klassenstructuur (zie hoofdstuk 2). De zeven in plaats van zes klassen zijn dan ook niet het gevolg van een statistische constructie, maar volgen uit de uitgebreidere meting van de kapitaalvormen.¹⁶

Op basis van de scores op de onderliggende indicatoren kan aan elke klasse per kapitaalvorm een score worden toegekend (tabel 3.1); het gemiddelde van deze scores per kapitaalvorm leidt tot een score voor het totaal kapitaal. De hoeveelheid totaal kapitaal verschilt soms maar weinig tussen bepaalde klassen (zie figuur 3.2).

Figuur 3.2 Aandeel in de volwassen bevolking van zeven sociale klassen, en hun totaal kapitaal, 2019/2020 (in percentages en indexscores tussen 0 en 1)



Bron: SCP (ViN'19/'20)

De jongere kansrijken, de rentenierende bovenlaag en de werkende middengroep komen ongeveer gelijk uit, evenals de laagopgeleide gepensioneerden en de onzekere werkenden. Dat overeenkomstige totaal kapitaal komt echter via verschillende combinaties van de vier kapitaalvormen tot stand (zie tabel 3.2). De jongere kansrijken hebben bijvoorbeeld nog niet zulke hoge inkomens en vermogens, maar beschikken wel over veel sociale en culturele hulpbronnen. Bij de rentenierende bovenlaag is dat andersom, en dat leidt tot vergelijkbare hoeveelheden totaal kapitaal (in [bijlage B](#) is een verdeling van de kapitaalvormen per sociale klasse opgenomen en in [bijlage C](#) zijn de kapitaalprofielen te vinden).

Tabel 3.2 De kapitaalposities van de klassen in Nederland^a, 2019/2020 (in indexscores tussen 0 en 1, met rangordecijfers tussen haakjes)

	economisch kapitaal	sociaal kapitaal	cultureel kapitaal	persoonskapitaal	totaalkapitaal
gemiddeld over alle volwassen Nederlanders	0,53	0,56	0,53	0,71	0,58
werkende bovenlaag	0,67 (1)	0,74 (1)	0,69 (2)	0,80 (1)	0,72 (1)
jongere kansrijken	0,48 (4)	0,69 (2)	0,70 (1)	0,75 (2)	0,65 (2)
rentenierende bovenlaag	0,64 (2)	0,56 (3)	0,53 (4)	0,75 (3)	0,62 (3)
werkende middengroep	0,58 (3)	0,55 (4)	0,60 (3)	0,70 (4)	0,61 (4)
laagopgeleide gepensio- neerden	0,46 (5)	0,45 (6)	0,34 (6)	0,69 (5)	0,48 (5)
onzekere werkenden	0,32 (6)	0,46 (5)	0,50 (5)	0,60 (6)	0,47 (6)
precariaat	0,22 (7)	0,33 (7)	0,21 (7)	0,59 (7)	0,34 (7)

Cursief is geen significante afwijking van het gemiddelde ($p < 0,01$).

a De onderliggende indicatoren per kapitaalvorm (zie tabel 3.1) hebben de waarde 0 voor de eerste categorie, en 1 voor de laatste. De overige categorieën liggen tussen deze minima en maxima in, op gelijke onderlinge afstand. Kapitaalscores zijn berekend door 0/1-variabelen op te tellen en opnieuw te normaliseren, waarbij elke indicator even zwaar meetelt.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Hierna lopen we de zeven sociale klassen langs en beschrijven de samenstelling aan de hand van de scores op de vier kapitaalvormen en onderliggende indicatoren (het overzicht van de verdeling per indicator per klasse staat in [bijlage A](#)). Daarnaast bespreken we per kapitaalgroep ook enkele kenmerken die niet in de latente-klasseanalyse zijn opgenomen. Naast demografische kenmerken (leeftijd, geslacht, migratieachtergrond, huishoudentype) betreft dat de stemintentie bij Tweede Kamerverkiezingen op het moment dat de enquête werd afgenomen (een uitgebreid overzicht van de verdeling per indicator per klasse staat in bijlage E, te vinden op www.scp.nl bij dit rapport). Daarnaast bespreken we twee subjectieve indicatoren: de tevredenheid met het eigen leven, en hoe hoog mensen zichzelf op de maatschappelijke ladder plaatsen. Dit laatste geeft aan in hoeverre de kapitaalgroepen zelf vinden dat ze een hogere of lagere maatschappelijke positie hebben. Met deze aanvullende gegevens is het mogelijk het profiel van een klasse te schetsen ten opzichte van de andere klassen; bovendien komt een aanvullend kenmerk soms terug in de naamgeving. Een uitgebreidere beschrijving van de verschillen tussen de sociale klassen in hun visies op het eigen leven, op de samenleving, en op politiek en beleid volgt in hoofdstuk 4.

De werkende bovenlaag

Van de volwassen Nederlandse bevolking behoort 20% tot de werkende bovenlaag (zie figuur 3.2; het betreft 2,7 miljoen personen). Deze klasse heeft het meeste totaalkapitaal, en plaatst zichzelf ook het hoogst op de maatschappelijke ladder (gemiddeld 7,6 op een schaal van 0-10). Ze zijn ook het meest tevreden over hun eigen leven: gemiddeld waarderen ze dat met een rapportcijfer van 8,1 (op een schaal van 1-10).

Deze kapitaalgroep is gemiddeld het hoogst opgeleid. Bijna negen op de tien leden hebben werk, en de aandelen zelfstandigen (zowel met als zonder personeel) zijn hier het hoogst. Van deze groep heeft 30% een gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen in het bovenste deciel, en daarbinnen is ze ook het sterkst vertegenwoordigd in het bovenste percentiel. In doorsnee bedraagt hun jaarinkomen 40.700

euro; die mediane waarde is het hoogst van alle klassen. Het liquide vermogen en het vermogen in de woning zijn eveneens behoorlijk (in doorsnee respectievelijk 53.400 euro en 79.290 euro), maar de werkende bovenlaag staat daarbij niet op de eerste plaats (dat is de rentenierende bovenlaag). Dat is wel het geval bij alle indicatoren voor het persoonskapitaal: deze kapitaalgroep is in fysiek en mentaal opzicht het gezondst, heeft gemiddeld de gunstigste score op de *body mass index*, en scoort het hoogst op esthetisch kapitaal. Ook hebben de leden van deze klasse meestal de grootste netwerken, met uitzondering van het aantal mensen met wie men over belangrijke persoonlijke zaken spreekt (daar scoren de jongere kansrijken het hoogst). De werkende bovenlaag scoort bovendien het hoogst op de levensstijl, en komt op de tweede plaats bij basale digitale vaardigheden en beheersing van het Engels (in beide gevallen ook weer na de jongere kansrijken). Bij de nieuwe indicator voor cultureel kapitaal valt op dat de werkende bovenlaag voor meer dan de helft tot de twee 'voordelige' voornaamgroepen behoort. Dat betreft enerzijds premoderne Nederlandse namen; Bloothoofd en Onland (2011) noemen als voorbeelden Laura en Mark. Anderzijds gaat het om moderne Nederlandse namen (Sanne, Tim en dergelijke), elitenamen (zoals Charlotte, Barbara, Floris, Roderick, Alexander) en Hebreeuwse namen (Esther, Daniël). In deze kapitaalgroep zijn er echter ook veel mensen met een traditioneel-Nederlandse voornaam (Aaltje, Maria, Johannes, Willem). Arabische en Turkse voornamen komen bij de werkende bovenlaag nauwelijks voor. De leden van deze klasse zijn gemiddeld 43 jaar oud, en één op de tien heeft een niet-westerse migratieachtergrond. Een meerderheid (54%) bestaat uit mannen, en behoort tot een huishouden met minderjarige kinderen (57%). Alleenstaanden en eenoudergezinnen komen verhoudingsgewijs niet vaak voor. In politiek opzicht was slechts 2% niet van plan te gaan stemmen als er ten tijde van het onderzoek Tweede Kamerverkiezingen zouden zijn gehouden. Daarbij ging de politieke voorkeur vooral uit naar de VVD (24%), met ook vrij veel aanhang voor D66 en GroenLinks (beide 13%).¹⁷

De werkende bovenlaag is op basis van de hulpbronnen waarover zij beschikt een *hoge sociale klasse*. Onze gegevens bevatten te weinig informatie om na te gaan of de leden ervan ook invloedrijke topposities bekleden in het bedrijfsleven, de politiek en het openbaar bestuur. De klasse lijkt met één op de vijf Nederlanders echter te omvangrijk om in haar geheel tot een 'machtselite' in de zin van Mills (1956) te bestempelen.

Jongere kansrijken

Ongeveer een op de elf volwassen Nederlanders behoort tot de jongere kansrijken, die gemiddeld 34 jaar oud zijn (het gaat om 1,2 miljoen mensen). Deze klasse heeft het op een na hoogste totaal kapitaal, maar de leden plaatsen zichzelf minder hoog op de maatschappelijke ladder dan de werkende bovenlaag. Met een gemiddelde score van 6,5 positioneren zij zich ook lager dan de rentenierende bovenlaag (en iets lager nog dan de werkende middengroep). Het eigen leven waarderen ze met een rapportcijfer van 7,4.

Het economisch kapitaal van de jongere kansrijken is niet uitgesproken hoog (4^e plaats). Dat komt door een gemengd onderliggende patroon. Ze hebben goede vooruitzichten door hun hoge opleidingsniveau (tweede plaats), al wordt het gemiddelde iets gedrukt doordat één op de zes nog studeert. Ook heeft 72% van deze klasse werk. Daarbij is het aandeel met een tijdelijk dienstverband echter verhoudingsgewijs groot (25%), hoewel de groep met een vast contract omvangrijker is (38%). Doordat de jongere kansrijken aan het begin van hun beroepsloopbaan staan, zijn hun inkomens en vermogens aan de lage kant, wat een dempende invloed heeft op hun economisch kapitaal. Negen op de tien hebben een besteedbaar huishoudensinkomen dat beneden de mediane waarde van de bevolking ligt. In doorsnee ontvangen de jongere kansrijken ongeveer de helft (20.500 euro) van het bedrag dat jaarlijks bij de werkende bovenlaag binnenkomt. Meer dan de helft van deze groep heeft schulden, terwijl liquide vermogens van meer dan 50.000 euro zelden voorkomen. Het mediane vrije vermogen is verwaarloosbaar (-80 euro). Verder wonen vrijwel alle jongere kansrijken (97%) in een huurwoning, vaak zonder huurtoeslag – er is dus nauwelijks vermogen in de woning opgebouwd.

Op de drie andere kapitaalvormen komen de jongere kansrijken veel hoger uit. Bij het persoonskapitaal is dat vooral door hun goede fysieke gezondheid en een gunstige BMI-score. Hun esthetisch kapitaal is ook nog vergelijkbaar met dat van de werkende bovenlaag; maar op het mentaal kapitaal komen de jongere kansrijken lager uit. Hun sociale netwerken doen per saldo niet veel onder van die van de werkende bovenlaag. Het professionele netwerk en de mogelijkheden om hulp te krijgen met geld, werk en

instanties zijn bij de jongere kansrijken minder uitgebreid, al staan ze bij die indicatoren wel op de tweede plaats. Ze beschikken echter over het grootste netwerk van mensen met wie men over persoonlijke zaken kan spreken. Ook hun cultureel kapitaal is het hoogst van alle klassen. Dat komt allereerst doordat de jongere kansrijken het Engels het best beheersen, en basale digitale vaardigheden bij hen het meest wijdverbreid zijn. Op de leefstijlvariabele komen zij lager uit dan de werkende bovenlaag, maar overtreffen zij alle andere kapitaalgroepen. Bovendien bereiken de jongere kansrijken gemiddeld de hoogste score op de voornaamtypologie. Zij hebben het meest frequent een modern-Nederlandse voornaam, en net als de werkende bovenlaag zelden een Turkse of Arabische. Traditioneel-Nederlandse voornamen (Aaltje, Johannes en dergelijke) komen in deze klasse daarentegen niet heel veel voor (8%).

Het aandeel mensen met een niet-westerse migratieachtergrond (15%) is bij de jongere kansrijken groter dan bij de werkende bovenlaag. Deze klasse bestaat daarnaast voor 70% uit alleenstaanden en paren zonder kinderen, maar ook het aandeel eenoudergezinnen (11%) is verhoudingsgewijs vrij groot. Er zijn ongeveer evenveel mannen als vrouwen. De politieke aanhang van GroenLinks is onder de jongere kansrijken het grootst (18%), gevolgd door D66 (11%).

De jongere kansrijken kunnen worden aangemerkt als een *hoge sociale klasse in spé*. Zij beschikken over een hoog opleidingsniveau en veel niet-economisch kapitaal, maar hebben dat nog niet weten om te zetten in naventende inkomens en vermogens. Dat komt doordat zij aan het begin van hun carrière staan, en veelal nog te jong zijn om grote bedragen of woningbezit te hebben geërfd.

De rentenierende bovenlaag

Het totaalkapitaal van de rentenierende bovenlaag (12% van de bevolking van 18 jaar en ouder, ofwel 1,7 miljoen personen) is lager dan dat van de jongere kansrijken, maar zij plaatsen zichzelf hoger op de maatschappelijke ladder. Daarop nemen zij de tweede plaats in, met een score van 7,3. Ook bij de tevredenheid over het eigen leven bereikt deze groep de op een na hoogste plek (7,9). De gemiddelde leeftijd van deze klasse is 65 jaar.

Van deze groep is 70% met pensioen of inactief zonder naar werk te zoeken. Die lage arbeidsdeelname drukt hun economisch kapitaal enigszins, maar dat wordt op de andere indicatoren gecompenseerd. Vooral hun rijkdom valt op: zowel de liquide vermogens als het vermogen in de woning zijn in deze klasse het hoogst. Bijna een op de vijf heeft een vrij vermogen van meer dan 500.000 euro, en 8% van de rentenierende bovenlaag valt in de allerhoogste klasse, waar het mediane vermogen als gezegd 1,9 miljoen euro bedraagt. Negatieve vermogens komen nauwelijks voor. Er zijn maar weinig huurders, en 58% bezit een woning in de duurste categorie. Bij de huiseigenaren is de doorsnee overwaarde van de woning 248.100 euro, ruim drie keer zo hoog als bij de werkende bovenlaag. Ook het inkomensniveau is vrij hoog – dat wordt uitsluitend door de werkende bovenlaag overtroffen – en de rentenierende bovenlaag is goed opgeleid: 62% behaalde een hbo- of universitair diploma. Al met al bezet de rentenierende bovenlaag bij het economisch kapitaal de tweede plaats.

Op de overige kapitaalvormen scoort de rentenierende bovenlaag in het algemeen goed, maar wel iets minder hoog (derde of vierde plaats). Ze zijn fysiek gezond en ruim de helft is goed op gewicht, al blijven ze bij die aspecten van persoonskapitaal wel achter op de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken. Die laatste groep overtreffen ze echter bij het esthetisch en mentaal kapitaal. Er zijn veel sterke verbanden (contacten met familie, vrienden en burens), maar op de andere vormen van sociaal kapitaal bestaan er duidelijke verschillen tussen de rentenierende en de werkende bovenlaag. De niet-werkenden hebben een kleiner kerngespreksnetwerk, kennen minder mensen in invloedrijke beroepen, en kunnen aan hun netwerken minder hulp onttelen voor geld en geldzaken, werk en instanties, alsook voor alledaagse informele hulp (zoals klussen en boodschappen doen). Het cultureel kapitaal van de rentenierende bovenlaag is relatief gemiddeld (4^e positie); ze blijven wel wat achter als het gaat om de beheersing van het Engels en de basale digitale vaardigheden. Bij de voornaamgroep valt op dat meer dan de helft een traditioneel-Nederlandse voornaam heeft (van het type Aaltje, Johannes), terwijl slechts 3% tot de ‘voordelige’ categorie behoort (Sanne, Charlotte, Tim, Floris en dergelijke). Arabische en Turkse namen komen in deze klasse ook weinig voor. Het aandeel mensen met een niet-westerse achtergrond is bij de rentenierende bovenlaag het kleinst (4%), en mannen zijn oververtegenwoordigd (54%). Gelet op de relatief

hoge gemiddelde leeftijd is het niet verrassend dat paren zonder minderjarige kinderen in deze klasse de meerderheid vormen. Van de rentenierende bovenlaag zegt 97% dat men zeker of misschien zou gaan stemmen bij Tweede Kamerverkiezingen. VVD (19%), CDA (10%) en GroenLinks (10%) worden het vaakst genoemd als partijen van politieke voorkeur, en de aanhang van 50PLUS is hier verhoudingsgewijs groot (6%).

De rentenierende bovenlaag kan men zien als een *wijkende hoge klasse*. Afgezien van de lage arbeidsdeelname beschikken de leden van deze klasse over veel economisch kapitaal. Andere hulpbronnen kunnen echter onder druk komen te staan. Naarmate de leden ouder worden, krijgen zij mogelijk te maken met een minder goede fysieke gezondheid, slinkende netwerken, en cultureel kapitaal dat niet wordt onderhouden of gedateerd raakt.

De werkende middengroep

Van alle klassen is de werkende middengroep het omvangrijkst: een kwart van de volwassen bevolking behoort hiertoe (dat zijn 3,4 miljoen mensen). Hoewel hun totaalkapitaal niet heel veel minder is dan dat van de rentenierende bovenlaag, dichten zij zichzelf een lagere positie in de maatschappij toe, met een gemiddelde zelfplaatsingscore van 6,6 – vergelijkbaar met de jongere kansrijken. Dit laatste geldt ook voor de tevredenheid met het eigen leven (gelukscore 7,5).

In deze kapitaalgroep komen nauwelijks gepensioneerden en mensen zonder werk voor. De leden ervan zijn doorgaans in loondienst, met een vast contract (67%). Een kleiner deel heeft een tijdelijk dienstverband, werkt als zzp'er, of is student (vrijwel altijd bij de ouders inwonend). Zelfstandigen met personeel zijn in de werkende middengroep schaars (1%). De hoge arbeidsdeelname stuwt het economisch kapitaal op. Het aandeel hogeropgeleiden is veel kleiner dan in de vorige drie klassen (32%); diploma's op havo/vwo/mbo-niveau zijn het meest gebruikelijk (53%). 61% heeft een besteedbaar huishoudensinkomen boven de mediaan van de bevolking, maar zeer hoge inkomens (top-1%) komen bij de werkende middengroep bijna niet voor. In doorsnee ontvangt men per jaar 32.400 euro. Tot deze klasse behoren in onze steekproef ook geen mensen met een liquide vermogen van meer dan 500.000 euro. Bij 60% ligt dit tussen de 0 en 50.000 euro, 13% heeft een negatief liquide vermogen. Het doorsnee vermogen is 21.400 euro. De werkende middengroep heeft meestal een eigen woning; slechts één op de tien huurt. Bij de huiseigenaren is de mediane overwaarde (37.000 euro) half zo hoog als bij de werkende bovenlaag, en een zevende van het bedrag van de rentenierende bovenlaag. Slechts 9% van de werkende middengroep zit in het hoogste overwaarde-terciel, terwijl op het moment van onderzoek bij 23% het huis 'onder water' stond, met een hypotheek die de waarde van de woning overtrof.

Op de overige kapitaalvormen scoort de werkende middengroep vaak goed noch slecht. Hun fysieke gezondheid is beter dan die van de rentenierende bovenlaag, maar ernstig overgewicht komt er wat vaker voor (15% versus 10%). Het mentaal kapitaal blijft achter, en men oordeelt vrij negatief over het eigen uiterlijk (respectievelijk 5^e en 6^e plaats). Bij het sociaal kapitaal heeft de werkende middengroep vrij veel *strong ties*, al zijn de contacten met familie, vrienden en burens iets minder frequent dan bij de drie klassen die we hiervoor bespraken. Ook kan hun netwerk behoorlijk wat hulp bieden met klussen, boodschappen doen en dergelijke (3^e plaats). Het kerngespreksnetwerk en de hulp met geld, werk en instanties zijn vergelijkbaar met die van de rentenierende bovenlaag; en in die opzichten blijven ze dus achter bij de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken. De werkende middengroep kent veel minder mensen die invloedrijke posities bekleden dan de drie voorgaande groepen; ze beschikken dus over minder 'kruiwagens' die hen in het leven vooruit kunnen helpen. Bij het cultureel kapitaal scoort deze groep hoger dan de rentenierende bovenlaag bij de basale digitale vaardigheden, ongeveer vergelijkbaar bij de beheersing van het Engels, en wat lager op de leefstijlvariabele. Bij de voornaamtypologie komen ze gemiddeld iets lager uit dan de werkende bovenlaag. De verdeling is niet heel anders, maar er zijn wel wat minder mensen met een voornaam uit de hoogste categorie (11% versus 17%), en iets meer met een Turkse of Arabische voornaam (2% versus 1%).

De werkende middengroep is gemiddeld 41 jaar oud, en telt haast net zoveel vrouwen als mannen. Zij heeft het grootste aandeel paren met minderjarige kinderen (63%). Een op de veertien heeft een niet-westerse migratieachtergrond – meer dan bij de rentenierende bovenlaag, maar minder dan bij de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken. Van de werkende middengroep zou bij Tweede Kamerverkiezingen 13% op de VVD stemmen. De rest is verbrokkeld over een groot aantal andere partijen, met een aanhang

die meestal tussen de 4% en 7% ligt. Ruim één op de vijf wist nog niet waarop men zou gaan stemmen. Deze klasse eindigt bij vrijwel alle kapitaalvormen en de onderliggende indicatoren in het midden; alleen op de arbeidsmarktpositie scoren zij hoog (2^e plaats). Dat onderscheidt hen van de twee vorige groepen, waarbij sprake was van een onevenwichtiger kapitaalpatroon. De jongere kansrijken hadden immers weinig financieel kapitaal, maar veel van andere kapitaalvormen; en de rentenierende bovenlaag combineerde veel geld en een hoge opleiding met weinig arbeidsdeelname en redelijk veel van de overige kapitaalvormen. Hoewel het totaal kapitaal van de werkende middengroep per saldo niet veel lager uitkomt dan dat van die twee groepen, is ze vanwege het gelijkmatige patroon aan te merken als een *middenklasse*. Voor de twee eerder besproken klassen, die een vergelijkbare kapitaalscore hebben, is het patroon minder gelijkmatig.

Laagopgeleide gepensioneerden

De vijfde kapitaalgroep is gemiddeld het oudst (67 jaar) en bestaat voor driekwart uit mensen met een opleiding op lbo/mavo/vmbo-niveau. Slechts 4% heeft een universitair of hbo-diploma – veel minder dan bij de rentenierende bovenlaag, die gemiddeld bijna even oud is. Meestal heeft men geen werk meer: 57% is met pensioen, 12% is inactief zonder naar een baan te zoeken. Deze laagopgeleide gepensioneerden vormen 18% van alle volwassen Nederlanders (ofwel 2,5 miljoen mensen). Hun totaal kapitaal blijft duidelijk achter bij dat van de vier klassen die we hiervoor bespreken. Zij plaatsen zichzelf echter niet heel veel lager op de maatschappelijke ladder (gemiddelde score 6,4) en zijn ook niet heel veel minder tevreden met het eigen leven (gelukscore 7,7).

Het lage opleidingsniveau en de geringe arbeidsdeelname drukken het economisch kapitaal van deze klasse, maar in andere opzichten komt zij hoger uit. Dat betreft vooral de vermogenspositie. Bijna 70% van de laagopgeleide gepensioneerden heeft een woophuis, en dat staat – anders dan bij de werkende bovenlaag en de werkende middengroep – zelden ‘onder water’. Een kwart van deze klasse heeft een woningvermogen in de hoogste categorie; bij alle huiseigenaren is de doorsnee overwaarde 165.800 euro; minder dan bij de rentenierende bovenlaag, maar twee maal zoveel als bij de werkende bovenlaag. Schulden komen weinig voor, evenals liquide vermogens van meer dan 500.000 euro. Meer dan de helft van deze groep heeft een vrij vermogen tussen de 5.000 en 50.000 euro, bij 29% ligt het tussen de 50.000 en 500.000 euro.¹⁸ Het mediane vermogen is 26.200 euro, iets meer dan bij de werkende middengroep. In termen van het besteedbaar huishoudensinkomen komen de laagopgeleide gepensioneerden met een doorsneebedrag van 25.300 euro op de vierde plaats, vóór de jongere kansrijken. Weliswaar heeft twee derde een inkomen beneden de bevolkingsmediaan, maar de leden van deze kapitaalgroep behoren zelden tot de onderkant (het laagste deciel). Bovendien heeft 28% een inkomen in de bovenste helft van de inkomensverdeling, al is hun aandeel in het hoogste deciel verwaarloosbaar. Hoewel de opbouw ervan verschilt, is het opgetelde economisch kapitaal van de laagopgeleide gepensioneerden per saldo vergelijkbaar met dat van de jongere kansrijken. Het blijft dus achter bij dat van de werkende bovenlaag, de rentenierende bovenlaag en de werkende middengroep.

Bij de overige drie kapitaalvormen, en de onderdelen daarvan, eindigen de laagopgeleide gepensioneerden vaak op de vijfde of zesde plaats. Hun fysieke gezondheid is minder goed dan die van de hiervoor besproken kapitaalgroepen, en dat geldt ook voor hun BMI: slechts 33% heeft een gezond gewicht. Bij de twee andere aspecten van het persoonskapitaal, de mentale en esthetische hulpbronnen, is het beeld echter gunstiger. Het sociaal kapitaal is beperkt. Op vrijwel alle indicatoren belanden de laagopgeleide gepensioneerden op de zesde plaats; de contacten met familie, vrienden en burens vormen hierop een uitzondering (3^e; er zijn iets meer *strong ties* dan bij de werkende middengroep en de jongere kansrijken). Het cultureel kapitaal is eveneens laag. Deze klasse heeft gemiddeld de op een na laagste score op beheersing van het Engels en basale digitale vaardigheden. Dat stemt overeen met de gevorderde leeftijd en lage opleiding van haar leden. Bij de leefstijlindicatoren blijven de laagopgeleide gepensioneerden duidelijk achter bij de hiervoor besproken kapitaalgroepen, ondanks de gemiddeld vrij gunstige vermogenspositie. Dat suggereert een vrij sobere levensstijl, waarbij men weinig signalen afgeeft die duiden op een hogere sociale status. Bij de voornaam komt deze groep het laagst uit van alle klassen. Onder de laagopgeleide gepensioneerden is het aandeel met een minder voordelige traditionele Nederlandse voornaam van het type Aaltje/Johannes het grootst (61%). Arabisch/Turkse en hogere voornamen (Sanne, Charlotte, Tim, Floris en dergelijke) komen zelden voor.

Vrouwen zijn bij de laagopgeleide gepensioneerden oververtegenwoordigd (55%), niet-westerse migranten zijn vrij schaars (5%). Een meerderheid van deze kapitaalgroep bestaat uit paren zonder minderjarige kinderen. De politieke voorkeur gaat vooral uit naar CDA (13%), PvdA en 50PLUS (beide 10%).

Al met al valt deze groep te karakteriseren als een *lage middenklasse*. Door hun gunstige vermogens (met name in de woning) en redelijke inkomens zijn haar leden niet in alle opzichten achtergesteld, en zij plaatsen zichzelf ook niet laag op de maatschappelijke ladder. Qua sociale en culturele hulpbronnen onderscheiden de laagopgeleide gepensioneerden zich op veel indicatoren echter niet duidelijk van de groepen aan de onderkant van de samenleving.

Onzekere werkenden

Een op de tien volwassen Nederlanders maakt deel uit van de zesde klasse (dit zijn 1,4 miljoen mensen), die gemiddeld 44 jaar oud is. Zij hebben iets minder totaalkapitaal dan de laagopgeleide gepensioneerden, maar positioneren zichzelf veel lager op de maatschappelijke ladder (gemiddelde score 4,9). Deze mensen zijn het minst tevreden over hun eigen leven, dat zij gemiddeld met een rapportcijfer van 6,3 beoordelen.

Net als in de eerste editie van *Verschil in Nederland* wordt deze kapitaalgroep om twee redenen aangeduid als 'onzekere werkenden'.¹⁹ Enerzijds is deze klasse psychisch onzeker: zij bezit van alle klassen het minste mentaal kapitaal, afgemeten aan de combinatie van zelfvertrouwen, zelfbeeld en mate van gevoelens van depressiviteit of somberheid. Anderzijds is aanhaken op de arbeidsmarkt voor deze mensen niet vanzelfsprekend. Het aandeel werklozen (20%) is in deze klasse veruit het grootst, en er zijn ook veel inactieven die niet naar werk zoeken. De arbeidsdeelname is hoger dan bij de laagopgeleide gepensioneerden, maar men heeft vaak een tijdelijk contract (17%) of werkt als zzp'er (7%). Vaste dienstverbanden (18%) zijn minder gebruikelijk dan bij de werkende bovenlaag en de werkende midden-groep. Die klassen zijn gemiddeld ongeveer even oud als de onzekere werkenden, maar het aandeel loontrekkenden met een vaste aanstelling is er drie tot vier maal zo hoog.

Bij het economisch kapitaal komen de onzekere werkenden op de zesde plaats. Dat ligt niet alleen aan hun zwakke arbeidsmarktpositie: 86% heeft een huishoudensinkomen in de onderste drie decielen, en 30% een negatief liquide vermogen. Het doorsnee besteedbaar jaarinkomen is 17.000 euro, het mediane vrije vermogen slechts 900 euro – beide beduidend onder het niveau van de meeste klassen die we hiervoor bespraken (de jongere kansrijken hebben nog iets minder vrij vermogen). Doorgaans huurt men de woning (vaak met huurtoeslag), waardoor hierin geen vermogen wordt opgebouwd. Van de vrij kleine groep eigenaren (13%) had ruim twee derde een hypotheek die de waarde van de woning overtrof, en ook de mediane overwaarde is negatief (-6.300 euro). Alleen bij het opleidingsniveau komen de onzekere werkenden wat hoger uit: een vijfde plek, achter de werkende middengroep. Het aandeel mensen met een diploma op lbo/mavo/vmbo-niveau is half zo groot als bij de laagopgeleide gepensioneerden. Van de onzekere werkenden behaalde 44% een havo-, vwo- of mbo-diploma, terwijl één op de zes een hbo- of universitaire opleiding voltooide. De onzekere werkenden met het hoogste opleidingsniveau hebben bovengemiddeld vaak fysieke beperkingen en verhoudingsgewijs vaak weinig zelfvertrouwen.

Het persoonskapitaal van deze klasse blijft niet alleen in mentaal opzicht achter. Hoewel de onzekere werkenden gemiddeld 23 jaar jonger zijn dan de laagopgeleide gepensioneerden, zijn ze fysiek ongezonder, en ontlopen de BMI-scores van die beide klassen elkaar niet veel. Het esthetisch kapitaal is in deze klasse het laagst. Het sociaal kapitaal van de onzekere werkenden is iets hoger dan dat van de laagopgeleide gepensioneerden; bij dit type hulpbron belanden zij op de vijfde plaats. Dit laatste geldt ook voor het cultureel kapitaal. Op de leefstijl-indicatoren bezetten de onzekere werkenden de op een na laatste plaats, maar dat wordt enigszins gecompenseerd door hogere scores op basale digitale vaardigheden, beheersing van het Engels, en het type voornaam. Traditionele Nederlandse voornamen (19%) zijn alleen bij de jongere kansrijken zeldzamer. Het aandeel Arabische en Turkse voornamen is groter dan in de tot nu toe besproken kapitaalgroepen, maar met 8% evenmin omvangrijk. In de typologie van Bloothoofd en Onland (2011) betreft dit voornamen als Fatima, Youssra, Merve, Mohamed, Samir en Ibrahim. Premoderne Nederlandse namen, zoals Laura en Mark, komen bij de onzekere werkenden het meest voor (30%). Dat is de op een na hoogste naamcategorie in onze indeling. De hoogste (moderne

Nederlandse en elitenamen) is bij de onzekere werkenden minder wijdverbreid dan bij de werkende bovenlaag, de jongere kansrijken en de werkende middengroep. In deze klasse is de groep van wie de voornaam onbekend of niet indeelbaar is verhoudingsgewijs groot.

Bijna een op de drie onzekere werkenden heeft een niet-westerse migratieachtergrond, en vrouwen zijn ook hier in de meerderheid (55%). Onder de onzekere werkenden bevinden zich veel alleenstaanden, en het aandeel eenoudergezinnen is hier het hoogst (17%). Er zijn vrij veel mensen die bij Tweede Kamerverkiezingen niet zouden stemmen of hun keus nog niet hadden bepaald. Voor het overige had de PVV in deze klasse de meeste aanhang (9%), gevolgd door SP en GroenLinks (beide 7%) en de PvdA (6%). Er waren maar weinig onzekere werkenden met een voorkeur voor VVD, CDA of D66. De onzekere werkenden kan men aanduiden als een *lage sociale klasse*. Hun positie op de arbeidsmarkt is vaak marginaal en de inkomens en vermogens zijn laag. Vaak is men mentaal kwetsbaar, en ook op de andere aspecten van het persoonskapitaal scoort de groep laag. De netwerken en culturele hulpbronnen zijn in veel opzichten beperkt. Het wat hogere opleidingsniveau en de daaraan gerelateerde digitale en Engelse vaardigheden zouden perspectief op verbetering kunnen bieden; maar veel leden zijn niet jong meer, waardoor het perspectief op sociale stijging gemiddeld niet heel gunstig is. Ook het lage zelfvertrouwen kan de mogelijkheden tot verbetering in de praktijk in de weg staan.

Het precariaat

De zevende klasse, het precariaat, beslaat ruim 6% van de volwassen bevolking (860.000 mensen) en heeft het minste totaalkapitaal. De leden ervan plaatsen zichzelf ook het laagst op de maatschappelijke ladder (score 4,5). Bij de tevredenheid met het leven bezetten zij de op een na laagste positie: met een gemiddeld rapportcijfer van 6,8 scoren zij iets hoger dan de onzekere werkenden, maar veel lager dan alle andere klassen. Met 65 jaar zijn deze mensen gemiddeld vrij oud, vergelijkbaar met de rentenierende bovenlaag en de laagopgeleide gepensioneerden.

Het precariaat heeft over de gehele linie de minste hulpbronnen: zij eindigen als zevende bij het economisch, sociaal, cultureel en persoonskapitaal. De naamgeving van deze groep stemt overeen met die in de eerder besproken Britse studie van Savage et al. (2013). Daarin verwijst de term 'precariaat' eveneens naar de sociale klasse die bij alle soorten kapitaal onderaan belandt. Dat wijkt overigens af van de conventie in een deel van de arbeidsmarktliteratuur.³⁰ Van deze klasse is 80% ofwel gepensioneerd, ofwel zonder werk terwijl men daar niet naar zoekt (beide groepen beslaan 40%). Als men werk heeft, is dat vaker een tijdelijk dan een vast contract (resp. 9% en 8%). In deze kapitaalgroep heeft 45% maximaal basisonderwijs als hoogst behaald opleidingsniveau, terwijl dat in de andere zes klassen hooguit 7% betreft. Ruim de helft van het precariaat behaalde een diploma op het niveau van lbo, mavo of vmbo, terwijl in onze steekproef niemand uit deze klasse een hbo- of universitaire opleiding voltooide. Vrijwel iedereen (94%) heeft een besteedbaar inkomen in de onderste drie decielen (het doorsneebedrag is 17.500 euro per jaar) en woont in een huurwoning. Dit laatste heeft als voordeel dat er nauwelijks koopwoningen zijn die 'onder water' staan, waardoor men op dit kenmerk per saldo iets minder slecht af is dan de onzekere werkenden en de jongere kansrijken. Ook negatieve liquide vermogens komen bij het precariaat minder vaak voor (15%), wat te maken kan hebben met een geringe leencapaciteit. Ruim de helft heeft een positief vermogen van maximaal 5.000 euro; vermogens boven de 50.000 euro zijn uiterst zeldzaam (1%). In doorsnee is het vrije vermogen (1.800 euro) iets minder laag dan bij de onzekere werkenden en de jongere kansrijken.

Het precariaat is fysiek veruit het ongezondst en heeft de minst gunstige BMI-scores: van hen heeft 70% (ernstig) overgewicht. Met de mentale gezondheid is het uitsluitend bij de onzekere werkenden slechter gesteld, bij het esthetisch kapitaal belandt de groep op de 5^e plaats. Op alle afzonderlijke indicatoren voor sociaal kapitaal scoort het precariaat het laagst. Deze klasse ligt vooral ver achter op de rest bij het netwerk van mensen waarmee men over persoonlijke zaken kan spreken, en bij de hulp die men aan het netwerk kan ontfemen voor alledaagse informele steun (klussen, boodschappen), en voor geld en geldzaken, werk en instanties. Het cultureel kapitaal is eveneens zeer laag: het precariaat scoort veruit het laagst op de leefstijlindicatoren, basale digitale vaardigheden en de beheersing van het Engels. Bij de voornaamgroep komen ze gemiddeld ongeveer op hetzelfde peil uit als de laagopgeleide gepensioneerden, maar om andere redenen. Het aandeel met een traditionele Nederlandse naam is kleiner (32%),

maar dat wordt gecompenseerd doordat de groep met een Arabische of Turkse voornaam bij het precariaat veel omvangrijker is (15%) dan bij de andere zes klassen. Ook zijn er veel mensen waarvan de voornaam onbekend is of niet kon worden ingedeeld.

Mensen met een niet-westerse migratieachtergrond komen in deze klasse het vaakst voor (35%), al is ook het precariaat in meerderheid van Nederlandse komaf. De groep bestaat voor bijna de helft uit alleenstaanden, en vrouwen zijn duidelijk oververtegenwoordigd (61%). Het precariaat telt de meeste niet-stemmers en mensen die nog niet wisten of ze dat bij Tweede Kamerverkiezingen zouden doen (in totaal 43%). De PvdA had hier de meeste aanhang (11%), gevolgd door de PVV (7%) en het CDA (6%). In het precariaat is er minder steun voor 50PLUS (4%) dan in de twee andere 'oudere' kapitaalgroepen, de rentenierende bovenlaag en de laaggeleide gepensioneerden.

Het precariaat kan men zien als een *wijkende lage klasse*. Men scoort op alle kapitaalvormen laag, en door de gevorderde leeftijd van deze groep is er weinig zicht op verbetering. Eerdere analyses wezen op een behoorlijke selectieve mortaliteit, waardoor het niet denkbeeldig is dat deze groep in de toekomst deels uit zal sterven.²¹

Is er inmiddels iets veranderd?

Met de meest recente, uitgebreide, meting van de kapitaalvormen vinden we de zeven klassen die hiervoor beschreven zijn. De data waarop we ons daarbij baseren, zijn verzameld eind 2019/begin 2020. Dat was aan het begin van de coronapandemie en voorafgaand aan de Russische inval in Oekraïne. Deze oorlog heeft bovendien geleid tot een energiecrisis en hoge inflatie. Beide gebeurtenissen grijpen in op het leven van veel mensen, soms diep. Hoewel iedereen de gevolgen van de gebeurtenissen ondervindt, is het aannemelijk dat deze gevolgen niet voor iedereen gelijk zijn. De vraag rijst dan of deze verschillen in gevolgen inwerken op de hier gevonden klassenstructuur. Om enkele redenen is dat echter niet waarschijnlijk. In de eerste plaats voltrekken structurele veranderingen zich over een langere tijdspanne en vinden veranderingen in de klassenstructuur traag plaats. De coronapandemie duurde echter relatief kort en lijkt bovendien niet te hebben geleid tot grote, structurele veranderingen in de verdeling van hulpbronnen.²² Dat kan anders zijn voor de gevolgen van de oorlog in Oekraïne: die is op het moment van schrijven van dit rapport nog volop aan de gang, zonder zicht op een einde. De aanhoudende inflatie kan in de toekomst de verdeling van economisch kapitaal beïnvloeden, maar vooralsnog zijn de inkomens- en vermogenseffecten beperkt: ze worden gedempt door beleid (in 2022 een korting op de btw en een tegemoetkoming in de energielasten en in 2023 een energieplafond en structurele verhoging van het minimumloon). Ook ten tijde van corona hielp het overheidsbeleid, met forse financiële steunpakketten, om de materiële gevolgen van de crisis te beperken.

Een andere reden om te twijfelen aan veranderingen in de klassenstructuur is dat een eerdere vergelijking tussen 2014 en 2019/2020 slechts beperkte verschillen liet zien. Dat terwijl zich in die periode ook enkele maatschappelijke ontwikkelingen voltrokken die hadden kunnen inwerken op de hier gevonden klassenstructuur (maar dat niet deden), waaronder een sterke economische groei, de komst van (nieuwe groepen) vluchtelingen en de inzet van overheidsbeleid. In die periode waren er ook slechts kleine veranderingen in de aandelen van de klassen in de bevolking. Doordat de klassen in verschillende mate beschikken over hulpbronnen, is het wel mogelijk dat de bestaande verschillen zijn verscherpt. De klassen aan de bovenkant beschikken over meer hulpbronnen dan de klassen aan de onderkant. Zij kunnen die niet alleen gemakkelijker inzetten, maar ook sneller weer aanvullen, waardoor zij de gevolgen voor henzelf kunnen dempen.²³ Een aantal adviesraden wees er onlangs op dat in sommige toekomstige pandemiescenario's bubbels van mensen met vergelijkbare hulpbronnen kunnen ontstaan. In dat geval hebben degenen met veel financiële middelen en een goed sociaal netwerk meer mogelijkheden om gezondheidsrisico's te vermijden en zich van schaarse beschermingsmiddelen te voorzien.²⁴

3.4 Conclusie

De uitgebreidere meetwijze die ViN'19/'20 mogelijk maakte leidt tot zeven klassen. Van de zeven sociale klassen kunnen er drie aan de bovenkant van de samenleving worden gesitueerd. Op basis van hun ruime hulpbronnen is de werkende bovenlaag een hoge sociale klasse. De jongere kansrijken vormen een hoge klasse in spé: zij kunnen nog groei verwachten in inkomen, vermogen en sociaal kapitaal. Mensen in de rentenierende bovenlaag behoren tot een wijkende hoge klasse, omdat hun gezondheid en sociale relaties door hun hogere leeftijd onder druk komen te staan. De grote werkende middengroep laat zich karakteriseren als een middenklasse, en de laagopgeleide gepensioneerden als een lage middenklasse. Zij hebben een behoorlijk vermogen in de woning, maar geen al te hoog inkomen, een lage opleiding, een minder goede fysieke gesteldheid, en weinig cultureel en sociaal kapitaal (behoudens de *strong ties* met hun familie, vrienden, en kennissen). De onzekere werkenden en het precariaat zijn in termen van hulpbronnen beide aan te merken als lage sociale klassen. Ten opzichte van de oorspronkelijke meetwijze zien we dat vier sociale klassen niet veranderden in de samenstelling van hun hulpbronnen. Daarnaast is er sprake van een beperkte herschikking: twee groepen met veel kapitaal worden door de nieuwe meting opgesplitst in twee hoge sociale klassen (de werkende en de rentenierende bovenlaag) en een lage middenklasse (de laagopgeleide gepensioneerden).

Het verschil in totaalkapitaal tussen de twee klassen met de meeste en de minste hulpbronnen is groot (en bij de uitgebreide meetwijze nagenoeg even groot als volgens de oorspronkelijke methode: 0,38 versus 0,39 op een schaal van 0 tot 1; zie figuur 3.2 en Hoff et al. 2021a: 27).

Theoretisch spreken we van sociale klassen bij 'interpreteerbare multipale correspondentie'. Er moet sprake zijn van kapitaalgroepen die onderling consistent verschillen in het patroon aan hulpbronnen waarover zij beschikken, en deze structurele verschillen moeten op een theoretisch betekenisvolle manier te interpreteren zijn. De tegenstellingen tussen de sociale klassen zijn groter naarmate er sprake is van meer dispersie en een grotere reikwijdte, minder fragmentatie, meer stabiliteit en meer bekrachtiging (zie hoofdstuk 2). De uitkomsten duiden erop dat er sprake is van een klassenstructuur. De zeven kapitaalgroepen nemen elk een eigen typerende positie in op de onderliggende kapitaalvormen, zijn goed te interpreteren, en de indeling wordt bevestigd door een extern validatiecriterium en enkele technische criteria.²⁵

Over de sterkte van de klassentegenstellingen kan het volgende worden opgemerkt. Er is een behoorlijke spreiding en een substantiële afstand tussen de werkende bovenlaag en het precariaat (*dispersie en reikwijdte*; zie figuur 3.2). Een *fragmentatie* in zeven klassen is niet zo sterk als een tweedeling, en ook minder scherp dan volgens de oorspronkelijke meting. Dat is in dit type onderzoek echter niet uitzonderlijk: ook een soortgelijke analyse in het Verenigd Koninkrijk kwam uit op een zevenklassenstructuur (zie § 2.1). Op basis van de oorspronkelijke meetwijze concludeerden Hoff et al. (2021a) dat de Nederlandse klassenstructuur tussen 2014 en 2019/'20 tamelijk *stabiel* bleef. Dat is opmerkelijk, omdat zich in de tussenliggende periode wel grote maatschappelijke veranderingen voordeden (de voortgaande vergrijping, de stijging van het gemiddelde opleidingsniveau, en de overgang van een laag- naar een hoogconjunctuur), en er ook beleid werd gevoerd om ongelijkheid terug te dringen. Het is aannemelijk dat het eerder gevonden stabiele beeld ook geldt voor de uitgebreide typologie die we hier hanteren. De vijftien oorspronkelijke indicatoren bleven immers gehandhaafd, soms met meer gedetailleerde categorieën, of met één à twee extra onderliggende variabelen. Hieraan werden slechts drie indicatoren toegevoegd die theoretisch geheel nieuwe hulpbronaspecten bestrijken: het type voornaam van de respondent, informele hulp, en hulp met geld, werk en instanties (zie tabel 3.1). Op één van de *bekrachtigende factoren* – de samenhang tussen de klassenindeling en opvattingen over de samenleving, politiek en het eigen leven – gaan we in het volgende hoofdstuk in.

Naast een verticale hiërarchie (de klassen laten zich rangschikken naar hun totaalkapitaal) is er ook sprake van 'horizontale' verschillen op basis van leeftijd. Er zijn nu drie verhoudingsgewijs oude kapitaalgroepen (65-67 jaar gemiddeld), waarvan één veel kapitaal heeft (de rentenierende bovenlaag), een andere meer naar het midden neigt (de laagopgeleide gepensioneerden), en een laatste die uiterst kapitaalarm is (het precariaat). Er zijn drie groepen van gemiddeld 41-44 jaar, maar ook die hebben zeer

uiteenlopende kapitaalposities. De werkende bovenlaag is van alle klassen het kapitaalkrachtigst, de onzekere werkenden vormen een lage klasse, en de grote werkende middengroep verkeert daartussenin. Ten slotte zijn er de jongere kansrijken, die met gemiddeld 34 jaar veel jonger zijn dan de andere zes klassen. Hun lage leeftijd maakt dat zij in materieel opzicht nog achterblijven, terwijl zij voor het overige vrij veel hulpbronnen hebben.

Dat de leeftijd verband houdt met de typologie is theoretisch begrijpelijk. De hulpbronnen waarover men beschikt zijn deels rechtstreeks aan de leeftijd gekoppeld. Zo worden mensen door verouderingsprocessen in de loop der tijd gewoonlijk fysiek minder gezond. Cohort- of generatie-effecten spelen mogelijk ook een rol. Het tijdvak waarin men opgroeide, het schoolsysteem doorliep of de arbeids- en woningmarkt betrad kan ervoor zorgen dat mensen van verschillende leeftijden later over uiteenlopende kapitaalvoorraden beschikken. Het type voornaam dat mensen bij hun geboorte krijgen hangt eveneens deels samen met hun generatie.²⁶ Ten slotte kunnen leeftijdsgroepen uiteenlopend worden getroffen door periode-effecten, die verband houden met het moment van meting. Ten tijde van een economische recessie worden doorgaans meer mensen werkloos, en dat treft jongeren gewoonlijk sterker dan mensen van middelbare leeftijd.

Noten

- 1 Het betreft de volgende vijf gebiedsdelen: provincie Groningen (inclusief de stad Groningen); grootstedelijke agglomeratie Amsterdam; grootstedelijke agglomeratie Utrecht; grootstedelijke agglomeraties Den Haag en Rotterdam; grootstedelijke agglomeratie Eindhoven (Cornelisse et al. 2021).
- 2 Een gedetailleerdere beschrijving van de enquêtes, inclusief responsgegevens, staat op de website van het SCP: www.scp.nl/over-scp/data-en-methoden/onderzoeksbeschrijvingen/verschil-in-nederland-vin.
- 3 Het aantal deelnemers bedroeg 6773. Evenals in Hoff et al. (2021a) zijn 79 respondenten buiten beschouwing gelaten. Bij 77 daarvan waren de inkomens- en vermogensgegevens niet aanwezig, de twee overige respondenten hadden hetzelfde identificatienummer.
- 4 Hoff et al. (2021a, 2021b).
- 5 Omdat we nu geen tijdvergelijking maken, leggen we, anders dan Hoff et al. (2021a, bijlage B) in de latente-klassenanalyse niet langer de technische restrictie op dat dezelfde drempelwaarden moeten worden gehanteerd bij de indicatoren die in zowel 2014 als 2019/20 zijn waargenomen (met andere woorden: er moest tussen beide jaren sprake zijn van meetinvariantie). Ook zijn de inkomens- en vermogensgrenzen hier niet gecorrigeerd voor de inflatie tussen 2014 en 2019/20.
- 6 Savage et al. (2013).
- 7 Carfagna et al. (2014); Huddart Kennedy et al. (2019).
- 8 In de door ons gebruikte bestanden beschikken we niet over individuele voornamen van de respondenten, maar uitsluitend over het type waartoe hun voornaam behoort, op basis van Bloothoof en Groot (2008) en Bloothoof en Onland (2011). Wij zijn dr. Gerrit Bloothoof zeer erkentelijk voor het beschikbaar stellen van een bestand met de voornaamtypologie. Het CBS heeft die variabele in een beveiligde omgeving gekoppeld aan ViN'19/20. De voornamen waarop de typologie van Bloothoof en Onland (2011) is gebaseerd zijn geen roepnamen, maar de formele namen zoals die in de bevolkingsadministratie zijn geregistreerd. Omdat onze respondenten ten tijde van het onderzoek minstens 18 jaar oud waren, zijn alle voornamen toegekend vóór juni 2002. Ten behoeve van de latente-klassenanalyse is de oorspronkelijke voornamentypologie (veertien verschillende soorten) ex ante ingedikt in vier hoofdcategorieën, op basis van een niet-lineaire categorale principale componentenanalyse met het opleidingsniveau van de respondent (hetgeen we beschouwen als een proxy van het maatschappelijk voor- of nadeel dat iemand tot dusver aan de voornaam heeft ontleend, bijvoorbeeld op school, tijdens solliciteren, en bij het aangaan van relaties). De uitkomsten sporen goed met de resultaten van een vergelijkbare analyse door Onland en Bloothoof (2008) en Bloothoof en Onland (2011), met dien verstande dat mensen met een Engelse voornaam (en de zeer kleine groep met een Italiaanse of Spaanse voornaam) in onze analyse gemiddeld hoger opgeleid zijn. Dat laat zich verklaren door een aantal factoren. Onland en Bloothoof relateerden de voornamen van kinderen aan het opleidingsniveau van hun ouders; en

eerdere generaties zijn gemiddeld lager opgeleid. Ook namen zij de voornamen van kinderen jonger dan 18 jaar op, die in ViN'19/20 buiten het steekproefkader vallen. Verder was de analyse van Onland en Bloothoofd gericht op personen die in Nederland geboren zijn (een selectie uit gestapelde bestanden van de Grote Consumenten Enquête, gekoppeld aan gegevens over pasgeborenen van de Sociale Verzekeringsbank), terwijl de steekproef die het CBS voor ViN trok ook mensen bevat die elders geboren zijn. In de steekproef is ook niet gestratificeerd naar opleidingsniveau of voornaam, waardoor het toeval ook een rol kan spelen. Ten slotte hanteren wij een iets andere indeling van het hoogst bereikte opleidingsniveau, en was het voor ruim een kwart van de respondenten niet mogelijk het voornaamtype te bepalen. Bij ongeveer 5% kan de respondent niet aan de voornaam-indeling worden gekoppeld. Dat kan komen doordat men recent is geïmmigreerd, niet de Nederlandse nationaliteit heeft, of volgens het steekproefkader al 18 jaar was geworden maar in het voornamenbestand nog niet. Daarnaast kon bij ruim 20% van de respondenten het voornaamtype niet worden bepaald. Dat is hoofdzakelijk toe te schrijven aan voornamen met een ongebruikelijke spellingwijze of een uniek karakter. De groep waarvan de voornaam niet bekend is, is in onze indeling ten behoeve van de latente-klassenanalyse aangemerkt als een afzonderlijke middencategorie.

- 9 Zie bijvoorbeeld Lieberson en Bell (1992); Fryer en Levitt (2004); Elchardus en Siongers (2010); Tuppat en Gerhards (2021).
- 10 Vergelijk Zwebner et al. (2017); Hofstra en De Schipper (2018).
- 11 Van der Gaag en Snijders (2005).
- 12 In de analyse telt elke indicator even zwaar mee.
- 13 In 2014 zijn de variabelen op basis van een principale componentenanalyse (Homals en Overals) over drie gelijke groepen verdeeld. Die procedure is nu veranderd. In stap 1 worden de onderliggende variabelen herschaald tot een variabele die een minimum van 0 heeft en een maximum van 1. Hierdoor vallen alle variabelen binnen eenzelfde 'range'. Vervolgens wordt per deelschaal het gemiddelde genomen van de variabelen. Omdat in een latente klassen analyse (LCA), die we gebruiken voor het bepalen van de klassen, alleen hele getallen mogen voorkomen, moeten de gemiddelden worden omgezet naar gehele getallen, wanneer ze dat niet zijn. De derde stap is dan ook het bepalen van welke waarden worden samengenomen. Dat gebeurt met een categoriale componentenanalyse (Catpca), waarbij een maximaal aantal categorieën is opgegeven. Het resultaat is een indeling in maximaal zeven categorieën die niet van gelijke omvang hoeven te zijn, maar wel de grootste samenhang vertonen met de andere indicatoren. Zie Max (1960); SPSS (2013: 78).
- 14 Bij de uitgebreide meetwijze levert een analyse met zes klassen vrijwel identieke groepen op als in 2014, met dien verstande dat de onzekere werkenden als zelfstandige klasse wegvallen. De leden ervan zijn in dat model verdeeld over het precariaat en de jongere kansrijken. Er is dan nog maar één onderklasse, die logischerwijs gemiddeld jonger is dan het precariaat in het zevenklassenmodel. Verder zijn de 'jongere kansrijken' in het zesklassenmodel gemiddeld ouder en minder kansrijk. Omdat het zesklassenmodel de onzekere werkenden niet detecteert en het karakter van het precariaat en de jongere kansrijken doet verwateren, geven wij om inhoudelijke redenen bij de uitgebreide meetwijze de voorkeur aan een model met zeven latente klassen. Een ander argument om een zevenklassenoplossing te verkiezen, betreft de empirische samenhang met een extern criterium: de positie op de maatschappelijke ladder die de respondenten zichzelf toekennen. Het verband van de klassenindeling met deze maatschappelijke zelfplaatsing is bij zeven klassen iets sterker dan bij zes (eta-kwadraat respectievelijk 0,275 en 0,263). Ten slotte scoort een zevenklassenmodel beter op enkele technische criteria. De zogenoemde entropiemaatstaf bedraagt 0,825, tegenover 0,818 in een zesklassenmodel. Dat duidt erop dat het zevenklassenmodel de respondenten iets minder vaak in een latente klasse plaatst waartoe zij niet behoren. Ook is de waarde van het Bayesiaans Informatie Criterium (BIC) bij zeven klassen wat lager, hetgeen aangeeft dat die specificatie statistisch gezien de voorkeur geniet. Een model met acht klassen zorgt niet voor verbetering. Op de technische criteria is het beeld gemengd. De entropie daalt tot onder het niveau van het zesklassenmodel (0,816), hetgeen duidt op een lichte verslechtering. Wel is de BIC-waarde nog iets lager dan in het zevenklassenmodel, en is het verband van de klassenindeling met maatschappelijke zelfplaatsing een fractie sterker. Omdat het achtklassenmodel inhoudelijk niet tot nieuwe inzichten leidt, en het zevenklassenmodel spaarzamer is, gaat de voorkeur uit naar het laatste model.

Het zevenklassenmodel resulteert ten opzichte van de oorspronkelijke meetwijze in een beperkte herschikking, met goed te duiden overgangen (zie [figuur 3.1](#)). De gemiddelde waarschijnlijkheid dat dit model het klassenlidmaatschap van individuen correct voorspelt ligt bij elk van de zeven klassen tussen 0,846 en 0,914, wat in de wetenschappelijke literatuur als een goed resultaat geldt (Weller et al. 2020). Alle zeven klassen voldoen aan het gebruikelijke criterium dat zij minstens 50 waarnemingen en 5% van de totale steekproef dienen te omvatten.

- 15 Savage et al. (2013, 2015b); Hoff et al. (2021a: 15-17).
- 16 Vrooman et al. (2015); Hoff et al. (2021a: 13-14, 45).
- 17 Bij de stemintentie is ook een groep die niet mag stemmen, vooral omdat ze daarvoor niet lang genoeg in Nederland woonachtig zijn. Deze mensen tellen we niet mee als niet-stemmer. Zie [tabel 4.10](#) voor de aandelen per klasse.
We percenteren de aandelen van de politieke partijen als aandeel over de hele steekproef, dus inclusief mensen die niet gaan stemmen of niet mogen stemmen. In de vragenlijst zijn partijen opgenomen die destijds in de Tweede Kamer zaten: VVD; PVV; CDA; D66; GroenLinks; SP; PvdA; ChristenUnie; Partij voor de Dieren; 50PLUS; SGP; Denk; Forum voor Democratie. Ook kon men aangeven op 'een andere partij' te stemmen, blanco te zullen gaan stemmen, het niet te willen zeggen, of het niet te weten.
- 18 Nadere analyse leert dat de groep met een liquide vermogen tussen de 50.000 en 500.000 euro zich grotendeels aan de onderkant van die vermogensklasse bevindt. Van hen heeft ruim twee derde een vermogen van maximaal 150.000 euro.
- 19 Vrooman et al. (2014: 292).
- 20 Zo doelt Standing (2011) met de term 'precariaat' op de meest kwetsbare groep werknemers. In de Britse studie behoren die deels tot de 'werkenden in de opkomende dienstensector', in Verschil in Nederland maken ze eerder deel uit van de 'onzekere werkenden' – al heeft een deel van die groep een vaste aanstelling of werkt als zelfstandige.
- 21 Hoff et al. (2021a: 29).
- 22 Zie bijvoorbeeld Vrooman (2020); Den Ridder et al. (2020); Hoff et al. (2021a); De Klerk et al. (2021); CBS (2022e); CPB (2022).
- 23 Vergelijk voor de gevolgen van de coronapandemie Vrooman (2020) en Hoff et al. (2021a).
- 24 WRR et al. (2022).
- 25 Zie noot 14 van dit hoofdstuk.
- 26 Het aandeel pasgeborenen met een traditionele of gelatiniseerde Nederlandse voornaam daalt al langere tijd, maar dit geraakte bij de generatie die in de jaren zestig geboren is in een stroomversnelling. Vanaf dat moment loopt ook het aandeel kinderen dat een modern-Nederlandse of Engelse voornaam krijgt sterk op (het aandeel van de laatste groep stabiliseert vervolgens in de cohorten die in de jaren tachtig en negentig werden geboren). Bron: analyse dr. G. Bloothoof op het integrale voornamenbestand, tienjaarscohorten 1911-1920 t/m 1991-2000. Zie ook Bloothoof en Groot (2008).

4 Klassenverschillen in visies op het leven, de maatschappij en de politiek

In dit hoofdstuk gaan we na in welke mate er verschillen bestaan tussen de klassen in hun visie op het eigen leven, de samenleving en de politiek. Het idee daarachter is dat maatschappelijke tegenstellingen groter zijn wanneer verschillen in hulpbronnen samenvallen met verschillen in subjectieve ervaringen. Uit eerdere studies in de *Verskil in Nederland*-reeks is bekend dat dit het geval is.¹ In het vorige hoofdstuk kwamen er al twee aan de orde: zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder en tevredenheid met het leven. Hieronder zetten we deze cijfers over het eigen leven nog eens op een rij. Daarnaast gaan we in op enkele andere visies, die we in blokken indelen. De selectie van thema's is bedoeld om een algemeen beeld te schetsen, niet om de besproken thema's uitputtend in kaart te brengen. Het doel is om aan de hand van de selectie na te gaan of we de eerder gevonden samenhang ook nu aantreffen en om de mate van verschillen tussen de klassen te laten zien.

Na het eerste blok over het *eigen leven*, brengt het tweede blok in kaart hoe men denkt over *samenleven*. Het vertrouwen dat iemand in andere mensen heeft en de mate waarin diegene wrijving tussen bevolkingsgroepen ervaart, geeft een beeld van wat diegene van de sociale cohesie in Nederland vindt. Een derde blok heeft betrekking op *politieke en maatschappelijke kwesties*. Die onderwerpen komen ook voor in het Continu Onderzoek Burgerperspectieven en hierover hebben we in deze studie eveneens gegevens verzameld. Hier komen eerst politiek-inhoudelijke kwesties aan de orde: is men van mening dat de Europese eenwording te ver is gegaan? In hoeverre moeten migranten zich aanpassen aan de Nederlandse cultuur? Dienen de inkomens- en vermogensverschillen groter of kleiner te worden? Twee meer overkoepelende items sluiten dit blok af: hoe ziet men de verantwoordelijkheidsverdeling tussen de overheid en mensen zelf als het gaat om wat mensen nodig hebben; en gaat het, alles bij elkaar, de goede of slechte kant op met Nederland? In het vierde en laatste blok staat *politiek vertrouwen* centraal. In de selectie waarover we hier gegevens hebben, behandelen we twee stellingen over politieke verweerdheid; het vertrouwen in de Tweede Kamer;² en de vraag of mensen zouden gaan stemmen als er verkiezingen zijn (en zo ja: op welke partij dan). Ook komt aan de orde of men vindt dat de landelijke politiek voldoende oog heeft voor de regio waar men woont. Dit nemen we op omdat er geregeld discussie is over de aandacht, of het gebrek eraan, voor gebieden die verder van de Randstad liggen. Bovendien kan de ervaren achterstelling van de regio voor mensen in de lagere klassen voor extra spanning zorgen: die komt dan immers boven op de mindere kapitaalpositie.³ Bij elkaar geven de onderwerpen in dit blok tevens enig zicht op de legitimiteit van beleid.

Als gezegd kijken we in dit hoofdstuk of de sociale klassen verschillen in hun visies. In de tabellen is steeds getoetst op afwijking van de landelijk gemiddelde cijfers. In de analyses houden we rekening met verschillen in de demografische samenstelling van de zeven kapitaalgroepen (leeftijd, etniciteit, geslacht en huishoudenssamenstelling). Ook houden we rekening met het feit dat de coronapandemie en de maatregelen die golden tijdens de afname van de enquête van invloed kunnen zijn geweest op de oordelen van de respondenten.⁴ Door andere mogelijkheden zo goed mogelijk uit te sluiten, krijgen we het meest zuiver zicht op de verschillen in opvattingen tussen de sociale klassen.

In aanvulling hierop bevat bijlage F een overzicht van de opvattingen bij de totale volwassen bevolking. In bijlage G is een vergelijking opgenomen van de visies die de kapitaalgroepen hebben op het eigen leven, de samenleving en de politiek op basis van de oorspronkelijke en de uitgebreide meting van hulpbronnen. Deze bijlagen zijn te vinden op www.scp.nl bij dit rapport.

4.1 Visie op het eigen leven

De klassen met het minste kapitaal zijn ook het minst tevreden met het leven (tabel 4.1). De werkende bovenlaag is het meest tevreden en geeft het leven een 8,1. Ouderen zijn over het algemeen wat meer tevreden met het leven dan andere leeftijdsgroepen.⁵ De rentenierende bovenlaag en de laagopgeleide gepensioneerden lijken meer dan gemiddeld tevreden met hun leven, maar rekening houdend met hun hogere leeftijd (en de andere achtergrondkenmerken) valt het verschil weg. De gemiddeld wat oudere leeftijd van de leden van het precariaat zorgt ervoor dat zij wat meer tevreden zijn dan de onzekere werkenden. Beide klassen scoren echter beduidend lager dan de andere klassen. Bovendien zijn scores onder een 7 in de Nederlandse context als laag te typeren, anders dan het rapportcijferkarakter doet vermoeden.⁶

Tabel 4.1 Tevredenheid met het leven, a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in gemiddelde scores)

gemiddelde	7,5
werkende bovenlaag	8,1
jongere kansrijken	7,4
rentenierende bovenlaag	<u>7,9</u>
werkende middengroep	7,5
laagopgeleide gepensioneerden	<u>7,7</u>
onzekere werkenden	6,3
precariaat	6,8

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

Onderstreept: significant zonder correctie, vervalt na correctie voor achtergrondkenmerken.

a 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met het leven dat u nu leidt? Een 1 staat voor zeer ontevreden en een 10 voor zeer tevreden.'

Bron: SCP (ViN'19/'20)

De klassentypologie deelt mensen in groepen in aan de hand van het kapitaal waarover ze beschikken. De ordening daarvan, van veel tot weinig, komt grotendeels overeen met de plaats die mensen zichzelf geven op de maatschappelijke ladder (tabel 4.2). Mensen uit de werkende bovenlaag identificeren zichzelf meer met de bovenlaag van de maatschappij dan mensen uit de midden- en lagere klassen. Op een schaal van 1 tot en met 10 positioneren zij zich gemiddeld op een 7,6 – het gemiddelde van de onzekere werkenden en het precariaat ligt onder de 5. Daarentegen positioneren mensen die behoren tot de rentenierende bovenlaag zich met een gemiddelde van 7,3 boven de jongere kansrijken – die gemiddeld over meer kapitaal beschikken. Hier kan meespelen dat de rentenierende bovenlaag over het algemeen klaar is met werken en hun positie weinig meer kan stijgen, terwijl de jongere kansrijken aan het begin van hun carrière staan en ze daardoor verwachten nog te kunnen stijgen op de maatschappelijke ladder.

Tabel 4.2 Zelfplaatsing van de klassen,^a 2019/2020 (in gemiddelde scores)

gemiddelde	6,6
werkende bovenlaag	7,6
jongere kansrijken	6,5
rentenierende bovenlaag	7,3
werkende middengroep	6,6
laagopgeleide gepensioneerden	6,4
onzekere werkenden	4,9
precariaat	4,5

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

Schuingedrukt: wordt significant na controle voor achtergrondkenmerken.

a 'Er zijn mensen die eerder tot de onderlaag van onze maatschappij behoren en mensen die eerder tot de bovenlaag behoren. Hiernaast staat een schaal die loopt van de onderlaag (score 0) tot de bovenlaag (score 10). Waar zou u zichzelf op dit moment plaatsen op deze schaal?'

Bron: SCP (ViN'19/'20)

4.2 Meningen over de Nederlandse samenleving

De klassen die over meer kapitaal beschikken zijn niet alleen positiever gestemd over hun eigen leven, maar ook over de samenleving. Dat geldt bijvoorbeeld voor het sociaal vertrouwen. Op de stelling dat de meeste mensen te vertrouwen zijn, is het gemiddelde van de werkende bovenlaag een 6,9 en die van de laagste twee klassen onder de 5,5 (op een schaal van 1 (zeer mee oneens) tot 10 (zeer mee eens), zie tabel 4.3. Dat het gemiddelde van sociaal vertrouwen niet volledig gelijk opgaat met de ordening van de klassen, komt ook hier door de rol van leeftijd bij de klassen: de klassen waarin zich relatief veel ouderen bevinden scoren relatief wat hoger.

Tabel 4.3 Sociaal vertrouwen van de klassen,^a 2019/2020 (in gemiddelde scores)

gemiddelde	6,3
werkende bovenlaag	6,9
jongere kansrijken	6,5
rentenierende bovenlaag	6,9
werkende middengroep	5,9
laagopgeleide gepensioneerden	6,4
onzekere werkenden	5,0
precariaat	5,4

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

Schuingedrukt: wordt significant na controle voor achtergrondkenmerken.

a Scores op een 10-puntsschaal: 'De meeste mensen zijn te vertrouwen'. 1 = zeer mee oneens, 10 = zeer mee eens.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Een ander aspect van hoe mensen naar de samenleving kijken, betreft de mate waarin zij verschillen tussen uiteenlopende bevolkingsgroepen ervaren. Hierbij hebben we informatie over de ervaren wrijving tussen arm en rijk, jong en oud, hoog- en laagopgeleid, mannen en vrouwen, moslims en niet-moslims, en mensen die in de Randstad of daarbuiten wonen. Met name de klassen aan de boven- en onderkant verschillen in de mate waarin ze zulke spanningen ervaren (tabel 4.4 en 4.5). De werkende bovenlaag ervaart in het algemeen minder wrijving dan gemiddeld, de onzekere werkenden en het precariaat juist meer. De overige kapitaalgroepen wijken niet af van het landelijk gemiddelde (al ziet de rentenierende bovenlaag de minste frictie tussen hoog- en laagopgeleiden). Verder is er geen verschil tussen de klassen als het gaat om ervaren wrijving tussen moslims en niet-moslims, en tussen mensen die in de Randstad wonen en mensen die daarbuiten gevestigd zijn.

Tabel 4.4 Wrijving tussen groepen in de samenleving,^a mening van de klassen, 2019/2020 (in gemiddelde scores)

	arm vs. rijk (gemiddelde: 6,1)	jong vs. oud (gemiddelde: 5,2)	hoogopgeleid vs. laagopgeleid (gemiddelde: 5,8)
werkende bovenlaag	5,8	4,9	5,7
jongere kansrijken	6,2	5,2	6,1
rentenierende bovenlaag	6,0	5,1	5,4
werkende middengroep	6,0	5,1	5,8
laagopgeleide gepensioneerden	6,2	5,3	5,8
onzekere werkenden	6,7	5,8	6,4
precariaat	6,5	<u>5,8</u>	6,4

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

Onderstreept: significant zonder correctie, vervalt na correctie voor achtergrondkenmerken.

a 'In elk land is er wel eens wrijving tussen sociale groepen. Hoe groot is, volgens u, in Nederland de wrijving tussen de volgende groepen? 1 = helemaal geen wrijving; 10 = zeer veel wrijving.'

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel 4.5 Wrijving tussen groepen in de samenleving,^a mening van de klassen, 2019/2020 (in gemiddelde scores)

	mannen vs. vrouwen (gemiddelde: 4,4)	moslim vs. niet-moslim (gemiddelde 7,1)	Randstad vs. niet-Randstad (gemiddelde: 5,2)
werkende bovenlaag	4,1	6,9	5,1
jongere kansrijken	4,5	6,9	5,4
rentenierende bovenlaag	4,3	6,9	5,0
werkende middengroep	4,4	7,2	5,3
laagopgeleide gepensioneerden	4,6	7,1	5,4
onzekere werkenden	5,0	7,3	5,4
precariaat	4,8	7,0	5,2

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

a 'In elk land is er wel eens wrijving tussen sociale groepen. Hoe groot is, volgens u, in Nederland de wrijving tussen de volgende groepen? 1 = helemaal geen wrijving; 10 = zeer veel wrijving.'

Bron: SCP (ViN'19/'20)

4.3 Opvattingen over politieke en maatschappelijke kwesties

Ten aanzien van hun visie op de Europese eenwording zijn de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken van mening dat die eenwording nog verder zou kunnen gaan, terwijl de drie groepen met het minste kapitaal vinden dat de eenwording al te ver is gegaan (tabel 4.6). Minder eenduidig te koppelen aan de klassenindeling is het oordeel of migranten zich aan de Nederlandse cultuur moeten aanpassen of hun eigen cultuur kunnen behouden. Het blijken hier vooral de klassen in het midden te zijn die vaker vinden dat migranten zich moeten aanpassen. De onzekere werkenden en het precariaat, waaronder zich relatief veel mensen met een migratieachtergrond bevinden (zie tabel 3 in bijlage E, te vinden op www.scp.nl bij dit rapport), wijken niet af van de gemiddelde opvatting.

Tabel 4.6 Politieke kwesties, mening van de klassen, 2019/2020 (in gemiddelde scores)

	Europese eenwording te ver ^a (gemiddelde: 5,9)	aanpassing van migranten ^b (gemiddelde: 6,6)
werkende bovenlaag	5,0	6,1
jongere kansrijken	4,9	5,5
rentenierende bovenlaag	5,7	<u>6,9</u>
werkende middengroep	5,9	6,7
laagopgeleide gepensioneerden	7,0	7,7
onzekere werkenden	6,5	6,1
precariaat	6,8	6,9

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

Onderstreept: significant zonder correctie, vervalt na correctie voor achtergrondkenmerken.

- a Scores op een 10-puntsschaal: 'Sommige mensen vinden dat de Europese eenwording nog verder zou moeten gaan (bij cijfer 1). Anderen vinden dat de Europese eenwording al te ver is gegaan (bij cijfer 10). Waar zou u uzelf plaatsen?'
- b Scores op een 10-puntsschaal: 'Sommigen vinden dat allochtonen in Nederland moeten kunnen leven met behoud van de eigen cultuur (bij cijfer 1). Anderen vinden dat zij zich geheel moeten aanpassen aan de Nederlandse cultuur (bij cijfer 10). Waar zou u uzelf plaatsen?'

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Inkomen en vermogen zijn onderdelen van het economisch kapitaal en dus medebepalend voor de klassen. De werkende en de rentenierende bovenlaag zijn meer dan de andere klassen van mening dat de verschillen in inkomen en vermogen best groter mogen worden, maar ook zij blijven onder het gemiddelde van de schaal en zijn dus in meerderheid van mening dat de verschillen goed zijn zoals ze zijn (tabel 4.7). Niet verrassend vinden de klassen aan de onderkant (de onzekere werkenden en het precariaat) dat de verschillen juist kleiner moeten worden. Wat opvalt is dat de jongere kansrijken, ondanks hun goede kapitaalpositie, ook vinden dat de verschillen kleiner moeten worden. Wellicht speelt bij hen mee dat zij juist ten aanzien van inkomen en vermogen nog niet tot de kapitaalkrachtigste groepen behoren.

Tabel 4.7 Maatschappelijke kwesties,^a mening van de klassen, 2019/2020 (in gemiddelde scores)

	inkomensverschillen (gemiddelde: 4,0)	vermogensverschillen (gemiddelde: 4,4)
werkende bovenlaag	4,5	4,7
jongere kansrijken	3,6	4,1
rentenierende bovenlaag	4,3	4,8
werkende middengroep	4,2	4,6
laagopgeleide gepensioneerden	3,8	4,3
onzekere werkenden	3,2	3,7
precariaat	3,4	3,4

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

Onderstreept: significant zonder correctie, vervalt na correctie voor achtergrondkenmerken.

a 'Sommige mensen vinden dat de verschillen in inkomens/vermogens in ons land kleiner moeten worden (bij cijfer 1). Anderen dat ze groter moeten worden (bij cijfer 10). Waar zou u uzelf plaatsen?'

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Een andere kwestie die is voorgelegd, betreft de verantwoordelijkheid voor de voorziening in levensbehoeften: moet de overheid ervoor zorgen dat mensen krijgen wat ze nodig hebben of moeten mensen meer voor zichzelf zorgen? De oordelen van de klassen zijn hierbij vergelijkbaar met die bij de stelling ten aanzien van de inkomens en vermogensverschillen. De werkende en de rentenierende bovenlaag vinden dat mensen zelf meer verantwoordelijk zijn, de onzekere werkenden en het precariaat vinden dat de overheid meer verantwoordelijk moet zijn (tabel 4.8). Gezien de relatief beperkte mogelijkheden die zij zelf hebben om in hun behoeften te voorzien, is dat niet verwonderlijk. Ook de jongere kansrijken vinden dat de overheid een grotere rol kan spelen. Onduidelijk is of hun standpunt te maken heeft met hun nog geringe economische kapitaal of met hun jonge leeftijd (waarbij dan de aanname is dat jongeren meer dan ouderen vinden dat de overheid een sterkere rol kan en zou moeten vervullen in de inrichting van de samenleving).

Tot slot is gevraagd of men al met al vindt dat het met Nederland de goede of juist de verkeerde kant opgaat.⁷ Meer dan bij de andere opvattingen die we tot nu toe behandelden, is er een duidelijke relatie met de klassen. Hoe meer kapitaal iemand heeft, hoe minder vaak hij of zij van mening is dat het met Nederland duidelijk de verkeerde kant opgaat (tabel 4.8). Bij de werkende bovenlaag vindt 3% dit, en dat loopt op via 20% bij de laagopgeleide gepensioneerden tot 34% bij het precariaat. Wellicht hebben zij het gevoel aan de kant te staan en dat er niet naar hen geluisterd wordt. Hieronder zullen we zien dat eenzelfde patroon aanwezig is bij de vraag of men het gevoel heeft invloed te hebben op wat de regering doet (tabel 4.11). Hoff et al. (2021a) lieten zien dat tussen 2014 en 2019/'20 de hoeveelheid kapitaal van de onzekere werkenden en het precariaat weliswaar iets is toegenomen, maar dat zij blijkbaar niet het gevoel hebben daarvan geprofiteerd te hebben (hun zelfplaatsing is gedaald).

Tabel 4.8 Maatschappelijke kwesties, mening van de klassen, 2019/2020 (in gemiddelde scores en in procenten)

	verantwoordelijkheidsverdeling ^a (gemiddelde: 5,7)	Nederland gaat duidelijk de verkeerde kant op ^b (gemiddelde: 13%)
werkende bovenlaag	6,3	3
jongere kansrijken	5,1	5
rentenierende bovenlaag	6,3	10
werkende middengroep	5,7	10
laagopgeleide gepensioneerden	5,7	20
onzekere werkenden	4,8	27
precariaat	4,4	34

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

a Scores op een 10-puntsschaal: 'Sommige mensen vinden dat de overheid meer verantwoordelijk moet zijn om ervoor te zorgen dat iedereen krijgt wat hij nodig heeft (bij cijfer 1). Anderen vinden dat mensen meer verantwoordelijkheid moeten nemen om voor zichzelf te zorgen (bij cijfer 10). Waar zou u uzelf plaatsen?'

b Percentage met antwoord 'duidelijk de verkeerde kant op', op de vraag 'Hoe vindt u al met al dat het gaat met Nederland?'

Bron: SCP (ViN'19/'20)

In de bespreking van opvattingen en visies op het eigen leven en de samenleving is duidelijk geworden dat de klassen daarin verschillen. De bovenlaag is ten opzichte van vooral de onzekere werkenden en het precariaat meer tevreden, heeft meer sociaal vertrouwen, ervaart minder wrijving, vindt dat de verschillen in inkomen en kapitaal groter kunnen worden en ziet vooral een taak voor mensen zelf om in de behoeften te voorzien. Dit betekent dat de structurele ongelijkheid, hier beschreven via de klassenindeling, gepaard gaat met verschillen in opvattingen en visies. Deze verschillen kunnen de sociale cohesie in de samenleving onder druk zetten. Dat is nog sterker het geval als het bovendien gepaard gaat met verschillen in wantrouwen in de politiek en de overheid.

4.4 Politiek vertrouwen

Mensen die deel uitmaken van de onzekere werkenden of het precariaat zeggen beduidend vaker niet te gaan stemmen dan mensen uit de andere klassen (tabel 4.9). En als ze gaan stemmen, dan stemmen ze vaker op partijen op de flanken (zie tabel 4.10). Daarnaast is bij het precariaat de steun voor de PvdA relatief groot (evenals bij de laagopgeleide gepensioneerden). Dat is anders onder de werkende bovenlaag en de rentenierende bovenlaag. Van deze sociale klassen was slechts een klein deel niet van plan te gaan stemmen. Bij beide klassen ging de voorkeur vooral uit naar de VVD. Verder was er relatief veel aanhang voor 50PLUS onder de rentenierende bovenlaag; bij de werkende bovenlaag zijn D66 en GroenLinks relatief populair. Deze laatste partij is het grootst onder de jongere kansrijken, die ook relatief vaak aanhanger zijn van D66. Onder de werkende middengroep bevinden zich veel 'zwevende kiezers' en onder de mensen die wel weten op welke partij ze zouden gaan stemmen is de steun verbrokkeld over een groot aantal partijen, met de VVD als uitschieter naar boven. Onder de laagopgeleide gepensioneerden is het CDA relatief groot, evenals de PvdA en 50PLUS.

Onder het precariaat en de onzekere werkenden is het vertrouwen in de Tweede Kamer lager dan het landelijk gemiddelde, ze zijn beduidend vaker van mening dat de overheid te weinig doet voor mensen zoals zij, en vinden dat ze geen invloed hebben op wat de regering doet (tabel 4.11).⁸ Dus ook ten aanzien van de politiek en overheid zijn de twee onderste klassen negatief gestemd en wijkt hun mening af van het gemiddelde. Dat geldt ook voor de werkende bovenlaag, die juist meer vertrouwen in de politiek heeft en van mening is invloed te hebben op de regering. Hiermee staat de legitimiteit van politiek en

beleid onder druk: een ongelijke verdeling van niet-stemmers kan ertoe leiden dat mensen zich minder goed vertegenwoordigd voelen, en dat het beleid geneigd is zich te richten op onderwerpen die kapitaal-krachtige groepen belangrijk vinden. Zo'n onevenwichtige beleidsresponsiviteit kan zorgen voor uitkomsten die de verschillen tussen sociale klassen vergroten.⁹

Mensen uit de onderste klassen hebben niet alleen weinig mogelijkheden om zelf iets aan hun positie te veranderen, ze hebben er ook weinig vertrouwen in dat de overheid hen daarbij helpt. Uit ander onderzoek blijkt ook dat de groep met weinig hulpbronnen minder regie over het eigen leven ervaart en dat leden van deze groep vinden dat ze minder kansen in het leven krijgen.¹⁰ Het gaat bovendien om groepen die vaker met de overheid te maken hebben en daar in meer of mindere mate afhankelijk van zijn. Zo zijn groepen uit deze klassen vaker aangewezen op voorzieningen in het sociaal domein en allerlei toeslagen. De werkende bovenlaag, en in mindere mate de rentenierende bovenlaag en nog iets minder de jongere kansrijken, zijn bovendien vaker dan de andere klassen van mening dat mensen zelf hun problemen moeten oplossen (zie tabel 4.8). Zij zijn van mening invloed te hebben op het beleid en waarschijnlijk hebben ze dat ook. Al was het maar indirect, doordat zij vaker gaan stemmen, en stemmen op partijen die deel uit maken van een regering (of daar kans op hebben).

Tabel 4.9 Stemmen en vertrouwen in de Tweede Kamer, mening van de klassen, 2019/2020 (in gemiddelde scores en in procenten)

	zou niet gaan stemmen^a (gemiddelde: 7%)	vertrouwen in de Tweede Kamer^b (gemiddelde: 4,7)
werkende bovenlaag	2	5,7
jongere kansrijken	6	5,2
rentenierende bovenlaag	2	5,0
werkende middengroep	6	4,5
laagopgeleide gepensioneerden	9	4,2
onzekere werkenden	15	3,7
precariaat	24	3,8

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

Onderstreept: significant zonder correctie, vervalt na correctie voor achtergrondkenmerken.

Schuingedrukt: wordt significant na controle voor achtergrondkenmerken.

a Percentage met antwoord 'nee' op de vraag 'Als er vandaag verkiezingen zouden zijn voor de Tweede Kamer, zou u dan gaan stemmen?'

b Scores op een 10-puntsschaal, waarbij een hogere score duidt op meer vertrouwen.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel 4.10 Partijvoorkeur van de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	werkende bovenlaag	jongere kansrijken	rente- nierende bovenlaag	werkende midden- groep	laag- opgeleide gepensione- erden	onzekere werkenden	precariaat	totaal
VVD	24	9	19	13	7	3	-	13
PVV	1	-	2	5	5	9	7	4
CDA	5	2	10	6	13	3	6	7
D66	13	11	7	5	2	2	-	6
GroenLinks	13	18	10	7	4	7	4	9
SP	2	4	2	4	4	7	2	3
PvdA	6	7	8	7	10	6	11	7
ChristenUnie	4	4	4	4	4	-	-	4
Partij voor de Dieren	3	5	2	2	2	5	3	3
50PLUS	-	-	6	1	10	3	4	4
SGP	1	-	-	2	2	-	-	1
DENK	-	-	-	-	-	-	5	1
Forum voor Democratie	4	3	6	8	6	6	4	6
andere partij	-	-	-	-	-	-	-	-
blanco	-	-	-	-	-	-	-	-
wil niet zeggen	3	4	5	5	6	5	9	5
weet niet	14	16	11	22	12	17	9	15
gaat niet of mag niet stemmen	5	11	4	8	10	19	30	9

- Minder dan tien respondenten.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel 4.11 Politieke verweesdheid,^a mening van de klassen, 2019/2020 (in procenten)

	overheid doet te weinig voor mensen zoals ik (gemiddelde: 30%)	mensen zoals ik hebben geen invloed op wat de regering doet (gemiddelde: 46%)
werkende bovenlaag	10	26
jongere kansrijken	25	34
rentenierende bovenlaag	22	41
werkende middengroep	27	48
laagopgeleide gepensioneerden	42	64
onzekere werkenden	51	63
precariaat	55	64

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

Schuingedrukt: wordt significant na controle voor achtergrondkenmerken

a Percentage '(zeer) mee eens'.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tot slot van dit hoofdstuk gaan we nog kort in op een regionale component. Verschillen in visies en opvatting zijn niet alleen afhankelijk van de individuele hulpbronnen en de klasse of groep waartoe iemand behoort, maar kunnen ook tot stand komen door regionale verschillen. Bijvoorbeeld doordat de cultuur in de ene regio anders is dan in de andere regio, of doordat het beleid voor de ene regio anders uitpakt dan voor de andere regio. Op regionale verschillen in de klassenindeling en bijbehorende visies en opvattingen gaan we in een vervolgrapportage uitgebreider in. Hier beperken we ons tot de mening over de stelling dat de landelijke politiek voldoende oog heeft voor de regio waarin iemand woont. Opvallend genoeg is alleen de werkende bovenlaag het vaker dan gemiddeld eens met deze stelling (zie tabel 4.12). Na correctie voor de achtergrondkenmerken wijken alle andere klassen niet af van het landelijk gemiddelde. Dit lijkt erop te wijzen dat individuele of regionale verschillen belangrijker zijn dan tot welke klasse iemand behoort. Nadere analyse laat zien dat de werkende bovenlaag weliswaar vaker dan de rentenierende bovenlaag, de werkende middengroep en de laagopgeleide gepensioneerden in de Randstad woont, maar niet vaker dan de jongere kansrijken, de onzekere werkenden of het precariaat (zie tabel E.6, te vinden op www.scp.nl bij dit rapport). Hetzelfde geldt voor de vier grootste steden. Wel woont de werkende bovenlaag relatief weinig in krimp- en anticipeerregio's (evenals trouwens de jongere kansrijken).

Tabel 4.12 De Nederlandse overheid, mening van de klassen, 2019/2020 (in procenten)

	De landelijke politiek heeft voldoende oog voor de regio waar ik woon ^a (gemiddelde: 28%)
werkende bovenlaag	40
jongere kansrijken	<u>42</u>
rentenierende bovenlaag	26
werkende middengroep	<u>22</u>
laagopgeleide gepensioneerden	<u>19</u>
onzekere werkenden	21
precariaat	24

Vetgedrukt: significant verschil met het gemiddelde, ook na correctie voor achtergrondkenmerken, $p < 0,01$.

Onderstreept: significant zonder correctie, vervalt na correctie voor achtergrondkenmerken.

a Percentage '(zeer) mee eens'.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

4.5 Conclusie

In dit hoofdstuk beschreven we in welke mate de klassen verschillen in hun visies op het eigen leven, samenleven en politiek. Wanneer deze verschillen bestaan, zijn de maatschappelijke tegenstellingen groter; eerdere studies in de Verschil in Nederland-reeks lieten zien dat dit het geval was. Ook de analyses in dit hoofdstuk, met de vernieuwde klassentypologie, laten zien dat de klassen niet alleen verschillen in de hoeveelheid hulpbronnen waarover ze beschikken, maar ook in de subjectieve oordelen die ze hebben over het eigen leven, samenleven en de politiek. Over het algemeen zijn de verschillen groot: mensen die behoren tot de klassen met meer hulpbronnen zijn positiever over het eigen leven, over het samenleven en over de politiek dan mensen in klassen met minder hulpbronnen. Soms zijn de verschillen echter relatief gering, met name waar het de ervaren wrijving tussen groepen betreft (en zelfs afwezig bij ervaren wrijving tussen moslims en niet-moslims en tussen mensen die in de Randstad wonen en mensen die elders wonen).

Hoewel de verschillen in subjectieve oordelen niet altijd precies gelijk opgaan met de rangordening van de klassen, volgen ze in grote lijnen het patroon dat aan het eind van hoofdstuk 3 werd gemaakt. De drie klassen aan de bovenkant verschillen het meest van de twee klassen aan de onderkant. De werkende middengroep wijkt, als echte middenklasse, meestal niet af van het landelijk gemiddelde. Dat is ook vaak

het geval voor de laagopgeleide gepensioneerden, maar bij hen is het beeld wisselvalliger; soms lijken zij op de lagere klassen (zoals bij de politieke verweesdheid of de mening dat het met Nederland de verkeerde kant opgaat).

Sinds 2019/2020, toen de hier gebruikte gegevens werden verzameld, is de stemming in Nederland veranderd: een meerderheid denkt negatief over de toekomst van het land en het vertrouwen in de politiek bevindt zich al langere tijd op een laag niveau.¹¹ De veranderde publieke opinie speelt eerder in de gehele samenleving dan specifiek bij enkele klassen of groepen, al is er verschil in de mate waarin de opinies veranderen. Het is echter niet waarschijnlijk dat de veranderingen doorwerken in het patroon van de verschillen tussen sociale klassen in de hier gepresenteerde visies op het leven, de maatschappij en politiek.

Noten

- 1 Vrooman et al. (2014); Hoff et al. (2021a).
- 2 In onze data is uitsluitend de tevredenheid met de Tweede Kamer beschikbaar. Den Ridder et al. (2022: 26) laten zien dat het vertrouwen in de Tweede Kamer en de regering op hetzelfde niveau liggen en een gelijke trend laten zien door de tijd.
- 3 In een vervolgstudie zullen we dieper ingaan op regionale verschillen in de klassenstructuur, de beschikbaarheid van kapitaal en de visies op het leven, de samenleving en politiek.
- 4 Om rekening te houden met de eventuele invloed van de coronapandemie en de verschillende maatregelen die golden, is in de analyses een extra variabele opgenomen. Deze variabele deelt de periode waarin het veldwerk plaatsvond in vier tijdvakken: periode vóór corona, t/m 23-1-2020; vanaf eerste patiënt in EU, 24-1 t/m 26-2-2020; vanaf eerste patiënt in Nederland, 27-2 t/m 12-3-2020; vanaf lockdown in Nederland, vanaf 13-3-2020.
Met het opnemen van deze variabele corrigeren we bovendien ook voor een tweede verzamelingsronde van de enquête, die nodig was toen bleek dat het CBS bij de oorspronkelijke uitzet een fout had gemaakt. In enkele regio's waren minder enquêtes afgenomen dan bedoeld; in die regio's heeft een tweede ronde plaatsgevonden. Ook dat zou voor verschil in antwoorden hebben kunnen geleid. Het opnemen van de variabele met coronaperioden corrigeert hier ook voor. Het opnemen van de variabele zorgt er, in technische termen, voor dat de invloed van de vier periodes constant gehouden wordt. Overigens blijkt de coronaperiode bij slechts twee van de analyses op verschillen in visie een significant verschil op te leveren: bij het vertrouwen in de Tweede Kamer en bij de vraag of het in Nederland de verkeerde of de goede kant opgaat. Meer informatie daarover staat bij de betreffende items.
- 5 Vergelijk Boelhouwer en Vonk (2020).
- 6 Het CBS rekent een cijfer boven de 7 tot 'gelukkig' (CBS 2022b). Ook uit een onderzoek in Oostenrijk blijkt dat de cijfers niet automatisch als een rapportcijfer kunnen worden geïnterpreteerd (Ponocny et al. 2016). In het onderzoek werden mensen in uitgebreidere interviews gevraagd hoe zij kwamen tot het rapportcijfer voor hun leven. Het bleek dat achter een score van 6, maar vaak ook zelfs een 7, grote problemen schuil kunnen gaan. In reactie op de discrepantie werden verklaringen gegeven als 'ach, het valt nog wel mee; mijn problemen zijn toch best gemiddeld; ik heb geen reden tot klagen', enzovoort. Ook een andere groep mensen, die keek naar de verhalen achter de cijfers zou, op basis van die verhalen, tot veel lagere cijfers komen.
- 7 Of men vond dat het in Nederland de goede kant opgaat veranderde tijdens de eerste maanden van de coronapandemie (de periode waarin een deel van onze gegevens verzameld werd): hoe langer corona in Nederland was, hoe positiever mensen werden.
- 8 Het vertrouwen in de Tweede Kamer steeg tijdens de eerste maanden van de coronapandemie (de periode waarin een deel van onze gegevens werd verzameld). Dit staat ook wel bekend als het 'rally around the flag'-effect.
- 9 Schakel (2021).
- 10 Boelhouwer en Vonk (2020).
- 11 Vergelijk Miltenburg et al. (2022).

5 Bevindingen en beleidsmogelijkheden

Op het moment van schrijven heeft Nederland te maken met een geldontwaarding die sinds 1963 niet zo sterk opliep. De historisch hoge inflatie komt vooral door stijgende woon- en energielasten en duurdere levensmiddelen, als gevolg van schaarste vanwege de coronapandemie en de oplopende gas- en olieprijs na de Russische inval in Oekraïne.¹ De koopkrachtcrisis die daardoor ontstond heeft het vraagstuk van inkomensongelijkheid en armoede in het brandpunt van het maatschappelijke en politieke debat gezet. Dat is begrijpelijk, omdat veel Nederlanders en bedrijven moeite hebben om hun energie-rekening te betalen en andere noodzakelijke goederen en diensten aan te schaffen. Aan de andere kant vormen inkomensverschillen en armoede slechts één dimensie waarop maatschappelijke ongelijkheid zich kan manifesteren. In het meerjarige project *Vershil in Nederland* hanteert het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) daarom een breder perspectief. In dit project onderzoekt het SCP hoe het gesteld is met de klassenstructuur in Nederland als men niet uitsluitend kijkt naar de verdeling van economische hulpbronnen (geld, opleidingsniveau, arbeidsmarktposities), maar ook naar de samenhang daarvan met verschillen in 'wie je kent' (sociaal kapitaal), 'waar je bij past' (cultureel kapitaal) en 'wie je bent' (persoonlijk kapitaal: gezondheid en aantrekkelijkheid). Het klassenbegrip is dus niet primair gebaseerd op verschillen in beroep of maatschappelijk aanzien. Hedendaagse sociale klassen worden in de hier gehanteerde benadering geformeerd door de accumulatie, omzetting en overdracht van de vier typen kapitaal, die onderling verstrengeld zijn.²

In dit hoofdstuk reflecteren we op de implicaties van deze studie. Eerst zetten we enkele belangrijke bevindingen uit de voorgaande hoofdstukken op een rij. Vervolgens gaan we in op de vraag waarom het belangrijk is aandacht te besteden aan structurele ongelijkheid. Ten slotte signaleren we enkele mogelijke handelingsrichtingen voor het beleid.

5.1 Enkele bevindingen

Hoff et al. (2021a) analyseerden eerder op basis van de twee *Vershil in Nederland*-metingen die het SCP tot nu toe uitvoerde of de Nederlandse klassenstructuur tussen 2014 en 2019/20 is gewijzigd. Zij concludeerden dat er op hoofdlijnen weinig is veranderd, ondanks de maatschappelijke ontwikkelingen en de beleidsinzet gericht op het tegengaan van ongelijkheid gedurende deze periode. Daarbij valt te denken aan de overgang van een laag- naar een hoogconjunctuur, het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd door de babyboomgeneratie, nieuwe vluchtelingenstromen (met name Syriërs en Ethiopiërs), een verdere stijging van het gemiddelde opleidingsniveau van de bevolking, enzovoort. Deze stabiliteit duidt op hardnekkige tegenstellingen tussen de kapitaalgroepen.

Klassenstructuur

In dit rapport vonden we dat uiteenlopende combinaties van hulpbronnen in de Nederlandse samenleving neerslaan in zeven sociale klassen. Die vormen gezamenlijk een maatschappelijke hiërarchie. Gerangschikt van veel naar weinig totaalkapitaal, bestaat die uit de werkende bovenlaag (19,9% van de volwassen bevolking); de jongere kansrijken (8,6%); de rentenierende bovenlaag (12,2%); de werkende middengroep (24,9%); de laagopgeleide gepensioneerden (18,1%); de onzekere werkenden (10,0%); en het precariaat (6,3%). Deze klassenstructuur is gebaseerd op de uitgebreide meting van hulpbronnen in de meest recente editie van *Vershil in Nederland*. Ten opzichte van eerder SCP-onderzoek in deze reeks leidt deze uitgebreide meting tot een verfijning van de structuur, niet tot fundamentele wijzigingen erin (zie [tabel 3.1](#) en [figuur 3.1](#) voor een vergelijking met de oorspronkelijke indeling). Dit onderstreept eveneens het hardnekkige karakter van de hedendaagse klassenstructuur, en het belang van een brede blik op sociale ongelijkheid.

Verbanden met leeftijd, geslacht en migratieachtergrond

Net als in de voorgaande *Vershil in Nederland*-rapporten hebben de klassen elk een ander profiel bij achtergrondkenmerken als leeftijd, sekse en het aandeel mensen van niet-westerse afkomst (zie

hoofdstuk 3 en [figuur S.1](#)). Er zijn drie oudere sociale klassen (gemiddeld 65-67 jaar), waarvan de rentenierende bovenlaag veel kapitaal heeft, de laaggeleide gepensioneerden meer naar het midden neigen, en het precariaat over zeer weinig hulpbronnen beschikt. Daarnaast zijn er drie groepen van gemiddeld 41-44 jaar, namelijk de werkende bovenlaag, de werkende middengroep en de onzekere werkenden. Deze drie groepen nemen eveneens zeer verschillende kapitaalposities in. De jongere kansrijken zijn gemiddeld 34 jaar. De verschillen naar leeftijd weerspiegelen deels verouderingsprocessen (de gevorderde leeftijd van de oudere klassen vergroot bijvoorbeeld de kans dat zij fysieke klachten hebben), en voor een ander deel cohorteffecten (het tijdvak waarin men opgroeide, het schoolstelsel doorliep, de arbeids- en woningmarkt betrad kan doorwerken in de huidige kapitaalvoorraad).

Er is ook sprake van verschillen naar geslacht. Mannen zijn oververtegenwoordigd in de werkende en rentenierende bovenlaag, waarvan zij 54% uitmaken. Vrouwen zijn juist oververtegenwoordigd in de drie laagste sociale klassen: zij vormen 61% van het precariaat, en 55% van de laaggeleide gepensioneerden en de onzekere werkenden.

Naar migratieachtergrond zien we dat niet-westerse migranten ongeveer een derde uitmaken van de onzekere werkenden en het precariaat. Ze behoren echter ook regelmatig tot de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken – twee hoge klassen. Dit kan duiden op een proces van sociale stijging bij de tweede generatie, maar kan eveneens een weerspiegeling zijn van het groeiend aandeel kennismigranten en niet-westerse studenten in Nederland.³ Onder de rentenierende bovenlaag en de laaggeleide gepensioneerden bevinden zich maar weinig niet-westerse migranten.

Relatie met visies op het leven, de maatschappij en de politiek

Verder verschillen de klassen niet alleen in de hulpbronnen die ze hebben, maar ook in hun visies op het eigen leven, de samenleving en de politiek (zie hoofdstuk 4 en [figuur S.1](#)). Wanneer structurele verschillen gepaard gaan met verschillen in subjectieve oordelen, kan dat doorwerken in maatschappelijke cohesie, vertrouwen en legitimiteit. De onzekere werkenden en het precariaat zijn veel minder tevreden met hun leven dan de overige klassen. Daarnaast ervaren zij hun positie als achtergesteld: ze plaatsen zichzelf gemiddeld veel lager op de maatschappelijke ladder dan andere groepen.

Er bestaan ook duidelijke verschillen tussen de kapitaalgroepen in de cohesie die zij ervaren. De leden van de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken vonden zelden dat het met Nederland 'duidelijk de verkeerde kant opgaat'. Bij de rentenierende bovenlaag en de werkende middengroep is deze groep substantieel, hoewel het ook daar geen meerderheid betreft. Daarnaast zijn er onder de onzekere werkenden en het precariaat relatief veel niet-stemmers; en als men van plan is te gaan stemmen, kiest men vaak voor een partij op de flanken van het politieke spectrum. Ook hebben diezelfde twee kapitaalgroepen, plus de laaggeleide gepensioneerden, beduidend minder vertrouwen in de Tweede Kamer. Verder vindt ruim de helft van de drie sociale klassen aan de onderkant van de samenleving dat de overheid te weinig doet voor mensen zoals zij (bij de sociale klassen aan de bovenkant is dat hooguit een kwart). Ook is bijna twee derde van mening dat mensen zoals zij geen invloed hebben op wat de regering doet (tegenover een derde bij de twee sociale klassen aan de bovenkant).

Actualiteit

De gegevens voor dit rapport zijn eind 2019 / begin 2020 verzameld. Dat is dus aan de start van de coronapandemie en voorafgaand aan de oorlog die Rusland in Oekraïne ontketende, met in de nasleep ervan energieschaarste en oplopende inflatie. De overheid heeft de laatste jaren vele beleidsmaatregelen getroffen die erop gericht waren de gevolgen van die ingrijpende gebeurtenissen te verzachten. De invloed van deze hectische periode op de klassenstructuur en de publieke meningsvorming is in onze data echter nog niet zichtbaar, en is vermoedelijk ook nog niet definitief uitgekristalliseerd. Vooralsnog gaan we ervan uit dat de zeven sociale klassen anno 2023 onveranderd voortbestaan, al zijn de verschillen in de hulpbronnen waarover zij beschikken mogelijk wat scherper geworden. De 'stemming in het land' is sinds 2020 duidelijk veranderd: mensen denken inmiddels negatiever over de toekomst van Nederland, en het vertrouwen in de politiek ligt al enige tijd op een laag niveau. Omdat deze omslag breed speelt, verwachten we niet dat dit sterk doorwerkt in de verschillen tussen sociale klassen in hun visies op het leven, de maatschappij en de politiek. De invloed van recente ontwikkelingen op onze bevindingen lichten we uitgebreider toe in hoofdstuk 3 en 4 (zie ook [kader S.1](#)).

5.2 Waarom is structurele ongelijkheid reden tot zorg?

In navolging van Satz en White (2021) onderscheiden we drie redenen waardoor ongelijkheid 'a matter of concern' kan zijn in het maatschappelijk debat en het beleid. Daarvan is sprake indien ongelijkheid:

- op zichzelf de aard van een samenleving ongunstig beïnvloedt;
- moeilijk te rechtvaardigen oorzaken heeft (zoals uiteenlopende startkansen en discriminatieprocessen); of
- leidt tot ongewenste maatschappelijke gevolgen (bijvoorbeeld verschillen in politieke invloed).⁴

Hier voegen we een vierde mogelijke reden aan toe: de bovengenoemde aspecten kunnen in de nabije toekomst problematisch blijven of zelfs urgenter worden. Deze vier theoretische argumenten zijn alle aan de orde bij de eigentijdse structurele ongelijkheid die in deze studie centraal staat. Hieronder lichten we dat voor elk van de vier redenen toe.

Ongelijke verdelingen slaan neer in sociale klassen, die onderling aanzienlijk verschillen

Het is deels onvermijdelijk dat hulpbronnen ongelijk zijn verdeeld. Dat kan tot op zekere hoogte functioneel of meritocratisch zijn, bijvoorbeeld voor zover het collectief wenselijk is verschillen in inzet, talent of schaarse vaardigheden uiteenlopend te honoreren. Uit deze studie komt echter naar voren dat er in Nederland sprake is van een klassenstructuur. Deze behelst meer dan ongelijkheid in de verdeling van geld, werk of inkomen. Er is sprake van een categorale maatschappelijke hiërarchie, waarbij de gezamenlijke distributies van vier typen hulpbronnen neerslaan in zeven sociale klassen. Deze klassen laten zich van hoog naar laag rangschikken op grond van hun totaalkapitaal, en elke klasse heeft een kenmerkende combinatie van de vier typen hulpbronnen. De verschillen in de hulpbronnen van de zeven kapitaalgroepen zijn aanzienlijk. Er is sprake van een grote afstand tussen het totaalkapitaal van de hoogste en laagste sociale klasse: de werkende bovenlaag en het precariaat. Tussen de overige klassen is er ook vrij veel spreiding (met name tussen de onzekere werkenden plus laagopgeleide gepensioneerden ten opzichte van het precariaat en de hogere klassen). Waar het totaalkapitaal niet veel verschilt – bijvoorbeeld tussen de onzekere werkenden en laagopgeleide gepensioneerden – kent het bij de deeltijds- en laagopgeleide gepensioneerden wel een geheel andere opbouw. De verschillen in het totaal van de hulpbronnen en de samenstelling ervan maken dat de zeven sociale klassen sterk uiteenlopende maatschappelijke posities en levenskansen hebben.

We duiden dit aan als een postindustriële klassenstructuur omdat eigentijdse ongelijkheid meer omvat dan tegenstellingen tussen, bijvoorbeeld, de elite, witteboordenwerkers, en arbeiders in de landbouw of industrie. In de eerste plaats is de huidige arbeidsmarkt meer gedifferentieerd geraakt. De dienstensector telt een groot aandeel leidinggevenden en professionals die werken bij financiële en technologiebedrijven, in overheidsfuncties, en creatieve beroepen (cultuur, media, reclame, wetenschap). Ook verricht een behoorlijke groep laagbetaald dienstverlenend werk in de schoonmaak, horeca, transport, zorg en dergelijke. Daar gelden vaak andere contract- en gezagsverhoudingen dan bij de traditionele arbeidersklasse. In de tweede plaats kent de tegenwoordige samenleving omvangrijke groepen die hoofdzakelijk leven van een pensioen of uitkering, en daardoor buiten de beroepenstructuur vallen. In de derde plaats hangt iemands sociale klasse niet alleen af van de positie op en buiten de arbeidsmarkt, maar is die verweven met andere economische (opleiding, inkomen, vermogen) en niet-economische (cultureel, sociaal en persoonskapitaal) hulpbronnen. Kenmerkend voor de postindustriële klassenstructuur is ten slotte een zekere fluiditeit. Iemand blijft niet per definitie het gehele leven tot dezelfde klasse behoren: dit is afhankelijk van de manier waarop de hulpbronnen zich in de loop der tijd ontwikkelen. Een jongere kansrijke kan op latere leeftijd bijvoorbeeld tot de werkende bovenlaag gaan behoren, overgaan naar de werkende middengroep, of een onzekere werkende worden.

De Nederlandse postindustriële klassenstructuur is subtieler dan een simpele tweedeling tussen *haves and have-nots*, de top één procent en de rest van de bevolking,⁵ of het traditionele onderscheid in een economische boven-, midden- en onderklasse. Dat is niet uitzonderlijk: soortgelijk onderzoek in het Verenigd Koninkrijk leverde eerder ook een fragmentatie in zeven klassen op, al hadden die deels een ander karakter dan in deze studie. De grote verschillen binnen de postindustriële klassenstructuur kan men voor de samenleving als ongunstig aanmerken. Ze roepen de vraag op in hoeverre de eigentijdse

structurele ongelijkheid die zich in Nederland voordoet een publiek belang dient. Ontlenen sommige groepen er zelf niet zoveel voordeel aan dat het collectief nadelig uitpakt (bv. doordat zij minder geneigd zijn tot aanpassing aan veranderende omstandigheden en innovatie)? Worden andere niet dusdanig op achterstand gezet dat het de samenleving schaadt, via achterblijvende arbeidsdeelname, vermijdbare inkomens- en werkonzekerheid, onnodig hoge zorgkosten, enzovoort?

Moeilijk te rechtvaardigen oorzaken

In deze studie hebben we niet uitgebreid in kaart gebracht in hoeverre de verschillen tussen de kapitaalgroepen berusten op moeilijk te rechtvaardigen oorzaken. Dat kan bijvoorbeeld een bepaalde verdeling van hulpbronnen zijn die door formele en informele regels in de hand wordt gewerkt. Zo kunnen sommige groepen onevenredig worden bevoordeeld of benadeeld doordat zij wel of juist geen recht hebben op bepaalde voorzieningen, door de wijze van belasting- en premieheffing, of door maatschappelijke verwachtingen over de rollen van mannen en vrouwen. Ook positieve en negatieve discriminatie door andere burgers, uitvoeringsinstanties en werkgevers kunnen ervoor zorgen dat klassenverschillen op moeilijk te rechtvaardigen gronden berusten. Mensen met een migratieachtergrond kunnen op nationaliteit of herkomst worden gediscrimineerd (bijvoorbeeld door profilering), maar ook op basis van hun specifiek of afwijkend geacht cultureel, sociaal en persoonsgebonden kapitaal. Dat kan gaan om minder kennis van culturele codes in Nederland, een geringere beheersing van de Nederlandse taal, en het hebben van een 'etnische' voor- of achternaam. Bij sociale netwerken valt te denken aan het niet kunnen bieden van zwaarwegende referenties wanneer men solliciteert; of aan onderadvisering bij schoolkeuzes. Van dat laatste is bijvoorbeeld sprake als een leerkracht een lager schooladvies uitbrengt dan bij de capaciteiten van het kind past omdat hij of zij veronderstelt dat migrantenouders onvoldoende steun zullen kunnen bieden bij huiswerk en dergelijke. Bij het persoonskapitaal kan discriminatie plaatsvinden op basis van iemands gezondheid, de kleding die men draagt, of iemands huidskleur en andere uiterlijke kenmerken. Verder kan de overdracht van geld en niet-economisch kapitaal tussen generaties ertoe leiden dat sommige mensen als vanzelf in een vroeg stadium van hun leven op een beslissende voorsprong komen, en daar later nog steeds de vruchten van plukken.

Toeval, in de vorm van onvoorspelbare mazzel en pech, kan ook bijdragen aan moeilijk te rechtvaardigen verschillen. Een recente studie liet zien dat het statistisch voorspelbaar is dat de meest succesvolle mensen eerder in hun leven vrijwel nooit tot de meest talentvollen behoorden. Een vaak gehanteerde 'naïeve' vorm van meritocratie versterkt volgens de auteurs de selectie van een tamelijk middelmatige groep aan de top. Maatschappelijke beloningen, zoals prijzen en eretitels, worden vaak toegekend op basis van eerder succes, terwijl dat laatste vaak meer op toeval berust dan beslissers aannemen.⁶

Enkele van deze thema's komen aan de orde in latere publicaties van de *Vershil in Nederland*-reeks. Voor nu merken we op dat het voor de hand ligt dat sommige kapitaalgroepen mede zijn gevormd door moeilijk te rechtvaardigen selectieprocessen. Op een aantal daarvan komen we in de volgende paragraaf terug.

Ongewenste gevolgen

De structurele eigentijdse ongelijkheid heeft ook gevolgen voor andere aspecten van de kwaliteit van de Nederlandse samenleving. De kwaliteit van de samenleving is het 'uitkomstbegrip' waar het SCP zich in zijn onderzoeks- en adviestaken op richt.⁷ Een eerste gevolg betreft de implicaties voor het welbevinden van de bevolking. Eerder onderzoek duidde er al op dat ongelijkheid daar negatief op inwerkt: in een minder egalitaire samenleving zijn mensen vaak ongelukkiger.⁸ Vaak zijn die bevindingen gebaseerd op empirische studies naar loon- en inkomensongelijkheid. Daaruit kwam ook naar voren dat het verband mede afhangt van de institutionele context en de groep waartoe men behoort.⁹ Uit ons onderzoek blijkt dat er tevens een relatie is met de hier gemeten structurele ongelijkheid. De vijf hoge en middenklassen zijn veel tevredener met het leven dan de onzekere werkenden en het precariaat, die gemiddelde scores behalen die in de literatuur als laag gelden.¹⁰ De onzekere werkenden en het precariaat plaatsen zichzelf bovendien gemiddeld veel lager op de maatschappelijke ladder dan de andere groepen.

De slotconclusie van *Vershil in Nederland 2014* luidde dat 'een aanpak van de conjunctie van structurele ongelijkheid en een opkomend cohesieprobleem' de meest urgente opgave voor het beleid was. De bevindingen in hoofdstuk 4 wijzen er eveneens op dat de postindustriële klassenstructuur is gekoppeld

aan de sociale samenhang die mensen ervaren. Zo vonden beduidend minder leden van de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken dan van de laagopgeleide gepensioneerden, de onzekere werkenden en het precariaat dat het met Nederland 'duidelijk de verkeerde kant opgaat'. Er zijn bovendien indicaties voor klassengerelateerde legitimiteitsproblemen. Anders dan bij de werkende en rentenierende bovenlaag zijn er bij de onzekere werkenden en het precariaat relatief veel niet-stemmers. Als zij wel van plan zijn te gaan stemmen, is dat vaak op partijen op de flanken van het politieke spectrum. De hogere klassen neigen eerder naar meer centrale partijen, met een grotere kans op regeringsdeelname. De laagopgeleide gepensioneerden, de onzekere werkenden en het precariaat hebben ook beduidend minder vertrouwen in de Tweede Kamer dan de overige klassen. Daarnaast is er in die drie sociale klassen vaak sprake van een gevoel van politieke verweesdheid. Ongeveer de helft vindt dat de overheid te weinig doet voor mensen zoals zij, en bijna twee derde meent dat mensen zoals zij geen invloed hebben op wat de regering doet. Dat is klemmend, omdat juist deze sociale klassen voor zorg en ondersteuning relatief vaak afhankelijk zijn van de overheid.

Structurele ongelijkheid vergt vermoedelijk ook in de toekomst aandacht

Veel van de drijvende krachten die theoretisch in verband worden gebracht met een postindustriële klassenstructuur (vgl. hoofdstuk 2) manifesteren zich in Nederland. De dienstensector is inmiddels dominant, terwijl de werkgelegenheid in de industrie en de primaire sector (boeren, mijnbouw, visserij) verder terugloopt; en die trend zal vermoedelijk niet keren. Op de arbeidsmarkt tekenen zich meer verschillen af dan die tussen de traditionele arbeidersklasse en hogere echelons; en de oude, op beroepen gebaseerde *Big Classes* zullen vermoedelijk verder naar de achtergrond verdwijnen. Er zijn grote groepen gepensioneerden en uitkeringsontvangers, waarbij veel ouderen via het sociaal stelsel (AOW, aanvullende pensioenen, zorgvoorzieningen) een levenspeil bereiken dat naar internationale standaarden nog steeds hoog is. De vergrijzing kan dat in de nabije toekomst echter onder druk zetten. In demografisch opzicht wordt de samenstelling van de bevolking naar migratieachtergrond bovendien meer divers. Verder is Nederland al een van de meest digitale economieën ter wereld, wat niet alleen doorwerkt in de organisatie van arbeid, maar ook in de connecties en zichtbaarheid van mensen via sociale media. De digitalisering van economie en samenleving zet zich in de nabije toekomst vermoedelijk voort. Ruim een derde van de bevolking is hogeropgeleid, en in de jongste cohorten bereiken vrouwen inmiddels gemiddeld een hoger opleidingsniveau dan mannen. Er zijn aanwijzingen voor cognitieve stratificatie, onder andere in de groei van schaduwwonderwijs en de scheiding van de kinderen van hoger- en lagergeschoolde ouders in uiteenlopende schooltypen en schoollocaties. Door groeiende 'hulpbroncompetitie' kan ook deze tendens aanhouden. Als de drijvende krachten en het daarop gerichte beleid niet zeer sterk veranderen, ligt het daarom in de lijn der verwachting dat structurele ongelijkheid ook in de nabije toekomst een maatschappelijke kwestie is die in het beleid aandacht behoeft.

5.3 Wat zijn mogelijke handvatten voor beleid?

Er is dus voldoende reden om na te denken over de vraag wat men wel en niet aan structurele ongelijkheid kan doen. Voor we daarop ingaan, is echter een kanttekening op zijn plaats over de mogelijkheden om beleid op dit terrein te identificeren en te voeren. Eigentijdse ongelijkheid is een gecompliceerd maatschappelijk vraagstuk, waarbij oorzaak en gevolg zich niet altijd eenvoudig laten bepalen. Ze kunnen in theorie ook verschillen, afhankelijk van de levensfase waarin de kapitaalgroepen zich bevinden. Dit causaliteitsvraagstuk is in deze studie niet systematisch ontward. Het accent lag op het in kaart brengen van de hedendaagse klassenstructuur, en in hoeverre die is gekoppeld aan uiteenlopende ideeën van de kapitaalgroepen over de samenleving en de politiek. Bovendien is voor deze studie geen ex ante beleidsevaluatie verricht. Daardoor kunnen we hier niet exact bepalen hoe specifieke interventies en maatregelen op de lange termijn in zullen werken op de verdeling van uiteenlopende hulpbronnen en de klassenstructuur. We beperken ons hier daarom tot het identificeren van mogelijke handelingsrichtingen en geven aan in hoeverre we die kansrijk achten. Op die manier kan onze analyse van structurele ongelijkheid in de postindustriële samenleving het maatschappelijk debat voeden met nieuwe inzichten. We onderscheiden zes mogelijke handelingsrichtingen. Drie daarvan achten we minder kansrijk, terwijl de overige meer perspectief lijken te bieden – al is bij geen ervan succes eenvoudig te bereiken, of op voorhand verzekerd. Wel is het vertrekpunt dat *policy matters*: het gevoerde beleid kan, ook bij een heikele kwestie als deze, verschil maken.

Minder kansrijke handelingsrichtingen

In theorie kan men eigentijdse ongelijkheid proberen tegen te gaan door het bestaande beleid, dat sterk is gericht op financiële verschillen, onderwijskansen en de regulering van de arbeidsmarkt, voort te zetten of te intensiveren. Ook is het denkbaar dat men klassenverschillen probeert te verkleinen door zich te richten op klassieke beleidsdoelgroepen, waarbij men de maatschappelijke achterstanden van bijvoorbeeld mensen met een migratieachtergrond, ouderen, jongeren of vrouwen probeert te verminderen. Ten slotte kan men kiezen voor een strategie die vooral inzet op eigen verantwoordelijkheid: mensen kunnen het peil van hun hulpbronnen zelf beïnvloeden, en dat kan men daarom zien als een voor de hand liggende route om eigentijdse ongelijkheid te verminderen. We bespreken deze mogelijkheden hierna, en geven aan waarom we ze minder kansrijk achten.

a Handelingsrichting I: Structurele ongelijkheid aanpakken via economisch beleid

Structurele ongelijkheid is hardnekkig; het doet denken aan een veelkoppig monster dat zich lastig laat bestrijden (Hoff et al. 2021a). Onze studie laat zien dat de hulpbronverschillen theoretisch en empirisch onderling verweven zijn, en niet kunnen worden gereduceerd tot verschillen in één of enkele aspecten van economische ongelijkheid. Desondanks zou men kunnen hopen dat de multidimensionale verwevenheid van hulpbronnen impliceert dat succesvol beleid gericht op de verhoudingsgewijs gemakkelijke ‘knoppen’ van het economisch kapitaal (gelijke kansen in het onderwijs, verminderen van tegenstellingen op de arbeidsmarkt, het tegengaan van al te grote inkomens- en vermogensverschillen) ertoe zal leiden dat ook de ongelijkheid in sociaal, cultureel en persoonskapitaal kleiner wordt, als een soort ‘bijvangst’. Dit zou dan de structurele ongelijkheid kunnen doen afnemen.

Het spreekt echter niet vanzelf dat dit in de praktijk zal slagen. Allereerst laten achterstanden in het onderwijs, op de arbeidsmarkt en in de financiële situatie zich bij sommige mensen moeilijk inlopen. Dat betreft met name de groep die eerder door het SCP werd aangeduid als de *cannots* van de samenleving: de ‘mindervaardigen’, de laaggetalenteerden en de niet-leerbaren. Voor hen ligt de maatschappelijke lat nu al vaak te hoog, en dat zal in de nabije toekomst niet minder worden.¹¹ Voor zover het beleid er bij andere mensen wel in slaagt de uiteenlopende kansen in het onderwijs, de verschillen op de arbeidsmarkt, en ongewenste financiële ongelijkheid te egaliseren, vertaalt dat zich theoretisch niet als vanzelf in een evenwichtiger verdeling van maatschappelijke kansen en posities. Zo laten Geppert en Muns (2023) zien dat de verhoging van het wettelijk minimumloon weliswaar effect heeft op de inkomenspositie, maar nauwelijks op de gezondheid of het welbevinden van mensen. Of men erbij past, wie men kent, en wie men is (cultureel, sociaal en persoonskapitaal) kunnen dan nog steeds het verschil maken. Ten derde is het voorstelbaar dat sommige niet-economische hulpbronnen in de nabije toekomst zwaarder gaan wegen in de verdeling van maatschappelijke kansen en posities. Dat kan bijvoorbeeld komen doordat digitale vaardigheden en *21st century skills* steeds belangrijker worden, of door een voortgaande esthetisering van de samenleving (zie hoofdstuk 2). Indien de laatste ontwikkeling doorzet, kunnen uiterlijke kenmerken en de manier waarop men zich presenteert in de toekomst cruciaal worden voor de toegang tot en afronding van een perspectiefrijke opleiding, voor het verwerven van een goedbetaalde en prettige baan, voor het vinden van een levenspartner die over veel hulpbronnen beschikt, enzovoort.

De bevindingen van dit onderzoek suggereren dat er meer inzet nodig is op andere, minder voor de hand liggende aspecten van ongelijkheid. Economische hulpbronnen zijn niet onbelangrijk; maar door hun verwevenheid met en het belang van de drie andere typen kapitaal zal een unidimensionale, louter ‘economische’ benadering van deze complexe maatschappelijke kwestie vermoedelijk niet afdoende blijken. In aanvulling op maatregelen gericht op het economisch kapitaal verdienen tegenstellingen in termen van culturele en sociale hulpbronnen, alsook gezondheid en aantrekkelijkheid daarom aandacht in het beleid.

b Handelingsrichting II: Klassieke doelgroepen aanpak

Een aanpak in termen van klassieke doelgroepen doet waarschijnlijk evenmin recht aan de complexiteit van de tegenstellingen in de hedendaagse klassenstructuur. Beleid dat zich richt op de hulpbronnen van alle jongeren, ouderen, migranten of vrouwen zal al snel te grofmazig blijken. Zo behoren niet alle mensen van 18-35 jaar tot de onzekere werkenden, met kleine en slecht betaalde banen, huurwoningen waarin zij geen financieel vermogen opbouwen, weinig mentaal kapitaal en vrij beperkte sociale netwerken (zie

bijlage E, te vinden op www.scp.nl bij dit rapport). Er is daarnaast een aanzienlijke groep jongere kansrijken die beschikken over een hoge opleiding en veel sociaal, cultureel en persoonskapitaal, met gunstige vooruitzichten op een goede baan, een hoog inkomen en vermogensaanwas (via de huizen die zij zullen kopen, erfenissen en schenkingen die zij ontvangen). Ouderen dient men in het beleid evenmin over één kam te scheren: een deel van hen behoort tot de laagopgeleide gepensioneerden of het precariaat, een ander deel tot de rentenierende bovenlaag. Migranten zijn oververtegenwoordigd in de klassen met weinig hulpbronnen, maar dat geldt niet voor iedereen: hun aandeel in de groep jongere kansrijken is ook behoorlijk. Vrouwen treffen we relatief vaak aan in de drie klassen met het minste kapitaal. Waar het om de verdeling van hulpbronnen gaat zijn zij echter niet over de gehele linie achtergesteld. Zo bereiken vrouwen in de jongste cohorten gemiddeld een hoger opleidingsniveau dan mannen. Voor beide seksen geldt bovendien dat niet-alleenstaanden toegang kunnen hebben tot de financiële en niet-financiële hulpbronnen van degene(n) met wie zij samenleven, met name die van hun partner. Indien men een doelgroepenbeleid wil voeren om klassentegenstellingen te verzachten, dan kan men zich het best rechtstreeks richten op de tekorten van bepaalde kapitaalgroepen (zie Handelingsrichting IV). Daarnaast lijkt een intersectionele invalshoek potentieel vruchtbaarder dan een aanpak via klassieke beleidscategorieën. Die zou geënt moeten worden op het empirische verband tussen enerzijds de klassenstructuur, en anderzijds combinaties van leeftijd, migratieachtergrond, gender en andere mogelijk relevante kenmerken (voor zover die geen deel uitmaken van de kapitaalmeting). De aandacht dient dan in het bijzonder uit te gaan naar de vraag of sommige combinaties van kenmerken meer of minder hulpbronnen opleveren dan men zou verwachten op grond van de voor- en achterstanden die de afzonderlijke kenmerken teweegbrengen; en wat daaraan valt te doen. Dit ligt in het verlengde van lopende debatten over meervoudige kwetsbaarheid, de soms onverwachte effecten van geslacht bij migranten, en het verband tussen gezondheidsverschillen en sociale identiteiten.¹²

c Handelingsrichting III: Mensen uitsluitend zelf laten investeren in kapitaal

De vier kapitaalvormen die ten grondslag liggen aan de sociale klassen bestaan uit hulpbronnen die op het niveau van individuen of huishoudens beschikbaar zijn. Een derde mogelijkheid om structurele ongelijkheid tegen te gaan is dan ook gelegen in wat mensen zelf kunnen doen om eventuele achterstanden weg te werken. Om het economisch kapitaal te vergroten kan iemand zuinig leven, zich laten om- of bijscholen, proberen aan (beter) werk te komen, een huis kopen of geld beleggen. Om meer cultureel kapitaal te vergaren kan men bijvoorbeeld cursussen volgen, en om het sociaal kapitaal te doen groeien kunnen activiteiten die iemands netwerk vergroten of rijker aan hulpbronnen maken zinvol zijn. Ten aanzien van de gezondheid is het mogelijk gezonder te eten en meer te bewegen en via die weg het persoonskapitaal te vergroten. Aan het uiterlijk kan men werken door zichzelf goed te verzorgen, te kleden en dergelijke.

Het is echter te simpel geredeneerd om individuen uitsluitend zelf verantwoordelijk te maken voor de hulpbronnen waarover zij beschikken, en erop te vertrouwen dat dit genoeg zal zijn om de structurele ongelijkheid in de Nederlandse samenleving afdoende aan te pakken. Ten principale draagt beleid dat uitsluitend inzet op persoonlijke investeringen het risico in zich dat structurele ongelijkheid wordt gereduceerd tot een individueel probleem. Daarnaast is eigen inzet gericht op het investeren in de kapitaalvormen niet voor iedereen vanzelfsprekend of gemakkelijk. Mensen met grote schulden zijn soms primair aan het overleven, en hebben daarom geen ruimte om met andere zaken bezig te zijn. Om geld te investeren, bijvoorbeeld door te beleggen of een huis te kopen, dient men over een toereikend startkapitaal te beschikken; en dat heeft niet iedereen. Evenmin is het voor iedereen haalbaar om op eigen initiatief andere kennis en vaardigheden op te doen. Dat kan bijvoorbeeld komen door cognitieve beperkingen, of door een gebrek aan leermotivatie vanwege eerdere negatieve ervaringen in de schoolloopbaan. Investeren in cultureel en sociaal kapitaal kan stuiten op een drempel, bijvoorbeeld omdat men culturele codes niet kent of zich in bepaalde kringen ongemakkelijk voelt. Een gezondere leefstijl vergt vaak dat men ingesleten routines doorbreekt, iets dat niet iedereen op kan brengen; en investeren in het uiterlijk kan lastig zijn als dat in de eigen groep wordt afgewezen, bijvoorbeeld vanwege bepaalde kledingvoorschriften.

In de derde plaats kan een tekort aan een bepaalde hulpbron het investeren in de andere typen kapitaal in de weg staan, terwijl een overschot dit juist kan vergemakkelijken. Een slechte gezondheid is bijvoor-

beeld vaak een belemmering om passend werk te vinden. Dit kan doorwerken in iemands inkomenspositie en verdere carrière, en ervoor zorgen dat men langdurig geheel of gedeeltelijk afhankelijk blijft van een uitkering. Het omgekeerde geldt eveneens: als men veel heeft van een bepaald type kapitaal, kan men gemakkelijker investeren in de opbouw van andere hulpbronnen. Dat komt doordat alle vormen van kapitaal tot op zekere hoogte converteerbaar zijn.¹³ De sociale klassen aan de onderkant zullen vaker door bepaalde tekorten niet in andere hulpbronnen kunnen investeren, terwijl men aan de bovenkant eerder overschotten heeft die men daartoe wel kan inzetten. Zodoende kan deze handelingsstrategie de klassentegenstellingen vergroten.

In de vierde plaats: wie wel tot investeren in hulpbronnen in staat is, doet dat niet als vanzelf. Het kan bijvoorbeeld niet passen bij andere activiteiten of verplichtingen die veel tijd vergen (zoals hobby's, mantelzorg); men verwacht er weinig rendement van; of individuele preferenties en de waarden die men aanhangt (bijvoorbeeld niet hechten aan status en succes) zorgen voor andere prioriteiten. Het aandeel dat niet wil investeren kan per kapitaalgroep verschillen.

Ten slotte is het voorstelbaar dat een strategie waarbij men inzet op zelf investeren ongewenste wijdere maatschappelijke gevolgen heeft. Dit kan bijvoorbeeld 'hulpbronnencompetitie' tussen groepen in de hand werken – waaronder pogingen van de meer kapitaalkrachtigen om statusverlies bij hun kinderen te beperken. Zulke onderlinge groepsrivaliteit kan weer doorwerken in andere aspecten van de samenleving, zoals de maatschappelijke cohesie.

Nieuwe empirische analyses laten zien dat de zeven sociale klassen in de praktijk verschillen in de mate waarin ze investeren in de vier kapitaalvormen (zie [bijlage D](#)). Sociale klassen met veel kapitaal geven aan dat zij de meeste activiteiten ontplooiën die zich richten op het vergroten van hun hulpbronnen. Het investeringsgedrag hangt daarnaast samen met de leeftijd: kapitaalgroepen met verhoudingsgewijs veel jongeren investeren meer in zichzelf. Dat kan komen doordat jongeren een langere periode profijt kunnen hebben van hun initiële investeringen, maar ook door een gevoelde noodzaak om in de onderlinge concurrentie om maatschappelijke posities 'zo hoog mogelijk te beginnen'. Deze uitkomsten duiden erop dat een strategie waarin burgers primair zelf verantwoordelijk zijn voor investeringen in hun economisch, sociaal, cultureel en persoonskapitaal er vermoedelijk toe zal leiden dat de hulpbronverschillen tussen de sociale klassen groter worden.

Op theoretische en empirische gronden is dit handelingsperspectief al met al weinig aantrekkelijk voor een aanpak van eigentijdse ongelijkheid. Indien men de verantwoordelijkheid voor het investeren in hulpbronnen uitsluitend bij individuele burgers legt kan dit averechts uitpakken.

Handelingsrichtingen met perspectief

Drie andere handelingsrichtingen bieden meer perspectief. De overheid kan specifiek beleid voeren dat hulpbrontekorten aanvult, of aanpassingen doorvoeren in het systeem van instituties en organisatievormen. Ze kan zich ook richten op de bevinding dat structurele ongelijkheid tot op zekere hoogte verweven is met maatschappelijke cohesie en de legitimiteit van beleid.

a Handelingsrichting IV: Gerichte aanvulling van kapitaaltekorten van sociale klassen

Een meer kansrijke handelingsrichting is dat de overheid tekorten aan hulpbronnen bij sommige sociale klassen gericht aanvult, waardoor zij hun achterstanden (deels) kunnen inlopen. In de achterliggende jaren zijn hiertoe reeds aanzetten gegeven (zie kader 5.1). Een *one size fits all*-aanpak is hier niet mogelijk: de strategie zal per kapitaalgroep moeten verschillen, omdat de hulpbrontekorten van de sociale klassen uiteenlopen.

Kader 5.1 Recent beleid gericht op hulpbrontekorten

In 2015 gaf het toenmalige kabinet een reactie op *Vershil in Nederland 2014*, waarin aandacht werd besteed aan de mogelijkheden om hulpbrontekorten tegen te gaan.¹⁴ Bij het economisch kapitaal vond men het destijds belangrijk om tegenstellingen op de arbeidsmarkt terug te dringen, waarbij men tevens aandacht vroeg voor het middensegment. Verder moest het onderwijs breed toegankelijk zijn, en dienden mensen waar mogelijk een minimumstartkwalificatie te behalen. Ook vond men inkomensbeleid van groter belang dan het beperken van vermogensongelijkheid. Om een gebrek aan cultureel kapitaal tegen te gaan, legde het toenmalige kabinet de nadruk op beleid dat zich richtte op het tegengaan van laaggeletterdheid, leesbevordering, burgerschapsvorming en cultuureducatie in het vmbo. Ook vond het kabinet het belangrijk om een aanbod van publieke media in de Nederlandse taal voor alle leeftijden en bevolkingsgroepen te bieden, en cultuurparticipatie via festivals, het Jeugdcultuurfonds en het bibliotheekwezen te bevorderen. Sociaal kapitaal achtte het kabinet in 2015 relevant voor de kansen op werk, gezondheid, onderwijs en goede huisvesting, maar ook om escalatie van maatschappelijke spanningen te voorkomen. Daarbij werd het in reactie op *Vershil in Nederland 2014* problematisch gevonden dat de netwerken van laagopgeleiden minder omvangrijk en minder divers zijn dan die van hogergeschoolden. Overheidsbeleid zou echter zelden rechtstreeks sociaal kapitaal kunnen produceren. Facilitering werd wel mogelijk geacht, waarbij het kabinet de oplossing onder andere zocht in kennisdeling en in de maatschappelijke ondersteuning via de gemeenten (rechtshulp, jeugdzorg, advies over opvoeding en schoolkeuze). Sterkere netwerken in het onderwijs dacht men te kunnen realiseren via meer ouderbetrokkenheid, ondersteuning van leerlingen in armoede en de introductie van rolmodellen.

Ten aanzien van achterstanden in persoonskapitaal wees het toenmalige kabinet op de complexe en hardnekkige aard van sociaaleconomische gezondheidsverschillen, wat een brede aanpak zou vergen. Ook onderkende men het belang van esthetische verschillen voor succes op de arbeidsmarkt en in sociale relaties. Dit probleem zou echter voldoende worden afgedekt door (a) het beleid om sancties op te leggen aan uitkeringsontvangers bij wie de kleding of het gebrek aan persoonlijke verzorging (naast gedrag en taal) hun re-integratie op de arbeidsmarkt in de weg staat, en (b) via maatschappelijke initiatieven als *Dress for Success*.

Het coalitieakkoord-op-hoofdpijnen van het kabinet-Rutte IV is met betrekking tot de aanpak van structurele ongelijkheid minder ambitieus: het is geënt op een smalle economische benadering. Men presenteert vooral maatregelen gericht op betere onderwijskansen en een goed functionerende arbeidsmarkt, en elementen van een gericht armoede- en schuldenbeleid. Aan niet-economische hulpbronnen wordt niet systematisch gerefereerd. Sommige maatregelen (bv. burgerschapslessen op school, taallessen voor migranten) worden in het coalitieakkoord wel genoemd, maar niet benaderd als een ongelijkheids- of achterstandsprobleem, maar als methode om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren, of de sociale cohesie en maatschappelijke integratie te versterken.¹⁵

Hoewel we de beperkingen van deze benadering eerder al schetsten (zie Handlingsrichting I), is het niet onbegrijpelijk dat beleidsmakers eerder geneigd zijn te draaien aan de 'knoppen' van het economisch kapitaal dan in te grijpen in de sociale relaties van mensen, hun culturele inbedding of hun gezondheid en uiterlijk. Niet-economisch kapitaal is immers moeilijker te reguleren. Het is niet eenvoudig hiervoor minimumstandaarden te formuleren of te garanderen; en, anders dan inkomen of liquide vermogen, laat dit zich niet gemakkelijk herverdelen. Beleid gericht op iemands relaties, culturele inbedding of gezondheid en uiterlijk kan bovendien vragen oproepen over de inbreuk op de vrijheid en het privéleven van burgers, en over de mogelijke stigmatisering van bepaalde groepen.

De tekorten nemen uiteraard toe naarmate de klassen meer aan de onderkant liggen, waardoor de strategie het meeste effect kan sorteren bij de laagopgeleide gepensioneerden, de onzekere werkenden en het precariaat. De eerste groep heeft weliswaar behoorlijk wat financieel vermogen, maar tegelijk te maken met een verminderde fysieke gezondheid, geringe digitale vaardigheden en een geringe beheersing van de Engelse taal. Bij de onzekere werkenden is eveneens sprake van een achterblijvende fysieke gezondheid, maar ook van een slechtere mentale gesteldheid, weinig inkomen en vermogen en een onzekere arbeidsmarktpositie. Het precariaat heeft op alle vlakken te kampen met achterstanden. Eerder, in [paragraaf 3.3](#), bestempelden we deze kapitaalgroep als een 'wijkende lage klasse', omdat het mogelijk is dat zij in de toekomst deels uit zal sterven door selectieve mortaliteit en minder aanwas in jongere cohorten vanwege het stijgende opleidingsniveau. Uiteraard is dat niet bedoeld als een cynische oproep daar maar op te wachten. Dat is niet alleen zo omdat de groep door toekomstige ontwikkelingen toch

zou kunnen groeien (bv. door nieuwe vluchtelingenstromen of een structureel stagnerende welvaarts-groei), waardoor de toekomstige samenstelling van het precariaat anders kan zijn dan de huidige. Vooral van belang is dat deze groep nu en in de nabije toekomst met veel problemen te maken heeft, terwijl hun mogelijkheden om daar op eigen kracht verandering in te brengen gering zijn. Bij een groot deel van deze groep is werkaanvaarding en een verhoging van het opleidingsniveau niet (meer) mogelijk: ruim de helft van het precariaat is 65 jaar of ouder, en bij de jongeren is vaak sprake van gezondheidsklachten. Het op peil houden van hun inkomen (bv. bij de groep met een gekorte AOW-uitkering) en ervoor zorgen dat men de toeslagen en voorzieningen waar men recht op heeft ook benut, kan bij deze sociale klasse meer zoden aan de dijk zetten. Daarnaast kan de inzet op andere kapitaalvormen, met name het sociaal en persoonskapitaal, een gunstig effect hebben. Te denken valt aan beleid ter bestrijding van eenzaamheid, het opbouwen van ondersteuningsnetwerken, en het tegengaan van de fysieke en mentale problemen waar deze groep mee kampt.

De hier besproken handelingsrichting impliceert een *levelling up*-strategie. Door de hulpbrontekorten per kapitaalgroep gericht aan te vullen, kunnen de achterstanden ten opzichte van de bovenkant tot op zekere hoogte worden ingelopen. Zodoende kunnen de onderlinge verschillen afnemen, maar het is onwaarschijnlijk dat ze er volledig door zullen verdwijnen. Een reden daarvoor is dat bepaalde verschillen gerelateerd zijn aan de levensfase waarin men zich bevindt: kapitaalgroepen die gemiddeld ouder zijn zullen ceteris paribus minder gezond zijn dan jongere sociale klassen. Een andere reden is dat bepaalde hulpbrontekorten niet eenvoudig of op de korte termijn kunnen worden aangevuld. Sommige mensen hebben bijvoorbeeld ouders (gehad) waaraan zij financieel vermogen, relaties en cultureel kapitaal ontleen, terwijl andere die niet hebben. Dat onderscheid laat zich moeilijk met terugwerkende kracht ongedaan maken. Dit impliceert dat *levelling up* een bijdrage kan leveren aan het reduceren van kapitaalverschillen, maar de structurele ongelijkheid waarschijnlijk tot op zekere hoogte intact zal laten. Indien men dat onwenselijk acht, biedt een vijfde handelingsrichting mogelijk meer perspectief.

b Handelingsrichting V: Institutionele en organisatorische systeemaanpassingen

Een volgende handelingsroute richt zich op de formele instituties en organisatievormen: de wet- en regelgeving waarvoor de overheid verantwoordelijk is, en de organisaties en uitvoeringsprocessen waarbij overheidsinstanties in contact staan met burgers en andere actoren.¹⁶ Dit is een meer 'systemische' benadering, waarbij drie elementen aan de orde zijn:

- institutioneel-organisatorische oorzaken: in hoeverre liggen de formele instituties en organisatievormen ten grondslag aan de verschillen in structurele ongelijkheid?
- institutioneel-organisatorische remedies: is het mogelijk regelingen en organisaties zo in te richten dat de bestaande multidimensionale ongelijkheid systematisch wordt gereduceerd?
- institutioneel-organisatorische preventie: kan worden voorkomen dat multidimensionale hulpbrontekorten en -overschotten neerslaan in een klassenstructuur?

Dat zijn veelomvattende vragen, en voor deze studie is geen ex ante beleidsevaluatie verricht. We kunnen dus niet aangeven hoe (clusters van) overheidsmaatregelen op de lange termijn in zullen werken op de hulpbronnen waarover de klassen beschikken. Daarom beperken we ons tot enkele algemene bespiegelingen.

Institutioneel-organisatorische oorzaken wegnemen

In de inrichting van de wet- en regelgeving van beleidsterreinen en uitvoeringsorganisaties kunnen elementen zitten die de huidige structurele ongelijkheid hebben veroorzaakt. Het bestaan van een klasse van onzekere werkenden kan waarschijnlijk niet los worden gezien van het gevoerde arbeidsmarktbeleid van de afgelopen twintig jaar (o.a. de afgenomen contractzekerheid van mensen in loondienst, fiscale bevoordeling van zzp-schap). De rentenierende bovenlaag en de laagopgeleide gepensioneerden weerspiegelen vermoedelijk de naar internationale maatstaven uitgebreide Nederlandse pensioen- en zorgregelingen, alsmede de facilitering van het eigen woningbezit en bepaalde belastingvrijstellingen. Dat wet- en regelgeving klassentegenstellingen deels veroorzaken, zien we vermoedelijk het duidelijkst terug bij deze twee kapitaalgroepen. Vergelijkbaar onderzoek in het Verenigd Koninkrijk en Australië leverde wel postindustriële kapitaalgroepen op, maar daaronder bevonden zich geen afzonderlijke sociale klassen van (zeer) welgestelde ouderen (zie ook hoofdstuk 2).¹⁷ Dat kan komen doordat de pensioen- en zorgstelsels in die landen aanmerkelijk kariger zijn dan in Nederland (al speelt onze

uitgebreidere meting van hulpbronnen, waaronder persoonskapitaal, wellicht ook een rol). De kapitaalgroepen onderscheiden zich ook duidelijk in hun vermogenspositie, zowel in liquide termen als in het vermogen in de woning (waaronder de kloof tussen huurders en huizenbezitters). Dat heeft deels institutionele oorzaken. De commissie-Van Geest schrijft een deel van de grote vermogensongelijkheid in Nederland toe aan de geldende belastingregels, en deed daarom recent de aanbeveling om de fiscale onevenwichtigheden aan te pakken. Op de lange termijn vergt dat een fundamentele wijziging van het belastingstelsel, in de vorm van een herziening van het boxenstelsel. Op de korte termijn vindt de commissie het belangrijk arbeid en vermogen gelijkjer te belasten. Zo'n gelijkjer speelveld zou er ook moeten komen voor uiteenlopende vermogensoverdrachten en vermogensvormen. De commissie wijst ook op een aantal negatieve maatschappelijke gevolgen van de onevenwichtige vermogensopbouw en de scheve vermogensverdeling. Die zijn van belang voor een goed begrip van de eigentijdse ongelijkheid.¹⁸

Een ander actueel voorbeeld van het belang van de formele instituties betreft het wettelijk sociaal minimum: de hoogte van bijstand en AOW, met inbegrip van toeslagen, heffingskortingen, eenmalige uitkeringen en voorzieningen, enzovoort. Dit legt een bodem in de inkomensverdeling, die vooral van belang is voor mensen aan de onderkant van de samenleving: de onzekere werkenden en het precariaat. De normbedragen van het sociaal minimum zijn echter niet rechtstreeks gekoppeld aan wat mensen in Nederland minimaal nodig hebben. In de loop der jaren hebben ze zich ook nogal willekeurig ontwikkeld, afhankelijk van de geldende beleidsprioriteiten en de budgettaire ruimte. Die willekeur geldt voor zowel de verhouding tussen de inkomensnormen voor uiteenlopende huishoudenstypen, als de verwerking van de veranderingen in de levensstandaard (het indexeringsmechanisme en consistentie in de toepassing daarvan). Door deze systeemfouten kregen in de loop der tijd bepaalde typen huishoudens te weinig geld om in de noodzakelijke kosten van bestaan te voorzien, terwijl anderen (met name AOW'ers) soms meer ontvingen dan minimaal noodzakelijk is. In het coalitieakkoord is afgesproken om het sociaal minimum iedere vier jaar te herijken en vast te stellen of dit toereikend is om van te leven en mee te doen in de samenleving. In juli 2022 heeft het kabinet hiertoe de commissie-Engbersen ingesteld, die opnieuw in kaart gaat brengen wat verschillende huishoudens nodig hebben. Ook gaat de commissie de systematiek achter de berekening opnieuw bekijken.

De huidige structurele ongelijkheid kan deels wellicht ook worden toegeschreven aan de manier waarop overheidsinstanties georganiseerd zijn, en in het verleden hebben gehandeld. De kinderopvang-toeslagaffaire en de omgang met signalen van belastingfraude hebben geleerd dat overheidsinstanties niet altijd de belangen van kwetsbare burgers vooropstellen. Soms was er sprake van institutionele discriminatie door de Belastingdienst.¹⁹ In het lopende coalitieakkoord wordt daarom gestreefd naar beter functionerende uitvoeringsorganisaties. De overheid moet niet alleen 'sterk' zijn, maar ook begrijpelijk, bereikbaar en aanspreekbaar voor de inwoners; en aan een herstel van vertrouwen werken door de 'menselijke maat' te hanteren.²⁰ Dit is een oproep tot organisatie- en cultuurverandering bij uitvoeringsinstanties, die het functioneren van de Belastingdienst overstijgt. Het heeft ook betrekking op de organisatievormen, en de percepties en gedragingen jegens burgers door instanties en ambtenaren bij andere 'affaires' (zoals de afhandeling van de Groningse aardbevingsschade) en op andere terreinen (bv. jeugdzorg, Wmo, bijstandontvangers bij gemeenten; arbeidsbemiddeling en arbeidsongeschiktheidsbepaling door het UWV). Het gaat ook om het voorkomen en tegengaan van processen van uitsluiting van bepaalde groepen burgers door de overheid (bv. via computergestuurde profilering). Dat is evenmin voorbehouden aan de Belastingdienst, en de technische mogelijkheden nemen alleen maar toe.

De sociale klassen aan de onderkant hebben relatief vaak te maken met organisatie- en uitvoeringsprocessen bij overheidsinstanties, en er dus veel last van als zaken misgaan – zeker als dit gebeurt op meerdere terreinen waarvoor men van de overheid afhankelijk is. De invloed van het overheidshandelen op het leven van de getroffen burgers kan dan ook groot zijn. Of de genoemde uitvoeringskwesaties de structurele klassentegenstellingen hebben versterkt is echter de vraag. Die worden immers mede gestuurd door brede maatschappelijke ontwikkelingen, processen van kapitaal(dis)accumulatie, en de verdeling van een groot aantal rechten en plichten in de veranderende verzorgingsstaat. De aaneenschakeling van overheidsaffaires kan wel inwerken op andere onderdelen van de kwaliteit van de samenleving, zoals de sociale cohesie en de legitimiteit van het overheidsbeleid (zie verder Handelingsrichting VI).

Institutioneel-organisatorische remediëring

Een tweede 'systemische' mogelijkheid is dat men de instituties en organisaties zodanig vormgeeft dat het gehele stelsel erop gericht is bestaande klassentegenstellingen te verminderen. Dat sluit aan op recente veranderingen in beleidsparadigma's en visies op burgers bij de overheid.²¹

Zo'n remediëringstrategie lag echter in feite al ten grondslag aan de totstandkoming van de moderne verzorgingsstaat na de Tweede Wereldoorlog. Die was mede bedoeld om maatschappelijke verschillen, die collectief nadelig werden geacht, aan te pakken. Zo werd gestreefd naar een verbeterde toegang tot het onderwijs, met daarbinnen voor iedereen gelijke kansen om de eigen talenten tot wasdom te laten komen en een diploma te verwerven dat toegang tot de arbeidsmarkt bood. Dit werd gezien als motor tot de emancipatie van arbeiders, religieuze groepen en meisjes, terwijl een hogeropgeleide bevolking ook productiever werd. Op de arbeidsmarkt streefde men in de naoorlogse periode naar volledige werkgelegenheid (met name bij mannelijke kostwinners), omdat dit de welvaart van het land bevorderde, ervoor zou zorgen dat de beroepsbevolking weinig gebruik zou hoeven te maken van uitkeringen, en de regelingen voor kinderen, de ouderdomspensioenen en de gezondheidszorg betaalbaar zouden blijven. Er werd tussen 1945 en 1980 een imposant stelsel van inkomensregelingen en ondersteunende voorzieningen opgebouwd. Dat stoelde in belangrijke mate op de universalistische beginselen van het invloedrijke Britse Beveridge-rapport en de Nederlandse tegenhanger daarvan, opgesteld door de commissie-Van Rhijn.²² Beide rapporten bepleitten een collectief stelsel geënt op solidariteit, waarin iedereen recht heeft op bepaalde voorzieningen, rechtsgelijkheid bestaat, en de overheid zorgt voor rechtszekerheid (bescherming, garantie en controle van rechten). De bevolking wordt gezien als een gemeenschap van burgers, die bepaalde sociale grondrechten heeft waar de staat verantwoordelijk voor is.²³ Dit hield overigens niet in dat alle aanspraken onvoorwaardelijk zouden moeten zijn, en evenmin dat individuele verantwoordelijkheid geen enkele rol meer diende te spelen.²⁴ Het betekende ook niet dat klassentegenstellingen en sociale spanningen in de toenmalige samenleving afwezig waren, al werden ze tot op zekere hoogte gepacificeerd door het inmiddels in onbruik geraakte systeem van politieke verzuiling. Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw volgde een neergang in de sociale bescherming – met name bij niet-gepensioneerden – waarvan het verloop elders uitvoerig is beschreven.²⁵

De postindustriële klassentegenstellingen die we in dit rapport vinden kunnen vermoedelijk niet worden verholpen door de klok terug te draaien naar de verzorgingsstaat van 1980. Daarvoor is de samenleving de afgelopen decennia te veel veranderd; en er zijn ook toekomstige omstandigheden waar we rekening mee moeten houden, zoals de energietransitie, de voortgaande vergrijzing van de bevolking, onvoorspelbare migratiestromen en de terugloop van het aantal arbeidskrachten in sommige sectoren.

Het huidige stelsel heeft bovendien enkele knelpunten die aandacht vergen. Meritocratische toewijzing van maatschappelijke posities via het onderwijs spreekt niet vanzelf (zie de passage over [cognitieve stratificatie](#) in hoofdstuk 2). Ze komt verder onder druk te staan als onderwijsinstellingen hun leerlingen en studenten selecteren op motivatie of presentatie, in plaats van hun mogelijkheden en prestaties. De kosten van de verzorgingsstaat zijn nog steeds hoog, terwijl de huidige werkenden niet altijd de maximale financiële bijdrage aan het stelsel leveren die in de tijd van uitbouw werd verondersteld. De groei in deeltijdarbeid, flexcontracten waarbij men soms weinig uren maakt of werkloos is, en zelfstandigen die geen premies afdragen voor werknemersverzekeringen, werkten dit in de hand. Het arbeidsmarktbeleid is sterk gericht op het inkomen en de vormgeving van arbeidsrelaties, met betrekkelijk weinig aandacht voor verschillen in kwaliteit van werk (werkdruk, de scholings- en ontwikkelingsmogelijkheden, het combineren van werk en privé, zinvolle arbeid).²⁶ De sociale bescherming is naar internationale maatstaven in Nederland nog behoorlijk, maar vertoont wel witte vlekken (mensen die onvoldoende toegang hebben) en gaten (inkomensregelingen en voorzieningen die niet toereikend zijn; soms veel niet-gebruik ervan). De voorwaarden voor uitkeringen en voorzieningen werden de afgelopen decennia steeds fijnmaziger. De wetgever bracht die selectiviteit in het stelsel aan om de kosten in te toemen, in te spelen op groeiende maatschappelijke complexiteit (zoals de diversiteit aan leefvormen), en vanwege het belang dat in het beleid werd gehecht aan verdelende rechtvaardigheid. Dit ging echter ten koste van de eenvoud en begrijpelijkheid van de verzorgingsstaat, en legde daarmee een groot beslag op het 'doen-vermogen' van zowel burgers²⁷ als overheidsinstanties – dat in de praktijk dan ook regelmatig tekortschoot. Beneden de pensioenleeftijd stond de sociale bescherming van uitkeringsontvangers soms op

gespannen voet met het activerend arbeidsmarktbeleid. Dat was erop gericht mensen tot werken aan te zetten via financiële prikkels en het opleggen van nieuwe of aangescherpte plichten (solliciteren, verhuizen, het leveren van tegenprestaties enz.). Met name bij de meest kwetsbare groepen bleek dat vaak weinig effectief en werden de regels in de uitvoeringspraktijk niet altijd gehandhaafd. Ook de invoering van de Participatiewet (2015) heeft daar vooralsnog weinig in veranderd.²⁸ Voor sommige groepen is de arbeidsmarkt ver weg of onhaalbaar (vgl. Handelingsrichting III)). Bij hen kunnen alternatieven die zich richten op een zinvolle dagbesteding soms meer ten goede komen aan hun maatschappelijke positie, erkenning en welbevinden dan het streven naar betaalde arbeid.

Deze studie liet zien dat er grote verschillen zijn tussen de sociale klassen in de verdeling van hulpbronnen waarbij de verzorgingsstaat in het geding is: het bereikte onderwijspeil; werk, uitkeringsafhankelijkheid en pensioenen; het geld waarover men beschikt; de woonsituatie; en de fysieke gezondheid. De school, de werkplek, het moeten leven van een uitkering, en waar en hoe men woont kan men bovendien beschouwen als sociale contexten die door kunnen werken in verschillen in het cultureel kapitaal dat men opdoet, de sociale netwerken die men ontwikkelt, hoe gezond men is, de aandacht die men aan het uiterlijk en het naleven van bepaalde omgangsvormen besteedt, enzovoort. Leven en werken in een monoculturele omgeving, met mensen die in eenzelfde klassenpositie verkeren, is niet altijd bevorderlijk als men de hulpbronverschillen in de samenleving minder scherp wil maken.

Dit maakt het belangrijk na te denken over een inrichting van de collectieve verzorging die er systematisch op is gericht bestaande klassentegenstellingen te verminderen, met een stelsel dat past bij de huidige en toekomstige samenleving. Daarvoor kunnen we hier geen blauwdruk leveren, aangezien dat preciezer kennis vergt van de manier waarop hulpbronnen in Nederland tijdens de levensloop (dis)accumuleren, in elkaar worden omgezet, van generatie op generatie worden overgedragen, en neerslaan in de klassenstructuur. Het is ook bij uitstek een kwestie die politiek debat behoeft. Wel kunnen we enkele contouren van een remediërend stelsel schetsen, aan de hand van vijf uitgangspunten die we op basis van onze bevindingen en recente wetenschappelijke literatuur kansrijk achten:

- 1 Het is wenselijk dat men verantwoordelijkheden niet uitsluitend bij individuele burgers legt (vgl. Handelingsrichting III), maar dat *de overheid actief investeert in de hulpbronnen van burgers*. Daarbij houdt men niet alleen rekening met tekorten bij sommige burgers, maar investeert in hen, met name bij kritieke transities in het leven (opgroeien, school, de arbeidsmarkt betreden en verlaten, minder gezond worden als men ouder wordt). Dit sociaal investeringsperspectief is in de literatuur verder uitgewerkt,²⁹ en de laatste jaren in zwang geraakt bij internationale organisaties zoals de EU, de OESO en de Wereldbank.³⁰
- 2 In beleid en uitvoering dient men te streven naar *optimale institutionele complementariteit*. Hiervan is sprake bij een goede afstemming van de doelen, regels en uitvoering in uiteenlopende overheidsdomeinen. Dat houdt in dat het onderwijssysteem, de kinderopvang, de arbeidsmarkt, sociale zekerheid, gezondheidszorg, pensioenen en het beleid ten aanzien van inkomens, vermogens en huisvesting gecoördineerd en in onderlinge samenhang gestalte krijgen. Verkokering bij beleidsontwikkelaars (verschillende departementen, centrale overheid en andere bestuurslagen) en in de uitvoering moet hiertoe worden doorbroken. Sommige auteurs verwachten dat hierdoor een vliegwieleffect op zal treden. De synergie in regels en uitvoering zou ervoor zorgen dat hulpbronnen gedurende de levensloop worden gemaximaliseerd, er meer werkenden en een betere *work-life balance* komen, de fertiliteit toeneemt, zorg en pensioenen betaalbaar blijven, en *active ageing* wordt bevorderd.³¹
- 3 Er moet rekening worden gehouden met *diversiteit tussen burgers*. Dat betreft hun klassenpositie (de hulpbronnen waarover zij beschikken) en het mogelijke verloop daarvan, maar ook verschillen in wat zij zelf wensen, en wat men redelijkerwijs aan eigen inzet en verantwoordelijkheid van uiteenlopende groepen mag verwachten.³²
- 4 Om aan het bovenstaande uitwerking te geven kan *proportioneel universalisme* – ook bekend als *targeting within universalism* – een goede strategie zijn.³³ Hierbij probeert men maatschappelijke tegenstellingen te verkleinen door iedere burger recht te geven op bepaalde publieke diensten en voorzieningen, zoals scholing of gezondheidszorg, zonder nadere condities. Daarnaast krijgen sommige burgers compensatie voor de bestaande maatschappelijke ongelijkheid in hulpbronnen, terwijl van anderen met het oog daarop een extra bijdrage kan worden verlangd. Dit stoelt op het idee van de filosoof Dworkin dat mensen met bijvoorbeeld een slechte gezondheid meer hulpbronnen nodig hebben om in de maat-

schappij hetzelfde te bereiken als anderen. Als men ermee volstaat hun dezelfde (universele) rechten toe te kennen als gezonde personen, hebben beide groepen niet dezelfde kansen op een goede maatschappelijke positie.³⁴

Het principe van proportioneel universalisme kan op vele manieren worden ingevuld,³⁵ en kreeg de laatste jaren in de beleidsliteratuur veel aandacht.³⁶ Bij een Nederlands remediërend stelsel kan men voor de universele component bij de inkomenskant denken aan een negatieve inkomstenbelasting of verzilverbare heffingskorting, waarin specifieke inkomensregelingen, fiscale tegemoetkomingen en toeslagen opgaan.³⁷ Daarnaast worden gewenste basisvoorzieningen voor scholing, kinderopvang, ziektekosten, langdurige zorg, maatschappelijke opvang, rechtsbijstand en dergelijke zoveel mogelijk in natura verstrekt, zodat burgers niet te maken krijgen met financiële stromen die onzekerheid creëren als hun werk- of levensomstandigheden veranderen. Een dergelijke universele basis dient vervolgens te worden aangevuld met aanspraken voor groepen met extra behoeften en bijzondere omstandigheden, voor zover men die collectief wenst te honoreren. Denk aan basiszorg voor iedereen, met aanvullende steun voor groepen met bijzondere omstandigheden en behoeften (zoals chronisch zieken). Bij kwetsbare mensen moet het niet-gebruik van zulke *targeted* rechten zo beperkt mogelijk blijven, door de criteria eenvoudig te houden, soepele aanvraagprocedures en een terughoudend monitoring- en sanctiebeleid. Aan de bovenkant van de samenleving kan men om redenen van eerlijkheid en de beoogde mate van herverdeling eventueel de rechten inperken, bijvoorbeeld via een graduele middelentoets bij huishoudens met een zeer hoog inkomen of veel vermogen. Voor wie de aanspraken van zo'n proportioneel-universalistische stelsel niet genoeg zijn, resteert een eigen verantwoordelijkheid om bepaalde zaken uit eigen middelen te bekostigen of verzekeren.

- 5 Rekening houden met burgerdiversiteit (zie punt 3) betekent niet automatisch dat er sterk moet worden gedifferentieerd in wetten en uitvoeringsprocessen. *Individueel maatwerk moet de uitzondering zijn, niet de regel.* Een zeer centrale rol voor maatwerk bij de toekenning van rechten en plichten kan leiden tot een hyperindividualisering van het sociale stelsel. Dat gaat ten koste van de rechtsgelijkheid, eenvoud, en begrijpelijkheid, maakt de uitvoering complex en duur, en kan de maatschappelijke steun voor collectieve voorzieningen ondergraven. Het effectief toepassen van het bovengenoemde beginsel van proportioneel universalisme, maakt individueel maatwerk bovendien minder noodzakelijk. Algemene rechten die voor alle burgers gelden, met specifieke aanvullende voorzieningen voor bepaalde groepen, zorgen immers voor een basiszekerheid aan hulpbronnen. Voor zover dit niet voldoende is, kan maatwerk gestalte krijgen door uitvoerders discretionaire bevoegdheden toe te kennen bij een beperkt aantal nauw omschreven omstandigheden (zoals acute of uitzichtloze financiële nood, bedreigingen voor de volksgezondheid). Een beperkte rol voor individueel maatwerk sluit overigens niet uit dat instanties in hun omgang met burgers meer empathie nastreven dan in de voorbije jaren regelmatig het geval was.

Institutioneel-organisatorische preventie

Naast het direct ingrijpen in de hulpbronnen waarover men al beschikt en het aanvullen van hulpbronnen waar tekorten zijn, ligt er voor de overheid mogelijk ook een taak in het voeren van preventief beleid, zodat voorkomen wordt dat kapitaaltekorten ontstaan. Ten aanzien van de grote verschillen in financieel vermogen benadrukt de commissie-Van Geest bijvoorbeeld het belang van een 'predistributief' beleid: het is beter om ervoor te zorgen dat er geen al te grote vermogensverschillen met negatieve maatschappelijk consequenties ontstaan, dan die achteraf via het belastingstelsel te herverdelen. Om arbeidsmarkt-discriminatie op basis van cultureel kapitaal (zoals iemands voornaam) te voorkomen kan een verplichting tot anonieme sollicitatieprocedures behulpzaam zijn.³⁸ Een preventieve aanpak via het onderwijs ligt eveneens voor de hand. Dat legt immers deels de basis voor de ontwikkeling van andere hulpbronnen in het latere leven. Het bevorderen van talentontwikkeling en het voorkomen van leerachterstanden in het onderwijs is hierbij van belang. Woningmarktbeleid kan zorgen voor voldoende en kwalitatief goede huisvesting in een gezonde en veilige woonomgeving, wat onder meer gezondheidsklachten kan voorkomen. Gezondheidsverschillen zijn ook gerelateerd aan andere kapitaalvormen. Zo komt burn-out op het werk geregeld voor, en ervaren studenten veel en in toenemende mate stress en depressies. Gezondheidspreventieve maatregelen kunnen er daarom eveneens voor zorgen dat verschillen in andere hulpbronnen minder groot of nijpend worden.³⁹

Wat een doeltreffende preventieve aanpak van hulpbronverschillen lastig maakt is dat de ontwikkeling ervan tijdens de menselijke levensloop niet automatisch en volgens vaste patronen verloopt, en er een dynamisch samenspel is tussen de verschillende kapitaalvormen (zie Handelingsrichting I). Ook om een preventieve aanpak effectief te maken, is een gecoördineerde aanpak noodzakelijk, die beleidssectoren overstijgt en voldoende aandacht heeft voor de fasering en trajecten van kapitaalopbouw gedurende de levensloop (vgl. de vorige paragraaf).

c Handelingsrichting VI: Aanpak van de verwevenheid van structurele ongelijkheid met cohesie en legitimiteit

Een belangrijke opgave voor het beleid is ten slotte gelegen in de wisselwerking tussen verschillen in het kapitaal waarover de sociale klassen beschikken, en de manier waarop de leden ervan hun maatschappelijke positie zien en ervaren. Klassen met meer kapitaal hebben positievere visies op de samenleving dan klassen met minder hulpbronnen, ervaren meer welbevinden en hebben meer vertrouwen in andere mensen. Overeenkomstig hun objectieve positie plaatsen zij zichzelf ook hoger op de maatschappelijke ladder. Bovendien zijn zij vaker van mening dat het aan mensen zelf is om in hun behoeften te voorzien, en dat de overheid daarbij een geringe taak heeft. Dat komt onder groepen met minder hulpbronnen minder vaak voor.

Het gegeven dat de onzekere werkenden en de mensen in het precariaat minder geneigd zijn te gaan stemmen, minder vertrouwen hebben in de overheid en minder het gevoel hebben dat de overheid zich iets aantrekt van ‘mensen zoals zij’, duidt erop dat zij zich niet vertegenwoordigd voelen en zich mogelijk afwenden van het politieke proces. Ook hier is geen eenvoudige beleidssuggestie te geven. Een televisiespotje of het verhogen van de uitkeringen zullen hier vermoedelijk geen doorslaggevende verandering in kunnen brengen. Het lijkt belangrijk dat beleid en politiek werk maken van herstel van het vertrouwen. Den Ridder et al. (2022) wezen erop dat burgers nu nog eerder erg kritisch dan diep wantrouwend zijn. Op het herstellen van vertrouwen kan slecht gestuurd worden; het is vooral van belang om responsief en rechtvaardig te zijn en om resultaat te boeken.⁴⁰ Daarbij moet oog zijn voor de manier waarop veranderende maatschappelijke omstandigheden inwerken op het leven en gedrag van groepen burgers met uiteenlopende hulpbronnen.

Goede wet- en regelgeving en uitvoeringsprocessen die effectief en begrijpelijk zijn – zoals beschreven in de remediërende aanpak van Handelingsrichting V – kunnen daarbij behulpzaam zijn. Uiteindelijk komen de uitvoeringsprocessen en beleidsresultaten op allerlei overheidsdomeinen samen bij groepen burgers, met uiteenlopende klassenposities. Als die optelsom hen uiteindelijk niet helpt – of dat wel doet, maar door hen anders wordt ervaren – kan dat ten koste gaan van de legitimiteit van de beleidsinspanningen.

Hoff et al. (2021a) wezen op een problematische ontwikkeling: de klassen aan de onderkant van de kapitaalladder kregen tussen 2014 en 2019/2020 iets meer hulpbronnen, maar ervoeren dat niet zo. Zij plaatsten zichzelf in de loop der tijd namelijk lager op de maatschappelijke ladder. Dat onderstreept dat de overheid zich niet uitsluitend dient te richten op beleid dat ongewenste kapitaalverschillen voorkomt of aanvult, maar ook aandacht dient te hebben voor het verband daarvan met vraagstukken van cohesie en vertrouwen – van mensen in elkaar, maar ook van overheid in burgers en omgekeerd. Het gaat niet alleen om aandacht hebben voor de reële problemen die mensen hebben, en de complexe kluwen die daarbij komt kijken, maar ook om aandacht voor verschillen in visies en ervaringen.

5.4 Tot slot

De betekenis van dit rapport laat zich samenvatten als: één benadering, twee centrale bevindingen, en drie *do's* en *dont's*. Een benadering waarbij we klassentegenstellingen in kaart brengen door na te gaan hoe economische, sociale, culturele en persoonsgebonden hulpbronnen onderling samenhangen en neerslaan in een opdeling van de bevolking past theoretisch beter bij de huidige maatschappij dan indelingen die louter gebaseerd zijn op het beroep dat men uitoefent of de sociale status die men heeft. In de praktijk vinden we in dit uitgebreide empirisch onderzoek een goed te interpreteren structuur met zeven sociale klassen (bevinding 1). Die klassenstructuur is bovendien gerelateerd aan de manier waarop mensen kijken naar hun eigen leven, en wat ze vinden van de maatschappij en politiek (bevinding 2). We hebben drie handelingsrichtingen geïdentificeerd die minder kansrijk lijken (structurele ongelijkheid

aanpakken via economisch beleid; een klassieke doelgroepenaanpak; mensen louter zelf laten investeren in hun hulpbronnen) en drie die we perspectiefvoller achten: een gerichte aanvulling van de kapitaaltekorten bij bepaalde sociale klassen; institutionele en organisatorische systeemaanpassingen; en een aanpak van de verwevenheid van structurele ongelijkheid met vraagstukken van cohesie en legitimiteit.

Het onderzoek naar verschil in Nederland is met deze publicatie niet voltooid. Op basis van de meest recente gegevensverzameling zullen binnenkort nog enkele deelpublicaties volgen. Voor de langere termijn is het belangrijk om meer grip te krijgen op causaliteitsvraagstukken. Vanwege de verwevenheid van de kapitaalvormen, en de fluiditeit in hun ontwikkeling gedurende de levensloop, is dat inherent ingewikkeld. Op een praktisch niveau beschikken we tot nu toe slechts over twee golven van de enquête – wat het lastig maakt om langetermijntontwikkelingen in kaart te brengen – en bij de meeste kapitaalvormen niet over de longitudinale gegevens die voor causale analyses wenselijk zijn. Ook zijn er enkele thema's die voor de toekomstige onderzoeks- en beleidsagenda relevant zijn, maar die we hier niet konden uitdiepen. Dat betreft bijvoorbeeld de positie van de selecte groep met zeer veel hulpbronnen – die slechts een klein deel uitmaakt van de hier onderscheiden 'hogere' klassen – en de macht en invloed die zij daaraan ontleen. Ook is het wenselijk in de toekomst meer aandacht te besteden aan de rol van gedragsprocessen (discriminatie en andere vormen van in- en uitsluiting) bij de totstandkoming van klassenverschillen; en aan de oorzaken van de verschillende manieren waarop kapitaalkrachtige groepen en andere delen van de bevolking naar de samenleving en politiek kijken.

Noten

- 1 Zie bijvoorbeeld CBS (2022a).
- 2 Bourdieu (1986); Savage et al. (2005, 2015b).
- 3 CBS (2022c).
- 4 Satz en White (2021) stellen dat beleid dat louter stoelt op het zogenoemde suffiëntarisme (verdelingen zijn irrelevant, het gaat erom dat iedereen 'genoeg' heeft; vgl. Frankfurt (1987)) voorbijgaat aan de door hen genoemde redenen om ongelijkheid als '*matter of concern*' te beschouwen, en daarom tekortschiet. Omgekeerd houdt dat echter niet in dat minimumstandaarden (bv. voor inkomen, onderwijs, zorg, beschikbaarheid en kwaliteit van werk) voor de kwaliteit van de samenleving onbelangrijk zijn; maar dat is een andere kwestie.
- 5 Stiglitz (2011).
- 6 Pluchino et al. (2018).
- 7 Het begrip 'kwaliteit van de samenleving' is gedefinieerd als de mate waarin maatschappelijke uitkomsten, die vanuit een collectief gezichtspunt (een 'algemeen belang') nastrevenswaardig zijn, al dan niet bereikt worden. Het SCP onderscheidt vijf aspecten: een bevolking in optimale welvaart en welbevinden (kwaliteit van leven); een rechtvaardige verdeling; een voldoende mate van maatschappelijke samenhang; een duurzame ontwikkeling; en een effectief en legitiem overheidsbeleid. Zie verder Vrooman (2023).
- 8 Satz en White (2021).
- 9 Een klassiek voorbeeld is de studie van Alesina et al. (2004). Zij onderzochten met behulp van microdata uit Europese landen en Amerikaanse deelstaten het verband tussen inkomensongelijkheid en subjectief welbevinden. In het algemeen bleken mensen minder geneigd zich gelukkig te noemen in landen met veel inkomensongelijkheid, zelfs nadat rekening was gehouden met het persoonlijk inkomen en andere individuele kenmerken, het jaar van onderzoek en het land/deelstaat in kwestie. Wel was het effect in Europa meer geprononceerd dan in de VS, en vond men interessante groepsverschillen. Zo waren in Europa mensen met een linkse oriëntatie en armen minder gelukkig, een effect dat zich in de VS niet voordeed. Latere studies bevestigden doorgaans het verband tussen inkomensongelijkheid en welbevinden, met name in Westerse landen (zie bv. Berg en Veenhoven, 2010; Ferrer-i-Carbonell en Ramos, 2014).
- 10 Het CBS (2022b) beschouwt iemand bijvoorbeeld als 'gelukkig' bij een score van ten minste 7 (op een schaal van 1 tot 10).
- 11 Van den Broek et al. (2016).
- 12 De *multiple jeopardy*-hypothese stelt dat iemand die lid is van meerdere achtergestelde groepen (migrant, vrouw, jong) sterkere negatieve effecten kan ervaren dan de optelsom van de nadelige

invloed van de afzonderlijke groepslidmaatschappen. Dat wordt toegeschreven aan effecten die elkaar versterken (King 1988; Beal 2008; Settles en Buchanan 2014). Bij migranten is regelmatig een reverse gender gap geconstateerd. Hoewel zowel vrouwen als migranten vaak discriminatie ervaren, is de arbeidsmarktpositie van vrouwelijke migranten vaak beter dan die van mannelijke. De oorzaak kan liggen in het gegeven dat bepaalde stereotypen (bv. migranten zijn minder stipt of betrouwbaar) vooral tegenover mannen worden gehanteerd, waardoor de *ethnic penalty* bij vrouwen minder groot is (Purdie-Vaughns en Eibach 2008; Arai et al. 2016; Di Stasio en Larsen 2020). Evans et al. (2018) hanteren een kwantitatieve benadering van het verband tussen de *body mass index* en de intersectie van uiteenlopende sociale identiteiten.

- 13 Zo kan een hoog inkomen of veel financieel vermogen het eenvoudiger maken te investeren in niet-financiële hulpbronnen. In de praktijk ziet men zulke mechanismen bij uitstek terug in het bestedingspatroon van beroemdheden en delen van de zakelijke elite, maar niet uitsluitend bij hen: ook anderen kunnen een kapitaaloverschot inzetten om hun positie te verbeteren, als ze dat zouden willen. Geld, en zeker veel geld, schept ruimte om te investeren in (aanvullende) distinctieve cultureel gewaardeerde activiteiten en bezittingen (bv. concerten of evenementen bezoeken, een privéjacht kopen, op een verre vakantie gaan, digitale vaardigheden en beheersing van het Engels trainen). Ook kan veel geld helpen een uitgebreid netwerk op te bouwen en te onderhouden (exclusieve party's organiseren, deelnemen aan betaalde seminars, geschenken geven, lid worden van clubs en verenigingen), en aan de eigen gezondheid of het uiterlijk te werken (een sportschool bezoeken, een personal coach inschakelen voor mentale of fysieke begeleiding; kleding en make-up kopen; cosmetische ingrepen laten uitvoeren). Als iemand de beschikking heeft over veel geld kan dat bovendien tijd besparen. Men hoeft bijvoorbeeld niet lang te zoeken naar een woning, of is niet genoodzaakt te werken om een studie te bekostigen. Dat tijdsvoordeel kan men dan weer benutten om meer dan anderen te investeren in sociale relaties (bv. een slecht betaalde stage volgen waardoor men 'de juiste mensen' leert kennen), in culturele hulpbronnen (zoals vreemde talen vloeiend leren spreken) en in de eigen gezondheid en het voorkomen (vaker sporten, frequenter een kapper bezoeken). Ruime financiële middelen maken het zodoende theoretisch gemakkelijker om te investeren in cultureel, sociaal en persoonskapitaal. Als dat rendement oplevert – iemand is beter *connected*, taalvaardiger, gezonder en aantrekkelijker dan voor de investering – kan dat vervolgens zorgen voor een verdere aanwas van inkomen en financieel vermogen: men heeft meer kans op een goede baan, meer krediet- en hypotheekruimte, enzovoort.

Zo'n proces hoeft overigens niet te beginnen met veel geld. Ook zonder dat kan een onderscheidende opleiding in het buitenland (bv. onbemiddelde studenten die een beurs krijgen voor een Amerikaanse of Britse topuniversiteit) of een goede gezondheid het startpunt zijn voor het verwerven van een betere baan, een hoog inkomen en vermogen, veel culturele hulpbronnen en uitgebreide netwerken. Voor de goede orde: het bovenstaande schetst een aantal theoretische mechanismen waarlangs mensen hun totaalkapitaal kunnen vergroten door het ene type hulpbron in het andere te converteren. Dat betekent niet dat de 'zelf-investerenroute' voor iedereen aanbevelenswaardig, begaanbaar of effectief is.

- 14 Zie TK (2015/2016).
- 15 Zie VVD et al. (2021). Ten aanzien van cultureel kapitaal wil het kabinet-Rutte IV cultuurparticipatie bevorderen via muziek- en cultuureducatie op school; een toekomstgerichte bibliotheekvoorziening in elke gemeente; een Nationaal Historisch Museum en Slavernijmuseum; en een goede regionale spreiding van het cultuuraanbod. Ook wijst men op het risico van de voortschrijdende digitalisering. Die leidt volgens het kabinet tot een 'digitale kloof', die de sociale ongelijkheid versterkt. Om dat tegen te gaan moet iedereen de kans krijgen via onderwijs en om- en bijscholing digitale kennis en vaardigheden op te doen. Digibetisme moet worden aangepakt door een nog te ontwikkelen publiek-private strategie voor digitale geletterdheid. Ook wordt de toegankelijkheid van digitale overheidsdiensten verbeterd (zonder nadere specificatie), met behoud van alternatieven voor digitale communicatie met de overheid. Met betrekking tot sociaal kapitaal wijst het coalitieakkoord van 2021 op het belang van vrijwilligersnetwerken voor de integratie van nieuwkomers. Ook moet worden voorkomen dat criminelen hun netwerken vanuit de gevangenis kunnen aansturen. Bij het persoonskapitaal signaleert het coalitieakkoord dat het onacceptabel is dat kwetsbare mensen zeven jaar korter leven, en vijftien jaar langer in minder goede gezondheid verkeren; en dat

kinderen die ongezond opgroeien veelal op achterstand staan. Om dat tegen te gaan wil men 'vermijdbare gezondheidsverschillen' tegengaan door preventieve maatregelen in de jeugd, het stimuleren van een gezonde levensstijl (sport en bewegen bevorderen, heffingen op suiker en tabak, een mogelijke btw-verlaging voor gezonde voeding), het vergroten van mentale weerbaarheid, en de instelling van een Nationaal Rapporteur Verslavingen, die periodiek rapporteert over de omvang en ontwikkeling van deze problematiek.

- 16 Bowles (2004); Vrooman (2009).
- 17 Savage et al. (2013); Sheppard en Biddle (2017).
- 18 De commissie-Van Geest (2022) signaleerde onder meer dat de grote vermogensongelijkheid in Nederland ertoe leidt dat sommige huishoudens te weinig gaan investeren in hun menselijk kapitaal. Vermogensconcentraties leiden voorts tot onderconsumptie, achterblijvende investeringen en vergroten de marktmacht van bepaalde bedrijven. Dat resulteert op de lange termijn in minder economische groei. Ook wijst de commissie erop dat een grote vermogensconcentratie kan leiden tot een verrijking van private belangen(groepen), die niet per se bijdragen aan het collectieve belang. Een ander deel van de huishoudens krijgt juist te maken met hoge schulden. Die remmen de consumptie en maken hen kwetsbaar voor economische schokken.
- 19 Financiën (2022).
- 20 VVD et al. (2021: 1).
- 21 Zie bijvoorbeeld Blijleven en Kooiker (2022).
- 22 Beveridge (1942); Commissie-Van Rhijn (1945/1946).
- 23 Marshall (1950); Stephens (2010).
- 24 De Nederlandse commissie bracht dit tot uiting in de rechtsgrond die leidend werd bij de naoorlogse uitbouw van het stelsel: 'De gemeenschap, georganiseerd in den Staat, is aansprakelijk voor de sociale zekerheid en vrijwaring tegen gebrek van al haar leden, op voorwaarde, dat deze leden zelf het redelijke doen om zich die sociale zekerheid en vrijwaring tegen gebrek te verschaffen'. Commissie-Van Rhijn (1945/1946 II: 9-10).
- 25 De Swaan (1988); Van Zanden (1997); Van Gerwen en Van Leeuwen (2000); Vrooman (2010, 2021).
- 26 WRR (2020); Roeters et al. (2021); SCP (2022).
- 27 WRR (2017); Bouwmeester et al. (2023).
- 28 Van Echtelt et al. (2019).
- 29 Morel et al. (2012); Kuitto (2016); Hemerijck (2017).
- 30 Kvist (2015); Mahon (2019).
- 31 Amable (2016); Hemerijck (2018).
- 32 Gebhardt en Feijten (2022).
- 33 Skocpol (1991, 1995); Marmot (2010).
- 34 Dworkin (2000).
- 35 Zie bijvoorbeeld Carey en Crammond (2017).
- 36 Marx et al. (2016); Deeming et al. (2018); Marchal en Van Lancker (2019); Jacques en Noël (2021); Eklund Karlsson et al. (2022).
- 37 CPB/SCP (2020); Bouwmeester et al. (2023).
- 38 Andriessen (2010); Krause et al. (2012); Thijssen et al. (2021).
- 39 Het kabinet stuurde in juni 2022 een brief naar de Tweede Kamer (VWS 2022) waarin het aangeeft breed in te willen zetten op het bestrijden en voorkomen van mentale gezondheidsproblemen. De brief is ondertekend door zeven ministers en staatssecretarissen. Het kabinet zet in op vijf actielijnen: 1. Mentaal gezonde maatschappij; 2. Mentaal gezonde buurt; 3. Mentaal gezond onderwijs; 4. Mentaal gezond aan het werk; 5. Mentaal gezond online. De brede ondertekening geeft aan dat het kabinet erkent dat meerdere ministeries en meerdere beleidsterreinen nodig zijn om tot een succesvolle aanpak te komen. Hoe de coördinatie verloopt is vooralsnog onduidelijk. Bovendien zet het kabinet in op 'een beweging voor een mentaal gezond Nederland, gericht op alle inwoners van Nederlanders. In deze beweging heeft iedereen een rol: inwoners, werknemers en werkgevers, zorgprofessionals, scholen, sportverenigingen, maatschappelijke organisaties, overheidsorganisaties, etc.'. Hoe dat precies vorm moet krijgen en welke rol de overheid voor zichzelf ziet is evenwel nog onderwerp van andere uitwerking.
- 40 Den Ridder et al. (2022: 42).

Summary

Contemporary inequality

The post-industrial class structure based on four types of capital
Disparities in the Netherlands 2023

Contemporary inequality: four types of resources

The Dutch policy debate has recently focused a great deal of attention on purchasing power problems and poverty. This is quite understandable in light of the high inflation in 2022 (due to skyrocketing energy prices, among other factors). Contemporary inequality does not just consist of income shortfalls, however. In the long-running 'Disparities in the Netherlands' project (known by the Dutch acronym 'ViN'), the Netherlands Institute for Social Research (SCP) conducts research into structural inequality. In addition to disparities in income, this also reflects the distribution of other economic resources (including financial wealth, education levels and labour market positions). Recent scientific literature further indicates that disparities in such economic capital are intertwined with inequality in other resources: 'who you know' (social capital), 'where you fit in' (cultural capital) and 'who you are' (person capital: health and attractiveness). These structural disparities in resources have been identified by combining the results of a recent survey with administrative data from Statistics Netherlands (CBS). Table ES.1 presents an overview of the attributes and categorisations used, along with the changes compared to a previous measurement in 2014.

Table ES.1 Indicators per capital type: measurement method in ViN'19/'20

capital type and indicators ^a	categories ^b
economic capital	
educational attainment	no more than primary education; lower secondary education (lbo/mavo/less than 2 years of mbo); higher secondary education (havo/vwo/mbo); higher education (hbo/university)*
socio-economic position [†]	non-working; unemployed jobseeker; (pre-)pension; student; employed with temporary contract; self-employed without employees; employed with permanent contract; self-employed with employees
standardised disposable household income	deciles 1; 2-3; 4-5; 6-9; 90th-99th percentile; 100th percentile
liquid household assets [‡]	negative; €0-5,000; €5,000-50,000; €50,000-500,000; > €500,000, 1st half; > €500,000, 2nd half (€958,466 or more)
home equity [‡]	negative; tenant with rent allowance; tenant without rent allowance; positive, first tercile; second tercile; third tercile (surplus equity of €284,274 or more)
cultural capital	
lifestyle	scale: holidays abroad; dining at expensive restaurants; frequency of visits to classical concerts, theatre productions or museums; music preferences*; buying sustainable food* (in 7 categories)
basic digital skills	scale: ability to install software; arrange security on PC; use a word processing program (in 4 categories)
mastery of English	none; limited; fair; good; native language
first name group*	Arabic or Turkish; traditional or Latinised Dutch; unknown; pre-modern Dutch and similar names; modern Dutch, elite names etc. ^c

Table ES.1 Indicators per capital type: measurement method in ViN'19/'20 (continued)

capital type and indicators ^a	categories ^b
social capital	
social support network (strong ties)	scale: frequency of contact with family, friends, neighbours (in 6 categories)
size of core discussion network	number of people with whom personal matters are discussed [excl. co-residents/housemates and care providers] (0-5)
professional network	number of people known who have an influential profession (0-5)
help with money, work and public authorities*	scale: ability of network to help with money, finding work, medical advice, government schemes (in 6 categories)
informal help*	scale: ability of network to help with shopping, odd jobs, temporary address, conflicts (in 5 categories)
person capital	
physical capital	scale: self-reported health; difficulty climbing stairs; long-term limitations in activities of daily living* (in 6 categories)
mental capital	scale: self-confidence; negative self-image; suffering from depression (in 6 categories)
aesthetic capital	scale: self-rated appearance; perceived rating of appearance by others (in 7 categories)
body mass index (BMI)	severely overweight; overweight; underweight; healthy weight

* New (sub-)indicator compared to 2014.

‡ More detailed classification compared to 2014.

* lbo = junior secondary vocational education; mavo = lower general secondary education; mbo = senior secondary vocational education; havo = senior general secondary education; vwo = pre-university education; hbo = higher professional education.

a Income, assets and first name group are derived from administrative data; the other attributes are derived from the survey. Disposable household income is standardised using the CBS equivalence factor.

b All indicators have a value of 0 for the first category and 1 for the last. The other categories lie between these minimum and maximum values, at equal intervals from one another. Scales and capital scores are calculated by adding up 0/1 variables and normalising once again.

c Pre-modern Dutch and similar names: includes mixed or Nordic, English, French, Frisian and modern first names; modern Dutch, elite names etc.: includes Hebrew and a small number of Italian and Spanish first names.

Source: ViN'19/'20

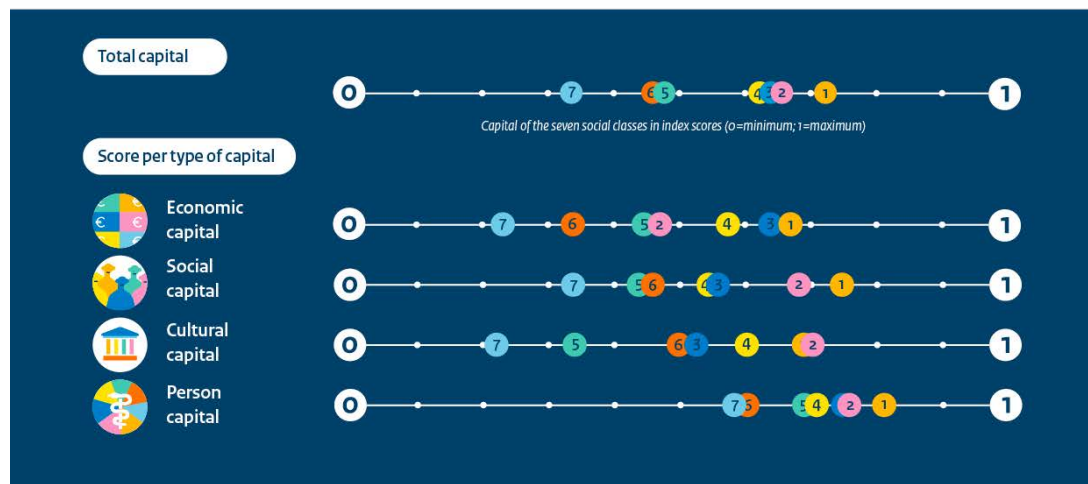
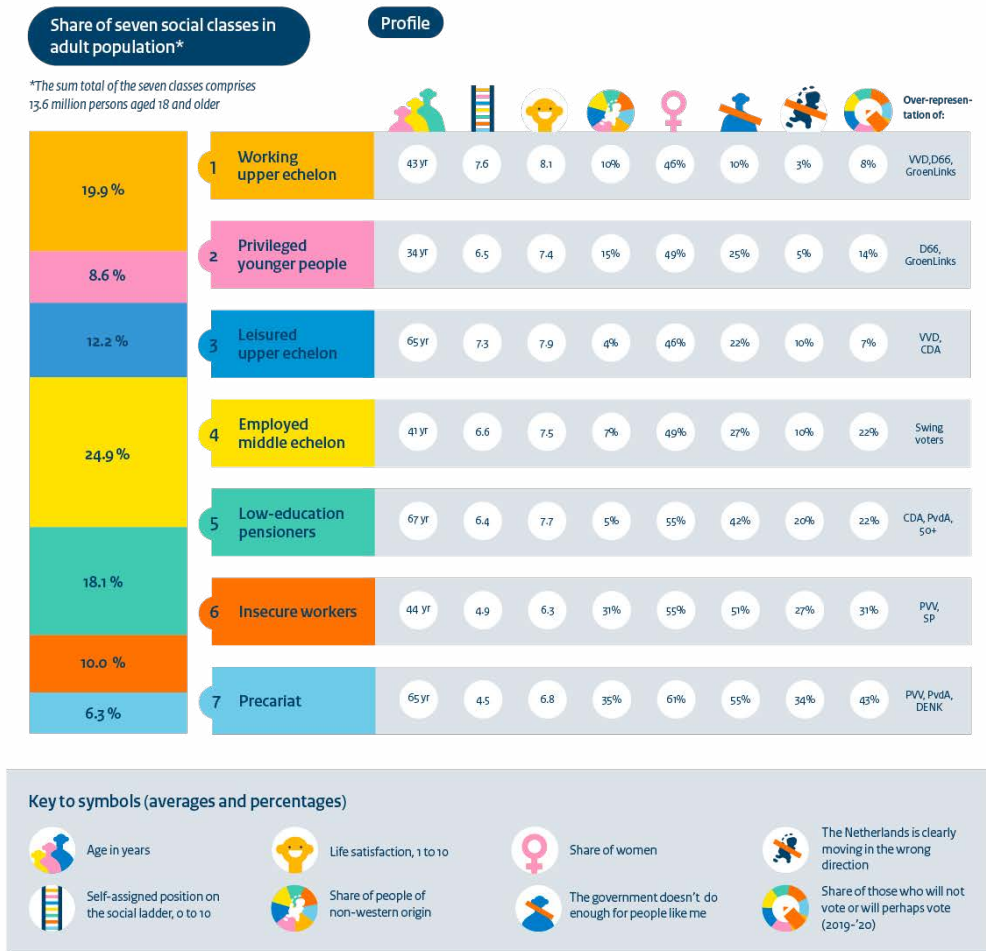
There is a class structure in the Netherlands

Contemporary inequality encompasses more than just disparities between the elite, white-collar workers and manual labourers in agriculture and industry, for example. Various combinations of resource disparities are reflected in seven social classes in Dutch society (see Figure ES.1). Together, these form a social hierarchy from high to low capital:¹

- 1 The *working upper echelon* (19.9% of the adult population) is active on the labour market and includes the largest share of self-employed individuals. This group has much of each of the four types of capital.
- 2 *Privileged younger people* (8.6%) are highly educated and also have many resources in other respects but can still grow their income, liquid assets and home ownership.
- 3 The majority of people who belong to the *leisured upper echelon* (12.2%) are retired. Their average liquid assets are by far the highest, as is their surplus home equity value. They also tend to have a good income and are often highly educated. Due to their advanced age, however, their health and social networks are under strain.
- 4 The large *employed middle echelon* (24.9%) occupies a middle position in virtually all forms of capital and can therefore be characterised as a middle class.
- 5 *Low-education pensioners* (18.1%) are no longer active on the labour market for the most part. They typically have not attained the intermediate education level that vocationally trained professionals need today (mbo 2 or higher). However, low-education pensioners do have quite a lot of financial wealth – mainly home equity – and a decent income. By contrast, they possess little cultural capital: they have an austere lifestyle, limited digital skills and poor mastery of English. They are often physically unhealthy, and their social networks outside the circle of family, friends and neighbours are limited.
- 6 The social position of *insecure workers* (10.0%) is precarious in two respects. First, they have difficulty integrating into the labour market: this group includes a relatively large number of people who are unemployed, employed without a permanent contract or self-employed. This social class also has the least mental capital: these individuals have recently had periods in which they experience depression, have low self-confidence and have a negative self-image. The resources of insecure workers are lagging in several other areas as well: many among them earn low incomes, have debt and are tenants. Insecure workers have relatively poor physical health, limited social networks and an austere lifestyle.
- 7 The *precariat* (6.3%) occupies the lowest position with respect to all four types of capital. Four out of ten are retired. An equally large group does not perform paid work and is not seeking such work either (e.g. because of disability).

The social classes also differ in their composition in terms of age, gender and migration background. They have different profiles with respect to voting intentions as well (see Figure ES.1).

Figure ES.1 Seven social classes and their profiles^a



a Description of the Dutch political parties mentioned under the subheading 'Over-representation of': VVD = Conservative Liberals, D66 = Social Liberals, Groen Links = Green-Left, CDA = Christian Democrats, PvdA = Labour Party, 50+ = Elderly Party, PVV= Freedom Party, SP = Socialist Party; DENK = Minority Rights Party.

Structural inequality is substantial and persistent

The disparities in resources among the seven capital groups are substantial. There is a large gap between the total capital of the working upper echelon and the precariat, and there is also a wide spread among the other social classes. If the total capital does not differ much between two social classes, then the four sub-types have a different score profile, as shown in Figure ES.1. The disparities in total resources and their composition mean that the seven social classes have widely varying social positions and life opportunities.

There are also indications that this structural inequality is persistent. An earlier SCP study showed that the Dutch class structure remained largely unchanged between 2014 and 2019/2020, despite social developments (e.g. economic prosperity, retirement among baby boomers, new influxes of refugees) and policy efforts aimed at tackling inequality during that period. Furthermore, in the present study, we have expanded the measurement of the capital types in many respects (see Table ES.1). Despite this, we still do not see a completely different class structure, which is a second indication of its persistence.

The class structure is associated with disparities in well-being, perceived cohesion and legitimacy

The seven social classes differ in their level of well-being (see Figure ES.1). Insecure workers and the precariat are much less satisfied with their lives than the other classes. They also view their position as disadvantaged: in accordance with their limited resources, insecure workers and the precariat generally place themselves much lower on the social ladder than the other classes.

In addition, there are clear disparities between the capital groups with respect to the cohesion they experience. Members of the working upper echelon and privileged younger people rarely think that the Netherlands ‘is clearly moving in the wrong direction’. This sentiment is slightly more common among the leisured upper echelon and the employed middle echelon, while it is shared by 20-34% of low-education pensioners, insecure workers and the precariat – not a majority, but a substantial group nonetheless. There are also indications of class-related legitimacy problems. Among insecure workers and the precariat, there are a relatively high number of non-voters; and if people intend to vote, they often choose parties at the fringes of the political spectrum. The same two capital groups, plus low-education pensioners, have significantly less trust in the Dutch House of Representatives. Although they are quite often dependent on the government for their healthcare and other assistance, over half of those in the three social classes at the bottom of society feel that the government does not do enough for people like them (compared to no more than 25% among the social classes at the top). Nearly two-thirds believe that people like them have no influence on what the government does (compared to one-third among the top two social classes). This is a pressing concern, as it is precisely these social classes that are likely to depend on the government for healthcare and benefits.

Box ES.1 Has anything changed?

The data used for this report were collected from late 2019 to early 2020, i.e. at the start of the COVID-19 pandemic and prior to Russia’s invasion of Ukraine (which resulted in an energy crisis and high inflation). Both events could have an impact on the class structure. However, this is unlikely for several reasons. Whereas structural changes take place over a long period, for example, the COVID-19 pandemic was relatively short. There could be consequences if high inflation persists for a long time, but the effects on income and wealth seem limited for now and are being cushioned by policy. Examples include substantial government support during the pandemic and, more recently, measures to reduce the impact of the energy crisis and other rising costs of living, although these efforts have not solved the poverty problem in the Netherlands. Furthermore, a comparison between 2014 and 2019/2020 reveals only limited changes in class disparities, despite developments that also occurred during that period (including strong economic growth). The existing disparities may have been exacerbated, however, since it is easier for people with more resources to replenish them than it is for people with fewer resources. In addition, an increasing number of people are concerned about the Dutch economy and their personal finances.

Attitudes in the Netherlands have changed since 2020: a majority are now pessimistic about the future of the country, and trust in politics has been low for quite some time. There are major disparities between the social classes in this regard as well. However, as the recent decline has occurred among many groups, it is unlikely to have a significant effect on the differences between social classes with respect to views on life, society and politics as presented in this report.

Motives for addressing structural inequality through policy

Structural inequality can theoretically require attention in policy for four reasons.

- 1 It can, in itself, *adversely affect the nature of society*. This occurs when there is a class structure with large and persistent disparities in social positions.
- 2 It can be based on *causes that are difficult to justify*. Examples include inequality of opportunity; the favouring or disadvantaging of certain groups through services, taxes and withholdings or informal expectations; discrimination by other citizens, authorities or employers; intergenerational transfers that give certain groups a decisive advantage; and accumulations of bad luck or good fortune.
- 3 It can lead to *unwanted effects on society*. This can occur when the structural disparities in resources lead to significant class differences in well-being, political trust, a lack of social cohesion or reduced legitimacy of government policy.
- 4 The abovementioned aspects can *remain problematic or become more urgent in the future*. This is due to factors such as the continuing ageing of the population, migration that results in a more diverse composition of the population, and the ongoing digitalisation of the economy and broader society.

It is plausible that all these conditions are met in the Netherlands in practice. This makes structural inequality an urgent social issue that should not be underestimated and should be addressed through policy. We have therefore identified six possible courses of action. Based on our analysis of the class disparities in resources, three of these options are less promising, while the other three offer better prospects.

Less promising courses of action

- 1 Tackling structural inequality through a purely *economic approach* is unlikely to provide enough relief. Resource disparities do not automatically disappear when we pull the obvious ‘levers’ of economic capital: promoting equal opportunities in education, reducing discrepancies on the labour market, combating excessive income and wealth gaps. For some groups, such as the ‘cannots’ of society, the possibilities to catch up are limited. Due to the interconnectedness of resources, a decrease in economic disparities also does not automatically translate into a more balanced distribution of opportunities and positions. Whether one fits in, who one knows and who one is (cultural, social and person capital) can in that case still make a difference. Finally, future developments may cause non-economic resources to become more important for people’s social position. This includes the way in which the class structure has been impacted by the growing importance of digital and 21st-century skills, and the further ‘aestheticisation of society’. Physical characteristics and self-presentation are becoming crucial to accessing and completing a promising education, securing a well-paid and enjoyable job, finding a life partner who has a lot of resources and so on.

This is not to say that economic resources are unimportant, but a one-dimensional, purely ‘economic’ approach to tackling contemporary inequality is unlikely to solve this complex social issue. Policy should therefore also devote attention to disparities in terms of cultural and social resources, as well as health and attractiveness.

- 2 An approach that focuses on *traditional target groups* is also unlikely to properly address the complexity of contemporary inequality. This is because policy categories such as young people, the elderly, migrants and women cannot be accurately attributed to one specific social class. If we focus on such target groups, we ignore the fact that many young people can be found among both the insecure workers and privileged younger people, for example. Elderly people often belong to the precariat and low-education pensioners, but are also found among the leisured upper echelon who have many more resources at their disposal. People with a migration background are over-represented in the classes with few resources, but this is not true for everyone: their share among privileged younger people is significant as well. Women are relatively common in the three classes with the least capital, but they are not disadvantaged with respect to all types of resources. In the youngest cohorts, they attain a higher level of education on average than men. An intersectional approach therefore holds the potential to be more productive than a traditional approach based on target groups.

3 Only having people *invest in their resources* themselves is not expected to be sufficient to resolve or reduce structural class differences either. People can try to achieve this by pursuing retraining and refresher training, looking for a different job and investing their money; engaging in activities that expand their cultural resources or increase or enrich the resources in their networks; and adopting a healthy lifestyle and focusing on their appearance. However, there are some potential drawbacks to a policy strategy that places the responsibility for such investments solely on people themselves. First and foremost, it puts structural inequality at risk of being reduced to an individual problem. Furthermore, not everyone is able to make these investments. People may not have financial start-up capital or may be unable to invest because they are in 'survival mode' as a result of debt. It is also difficult for people to invest in non-financial resources if they are not familiar with cultural codes, feel uncomfortable in certain circles, are unable to change unhealthy routines or are not allowed to dress in an attractive manner within their group. In addition, a shortage of a particular resource (e.g. poor health or little money) can make it more difficult to invest in other resources (e.g. acquiring skills through training or finding a better job).

On the other hand, if someone has a lot of a particular resource (e.g. excellent health or vast financial wealth), it is actually easier to invest in other types of capital. Because the first scenario is generally more common among the social classes at the bottom and the second scenario among those at the top, a strategy that focuses on individual responsibility for investing in resources can ultimately increase class differences. Finally, not everyone who is able to invest will want to do so, and a policy focused on self-responsibility may lead to more resource competition and group rivalry, which could have detrimental effects on social cohesion. In practice, we see that social classes tend to invest more in the four types of resources if they have many resources and are younger. Placing the responsibility for such investments solely with individual citizens could therefore have the opposite effect.

Promising courses of action

1 A more promising option is a course of action in which the government *supplements shortages of resources* within specific social classes. Because the resource shortages differ among the social classes, a one-size-fits-all approach is not possible here. This strategy can be particularly effective in the classes with the least capital: low-education pensioners, insecure workers and the precariat. Among low-education pensioners, policy could primarily focus on physical health, digital skills and mastery of the English language. With regard to insecure workers, attention should be devoted to both physical and mental health, as well as to their income, wealth and labour market position. The precariat is lagging behind in all areas. It is important to realise that finding a job and pursuing further training is often not (or no longer) possible for this group. Over half of the precariat are 65 or older, and the younger people in this class often have health problems and long-term dependency on public benefits. For this social class, it could be more effective to maintain their income (e.g. among the group with a reduced state pension) and ensure that they use the allowances and services to which they are entitled (minimising non-take-up). Focusing on other resources, especially social and person capital, could be helpful as well. Options include policy aimed at combating loneliness, building support networks and alleviating the physical and mental issues this group struggles with.

This course of action implies a 'levelling up' strategy in terms of resources. It should be noted here that, while this strategy may reduce the disparities between the social classes, it probably will not eliminate them completely. For example, some people's parents have or had financial wealth, extensive networks and high cultural capital they can rely on, while others do not or did not. Such disparities are difficult to rectify retroactively. Furthermore, levelling up will often be easier for young people than for older people, since the latter group has largely already completed the process of capital accumulation or loss. Finally, this policy strategy ignores the 'systemic' causes of contemporary inequality.

2 Structural inequality is partly influenced by the way the government designs laws and regulations and organises their implementation. Another promising course of action therefore involves *changes to the systems of formal institutions, organisational structures and implementation processes*. The existence of a class of insecure workers arguably cannot be viewed separately from the labour market policies that have been

pursued over the past 20 years (including reduced contract security for employees and elaborate tax incentives for self-employment). The leisured upper echelon and low-education pensioners likely reflect the extensive Dutch pension schemes, as well as the facilitation of home ownership, specific tax exemptions and healthcare benefits.

Within this course of action, an initial option is to focus on institutional-organisational *causes*. Current examples include the impact of the large Dutch wealth inequality on class differences, the (in)sufficiency of the guaranteed minimum income and the recent string of ‘government scandals’ (childcare subsidies, earthquake damage in the province of Groningen, problems in the youth care system, etc.).

A second option is to explore the possibility of *remedying* class differences by changing institutions and organisations. This is in line with recent changes in the government’s policy paradigms and views on citizens. A successful remediation strategy for contemporary inequality requires a policy vision that explicitly clarifies the relationship between social rules, organisational structures and social class disparities. In this context, it is first and foremost recommended that the government make social investments in resources at crucial transitions in the life course. In addition, the objectives, rules and implementation in various government domains must be properly aligned, and compartmentalisation of different administrative levels and implementing organisations should be avoided as much as possible (optimal institutional-organisational complementarity). Furthermore, the principle of ‘proportional universalism’ – also known as ‘targeting within universalism’ – could guide the design of a remedying public system. This means that every citizen would be entitled to certain public services and facilities, without further conditions. Some groups of citizens would receive additional compensation for the existing inequality in resources, while an additional contribution could be required of other groups to this end. This approach would address the disparity between groups of citizens and likely reduce the need for individual customisation of entitlements, a recent issue in the Dutch policy debate.

As a last option within this strategy, the government can try to prevent resource shortages via the institutional-organisational route. Examples of such a *preventive* approach include implementing a ‘pre-distributive’ policy regarding wealth gaps, promoting talent development and preventing learning deficits in education, ensuring adequate and high-quality housing, and providing systematic preventive healthcare.

- 3 As a third promising course of action, policy can focus on *breaking the link between capital disparities and well-being, social cohesion and legitimacy*. An important policy challenge lies in the interplay between disparities in the capital held by the social classes and the subjective perceptions and experiences of these classes’ members. Compared to classes with fewer resources, members of classes with more capital have more positive views on society, better well-being and greater trust in other people. In accordance with their objective position, they also place themselves higher on the social ladder than groups with less capital. Furthermore, they are more likely to believe that people themselves are responsible for meeting their needs and that the government has a limited role to play in this regard. This is less common among groups with fewer resources. There is no easy policy solution in this case either. It seems important that policy and politics are sufficiently responsive to the way changing social circumstances affect the lives and behaviour of groups of citizens with varying levels of resources. Clear and effective laws, regulations and implementation processes can be helpful in this regard.

Note

- 1 The names of the classes reflect the main disparities that distinguish the capital groups from each other. However, this does not mean that everyone who belongs to a particular class actually possesses all these attributes.

Literatuur

- adams, j. en A.M. Lippert (2019). Under the radar: Simplifying the representation of latent class characteristics. In: *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, jg. 5, p. 1-3 (doi.org/10.1177/2378023119873498).
- Afful, A.A. en R. Ricciardelli (2015). Shaping the Online Fat Acceptance Movement: Talking About Body Image and Beauty Standards. In: *Journal of Gender Studies*, jg. 24, nr. 4, p. 453-472.
- Alesina, A., R. Di Tella en R. MacCulloch (2004). Inequality and happiness: Are Europeans and Americans different? In: *Journal of Public Economics*, jg. 88, nr. 9-10, p. 2009-2042.
- Amable, B. (2016). Institutional complementarities in the dynamic comparative analysis of capitalism. In: *Journal of Institutional Economics*, jg. 12, nr. 1, p. 79-103.
- Anderson, T.L., C. Grunert, A. Katz en L. Locascio (2010). Aesthetic Capital: A Research Review on Beauty Perks and Penalties. In: *Sociology Compass*, jg. 4, nr. 8, p. 564-575.
- Andriessen, I. (2010). *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Arai, M., M. Bursell en L. Nekby (2016). The reverse gender gap in ethnic discrimination: Employer stereotypes of men and women with Arabic names. In: *International Migration Review*, jg. 50, nr. 2, p. 385-412.
- Bartley, M. (2017). *Health Inequality. An Introduction to Concepts, Theories and Methods* (2e editie). Cambridge: Polity Press.
- Bavel, B. van en E. Frankema (2017). Wealth Inequality in the Netherlands, c. 1950-2015. The Paradox of a Northern European Welfare State. In: *TSEG - The Low Countries Journal of Social and Economic History*, jg. 14, nr. 2, p. 29-62.
- Beal, F.M. (2008). Double jeopardy: To be black and female. In: *Meridians*, jg. 8, nr. 2, p. 166-176.
- Becker, G.S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Beer, P. de en W. Conen (2018). *Een halve eeuw arbeidsmarkt*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books.
- Berg, M. en R. Veenhoven (2010). Income inequality and happiness in 119 nations. In search for an optimum that does not appear to exist. In: B. Greve (red.), *Social policy and happiness in Europe* (p. 174-194). Cheltenham: Edgar Elgar.
- Berg, M. van den en J. Arts (2019). The Aesthetics of Work-Readiness: Aesthetic Judgements and Pedagogies for Conditional Welfare and Post-Fordist Labour Markets. In: *Work, Employment and Society*, jg. 33, nr. 2, p. 298-313.
- Berggren, N., H. Jordahl en P. Poutvaara (2017). The Right Look: Conservative Politicians Look Better and Voters Reward It. In: *Journal of Public Economics*, jg. 146, p. 79-86.
- Beveridge, W.H. (1942). *Social Insurance and Allied Services*. Londen: H.M. Stationary Office.
- Black, P. (2004). *The Beauty Industry. Gender, Culture, Pleasure*. Londen/New York: Routledge.
- Blane, D., G.D. Smith en M. Bartley (1993). Social Selection: What Does it Contribute to Social Class Differences in Health? In: *Sociology of Health and Illness*, jg. 15, nr. 1, p. 1-15.
- Blijleven, W. en S. Kooiker (2022). *Overdragen, delen en herstellen – Overheidsvisies op de verdeling van verantwoordelijkheden sinds 2011*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bloothoof, G. en L. Groot (2008). Name Clustering on the Basis of Parental Preferences. In: *Names. A Journal of Onomastics*, jg. 56, nr. 3, p. 111-163.
- Bloothoof, G. en D. Onland (2011). Socioeconomic Determinants of First Names. In: *Names. A Journal of Onomastics*, jg. 59, nr. 1, p. 25-41.
- Blossfeld, H.-P. (2009). Educational Assortative Marriage in Comparative Perspective. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 35, p. 513-530.
- Boelhouwer, J. en F. Vonk (2020). Kwaliteit van leven. In: J. den Ridder, E. Josten, J. Boelhouwer en C. van Campen (red.), *De sociale staat van Nederland 2020*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd 2 juli 2021 via digitaal.scp.nl/ssn2020/kwaliteit-van-leven.
- Bourdieu, P. (1970). *La Reproduction. Éléments pour Une Théorie du Système D'enseignement*. Parijs: Éditions de Minuit.
- Bourdieu, P. (1979). *La Distinction: Critique Sociale du Jugement*. Parijs: Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In: J. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (p. 241-258). New York: Greenwood.

- Bourdieu, P. (1994). *Raisons Pratiques. Sur la Théorie de l'Action*. Parijs: Éditions du Seuil.
- Bouwmeester, M., B. Brink en G.J. Vonk (red.) (2023). *Eerlijk, eenvoudig en bestendig: Drie pleidooien voor universalisme in het Nederlandse socialezekerheidsstelsel*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Bowles, S. (2004). *Microeconomics: Behavior, Institutions, and Evolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Breen, R. (2005). Foundations of a Neo-Weberian Class Analysis. In: E.O. Wright (red.), *Approaches to Class Analysis* (p. 31-50). Cambridge: Cambridge University Press.
- Breen, R. en R. Luijkx (2004). Social Mobility in Europe between 1970 and 2000. In: R. Breen (red.), *Social Mobility in Europe* (p. 37-75). Oxford: Oxford University Press.
- Broek, A. van den, C. van Campen, J. de Haan, A. Roeters, M. Turkenburg en L. Vermeij (red.) (2016). *De toekomst tegemoet. Leren, werken, zorgen, samenleven en consumeren in het Nederland van later. Sociaal en Cultureel Rapport 2016*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Burt, R.S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Byun, S.-y., H.J. Chung en D.P. Baker (2018). Global Patterns of the Use of Shadow Education: Student, Family, and National Influences. In: *Research in the Sociology of Education*, jg. 20, p. 71-105.
- Caminada, K., M. van den Brakel, K. Goudswaard, H. Vethaak en J. Been (2021). Inkomensongelijkheid en het effect van herverdeling. In: K. Caminada, E. Jongen, W. Bos, M. van den Brakel en F. Otten (red.), *Inkomen verdeeld, trends 1977-2019* (p. 41-68). Leiden/Heerlen: Universiteit Leiden/Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Campen, C. van en M. Versantvoort (2014). Aantrekkelijk gezond: De sociale gevolgen van verschillen in fysiek, mentaal en esthetisch kapitaal. In: C. Vrooman, M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.), *Vershil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (p. 139-176). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Carey, G. en B. Crammond (2017). A glossary of policy frameworks: The many forms of 'universalism' and policy 'targeting'. In: *Journal of Epidemiology and Community Health*, jg. 71, p. 303-307.
- Carfagna, L.B., E.A. Dubois, C. Fitzmaurice, M.Y. Ouimette, J.B. Schor, M. Willis en T. Laidley (2014). An emerging eco-habitus: The reconfiguration of high cultural capital practices among ethical consumers. In: *Journal of Consumer Culture*, jg. 14, nr. 2, p. 158-178.
- CBS (2020). *Materiële welvaart in Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2021a). *Vermogensongelijkheid opnieuw gedaald*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2021b). *Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2021*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2022a). *Inflatie stijgt naar 12,0 procent in augustus* (nieuwsbericht, 6 september 2022). Geraadpleegd 7 september 2022 via www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/36/inflatie-stijgt-naar-12-0-procent-in-augustus.
- CBS (2022b). *Geluksgevoel bij jongvolwassenen afgenomen*. Geraadpleegd 29 september 2022 via www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/16/geluksgevoel-bij-jongvolwassenen-afgenomen/geluk-en-tevreidenheid.
- CBS (2022c). *Meer asiel- en kennismigranten van buiten de EU in 2021* (nieuwsbericht, 20 juli 2022). Geraadpleegd 21 september 2022 via www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/29/meer-asiel-en-kennismigranten-van-buiten-de-eu-in-2021.
- CBS (2022d). *CBS past indeling rond migratie aan na consultatie externe partijen*. Geraadpleegd 21 november 2022 via www.cbs.nl/nl-nl/corporate/2022/07/cbs-past-indeling-rond-migratie-aan-na-consultatie-externe-partijen.
- CBS (2022e). *Vragen en antwoorden coronacrisis*. Geraadpleegd 23 november 2022 via www.cbs.nl/nl-nl/dossier/cbs-cijfers-coronacrisis.
- Chetty, R., N. Hendren, P. Kline en E. Saez (2014). Where Is the Land of Opportunity? The Geography of Intergenerational Mobility in the United States. In: *The Quarterly Journal of Economics*, jg. 129, nr. 4, p. 1553-1624.
- Chetty, R., D. Grusky, M. Hell, N. Hendren, R. Manduca en J. Narang (2017). The Fading American Dream: Trends in Absolute Income Mobility Since 1940. In: *Science*, jg. 356, nr. 6336, p. 398-406.
- Cohen, R., T. Newton-John en A. Slater (2020). The Case for Body Positivity on Social Media: Perspectives on Current Advances and Future Directions (prepublicatie). In: *Journal of Health Studies* (doi.org/10.1177/1359105320912450).
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. In: *American Journal of Sociology*, jg. 94, p. S95-S120.

- Collins, J.J., C.M. Baase, C.E. Sharda, R.J. Ozminkowski, S. Nicholson, G.M. Billotti, R.S. Turpin, M. Olson en M.L. Berger (2005). The Assessment of Chronic Health Conditions on Work Performance, Absence, and Total Economic Impact for Employers. In: *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, jg. 47, nr. 6, p. 547-557.
- Commissie Regulering van Werk (2020). *In wat voor land willen wij werken? Naar een nieuw ontwerp voor de regulering van werk*. Den Haag: Commissie Regulering van Werk.
- Commissie-Van Geest (2022). *Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling. Interdepartementaal beleidsonderzoek*. Den Haag: Ministerie van Financiën.
- Commissie-Van Rhijn (1945/1946). *Sociale zekerheid; rapport van de Commissie, ingesteld bij beschikking van de minister van Sociale Zaken van 26 Maart 1943, met de opdracht algemeene richtlijnen vast te stellen voor de toekomstige ontwikkeling der sociale verzekering in Nederland (3 vols. + bijlagen)*. Den Haag: Rijksuitgeverij.
- Cornelisse, R., P. van der Kolk, J. Gouweleeuw en D. Herbers (2021). *Vershil in Nederland 2019. Onderzoeksdocumentatie*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CPB (2022). *Ontwikkeling van het arbeidsinkomen tijdens corona. CPB coronapublicatie*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB/SCP (2020). *Kansrijk armoedebeleid*. Den Haag: Centraal Planbureau/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Currie, J. (2009). Healthy, Wealthy, and Wise: Socioeconomic Status, Poor Health in Childhood, and Human Capital Development. In: *Journal of Economic Literature*, jg. 47, nr. 1, p. 87-122.
- Deeming, C. (2018). The policy of (fractured) solidarity: A cross-national analysis of the class bases of the welfare state. In: *Social Policy & Administration*, jg. 52, nr. 5, p. 1106-1125.
- Deng, W., D. Li en D. Zhou (2020). Beauty and Job Accessibility: New Evidence from a Field Experiment. In: *Journal of Population Economics*, jg. 33, nr. 4, p. 1303-1341.
- Di Stasio, V. en E.N. Larsen (2020). The racialized and gendered workplace: Applying an intersectional lens to a field experiment on hiring discrimination in five European labor markets. In: *Social Psychology Quarterly*, jg. 83, nr. 3, p. 229-250.
- Dixon, J.E. en M. Hyde (2001). *The Marketization of Social Security*. Westport (Conn.)/Londen: Quorum Books.
- Dworkin, R. (2000). *Sovereign virtue: The theory and practice of inequality*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Eaton, W.W. (1980). A Formal Theory of Selection for Schizophrenia. In: *American Journal of Sociology*, jg. 86, nr. 1, p. 149-158.
- EC (2020). *Report on the Impact of Demographic Change*. Brussel: Europese Commissie.
- Echtelt, P. van, K. Sadiraj, S. Hoff, S. Muns, K. Karpinska, D. Das en M. Versantvoort (2019). *Eindevaluatie van de Participatiewet*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Eklund Karlsson, L., A. Balkfors, H. Gunnarsdottir, L. Povlsen, S. Regber, S. Buch Mejsner, A.L. Ikonen en E. Fosset (2022). Are universal measures sufficient in reducing child poverty in the Nordic countries? An analysis of policies and political commitments. In: *Scandinavian Journal of Public Health*, jg. 50, nr. 7, p. 892-902.
- Elchardus, M. (2012). Onderwijs als (nieuwe) sociale scheidslijn. In: Interdepartementale Kenniskamer (red.), *De sociale klasse voorbij. Over nieuwe scheidslijnen in de samenleving*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Sociaal en Cultureel Planbureau en de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Elchardus, M. en J. Siongers (2011). First names as collective identifiers: An empirical analysis of the social meanings of first names. In: *Cultural Sociology*, jg. 5, nr. 3, p. 403-422.
- Entrich, S.R. (2021). Worldwide Shadow Education and Social Inequality: Explaining Differences in the Socio-economic Gap in Access to Shadow Education across 63 Societies (prepublicatie). In: *International Journal of Comparative Sociology* (doi.org/10.1177/0020715220987861).
- Erikson, R. en J.H. Goldthorpe (1992). *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, R., J.H. Goldthorpe en L. Portocarero (1979). Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden. In: *British Journal of Sociology*, jg. 30, p. 303-343.
- Esping-Andersen, G. (1993). *Changing Classes: Stratification and Mobility in Post-Industrial Societies*. Londen: Sage.
- Eurofound (2015). *New Forms of Employment*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- Evans, C.R., D.R. Williams, J.-P. Onnela en S.V. Subramanian (2018). A multilevel approach to modeling health inequalities at the intersection of multiple social identities. In: *Social Science & Medicine*, jg. 203, p. 64-73.
- Featherstone, M. (2007). *Consumer Culture and Postmodernism*. Londen: Sage.
- Feinstein, J.S. (1993). The Relationship between Socioeconomic Status and Health: A Review of the Literature. In: *The Milbank Quarterly*, jg. 71, nr. 2, p. 279-322.
- Ferrer-i-Carbonell, A. en X. Ramos (2014). Inequality and happiness. In: *Journal of Economic Surveys*, jg. 28, nr. 5, p. 1016-1027.
- Financiën (2022). *Kamerbrief Nadere verzoeken Fraudesignalering, 30 mei 2022*. Den Haag: Ministerie van Financiën.
- Flap, H.D. en B.G.M. Völker (2013). Social Capital. In: R. Wittek, T.A.B. Snijders en V. Nee (red.), *The Handbook of Rational Choice Social Research* (p. 220-251). Stanford: Stanford University Press.
- Fletcher, J.M. (2009). Beauty vs. Brains: Early Labor Market Outcomes of High School Graduates. In: *Economics Letters*, jg. 105, nr. 3, p. 321-326.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.
- Frank R.H. (2016). *Success and luck: Good fortune and the myth of meritocracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Frankfurt, H. (1987). Equality as a moral ideal. In: *Ethics*, jg. 98, nr. 1, p. 21-43.
- Fryer, R.G. en S.D. Levitt (2004). The causes and consequences of distinctively black names. In: *The Quarterly Journal of Economics*, jg. 119, nr. 3, p. 767-805.
- Fuller, G.W., A. Johnston en A. Regan (2020). Housing prices and wealth inequality in Western Europe. In: *West European Politics*, jg. 43, nr. 2, p. 297-320.
- Gaag, M. van der en T.A.B. Snijders (2005). The resource generator: Social capital quantification with concrete items. In: *Social Networks*, jg. 27, nr. 1, p. 1-29.
- Ganzeboom, H.B.G. (2017). Polariseert de beroepshiërarchie en verdwijnt de middenklasse? In: G. Engbersen, E. Snel en M. Kremer (red.), *De val van de middenklasse? Het stabiele en kwetsbare midden* (p. 115-142). Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Gebhardt, W. en P. Feijten (2022). *Mensbeelden bij beleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Geppert, C en S. Muns (2023). *Verhoging van minimumloon en bijstand als wondermiddel voor welvaart en welbevinden van de lage inkomensgroep? Een ex-ante analyse van de gevolgen van de beleidswijziging in 2023/24 voor inkomen, gezondheid en welzijn*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gerwen, J. van en M.H.D. van Leeuwen (red.) (2000). *Zoeken naar zekerheid - Risico's, preventie, verzekeringen en andere zekerheidsregelingen in Nederland 1500-2000; deel 4: de welvaartsstaat*. Den Haag/Amsterdam: Verbond van Verzekeraars/NEHA.
- Glass, C.M., S.A. Haas en E.N. Reither (2010). The Skinny on Success: Body Mass, Gender and Occupational Standing across the Life Course. In: *Social Forces*, jg. 88, nr. 2, p. 1777-1806.
- Goldthorpe, J.H. (1980). *Social Mobility and Class Formation Structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Granovetter, M.S. (1973). The Strength of Weak Ties. In: *American Journal of Sociology*, jg. 78, nr. 6, p. 1360-1380.
- Grusky, D.B. en J. Hill (red.) (2018). *Inequality in the 21st century*. New York: Avalon Publishing.
- Haas, S.A. en N.E. Fosse (2008). Health and the Educational Attainment of Adolescents: Evidence from the NLSY97. In: *Journal of Health and Social Behaviour*, jg. 49, nr. 2, p. 178-192.
- Haas, S.A., M.M. Glymour en L.F. Berkman (2011). Childhood Health and Labor Market Inequality over the Life Course. In: *Journal of Health and Social Behaviour*, jg. 52, nr. 3, p. 298-313.
- Hacker, J.S en P. Pierson (2010). Winner-take-all politics: Public policy, political organization, and the precipitous rise of top incomes in the United States. In: *Politics and Society*, jg. 38, nr. 2, p. 152-204.
- Hagenaars, J.A. en A.L. McCutcheon (red.) (2002). *Applied Latent Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakim, C. (2010). Erotic Capital. In: *European Sociological Review*, jg. 26, nr. 5, p. 499-518.
- Hamermesh, D.S. (2011). *Beauty Pays (Why Attractive People Are More Successful)*. Princeton: Princeton University Press.
- Hamermesh, D. en J. Biddle (1994). Beauty and the Labor Market. In: *The American Economic Review*, jg. 84, nr. 5, p. 1174-1194.
- Haynes, K. (2012). Body Beautiful? Gender, Identity and the Body in Professional Services Firms. In: *Gender, Work and Organization*, jg. 19, nr. 5, p. 489-507.

- Hek, M. van, G. Kraaykamp en M.H.J. Wolbers (2015). Family Resources and Male-Female Educational Attainment. Sex Specific Trends for Dutch Cohorts (1930-1984). In: *Research in Social Stratification and Mobility*, jg. 40, p. 29-38.
- Hemerijck, A. (red.) (2017). *The Uses of Social Investment*. Oxford: Oxford University Press.
- Hemerijck, A. (2018). Social investment as a policy paradigm. In: *Journal of European Public Policy*, jg. 25, nr. 6, p. 810-827.
- Hoff, S., B. van Hulst, J.M. Wildeboer Schut en B. Goderis (2019). *Armoede in Kaart 2019*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hoff, S., C. Vrooman, J. Iedema, J. Boelhouwer en J. Kullberg (2021a). *Vershil in Nederland 2014-2020. Zes sociale klassen en hun visies op samenleving en politiek*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hoff, S., C. Vrooman, J. Iedema, J. Boelhouwer en J. Kullberg (2021b). Vershil in Nederland: Een half decennium later. In: *Sociale Vraagstukken*, 8 oktober 2021. Geraadpleegd via www.socialevraagstukken.nl/vershil-in-nederland-een-half-decennium-later.
- Hoffmann, R., H. Kröger en S. Geyer (2019). Social Causation Versus Health Selection in the Life Course: Does Their Relative Importance Differ by Dimension of SES? In: *Social Indicators Research*, jg. 141, nr. 1, p. 1341-1367.
- Hofstra, B. en N.C. de Schipper (2018). Predicting ethnicity with first names in online social media networks. In: *Big Data & Society*, jg. 5, nr. 1, p. 1-14.
- Holla, S. en G. Kuipers (2015). Aesthetic capital. In: L. Hanquinet en M. Savage (red.), *International Handbook of the Sociology of Art and Culture* (p. 290-304). Londen: Routledge.
- Huddart Kennedy, E., S. Baumann en J. Johnston (2019). Eating for taste and eating for change: Ethical consumption as a high-status practice. In: *Social Forces*, jg. 98, nr. 1, p. 381-402.
- Hurst, C.E., H.M. Fitz Gibbon en A.M. Nurse (2020). *Social Inequality: Forms, Causes and Consequences* (10^e editie). Boston: Pearson.
- Inspectie van het Onderwijs (2020). *De Staat van het Onderwijs 2020*. Den Haag: Inspectie van het Onderwijs.
- Jacques, O. en A. Noël (2021). Targeting within universalism. In: *Journal of European Social Policy*, jg. 31, nr. 1, p. 15-29.
- Jones, G. (2011). Globalization and Beauty: A Historical and Firm Perspective. In: *EurAmerica*, jg. 41, nr. 4, p. 885-916.
- Jones, M.K. (2008). Disability and the Labour Market: A Review of the Empirical Evidence. In: *Journal of Economic Studies*, jg. 35, nr. 5, p. 405-424.
- Jongen, E., K. Caminada en N. Pouwels-Urlings (2021). Topinkomens. In: K. Caminada, E. Jongen, W. Bos, M. van den Brakel en F. Otten (red.), *Inkomen verdeeld, trends 1977-2019* (p. 109-122). Leiden/Heerlen: Universiteit Leiden/Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Josten, E., J.D. Vlasblom en C. Vrooman (2014). *Bevrijd of beklemd? Werk, inhuur, inkomen en welbevinden van zzp'ers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kalmijn, M. en W. Uunk (2015). Opleidingshomogamie in Nederland revisited. Stabiliteit of toenemende segmentatie op de huwelijksmarkt? In: *Mens & Maatschappij*, jg. 90, nr. 4, p. 379-404.
- Kanazawa, S. en M.C. Still (2018). Is There Really a Beauty Premium or an Ugliness Penalty on Earnings? In: *Journal of Business and Psychology*, jg. 33, nr. 2, p. 249-262.
- King, D.K. (1988). Multiple jeopardy, multiple consciousness: The context of a black feminist ideology. In: *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, jg. 14, nr. 1, p. 42-72.
- Klerk, M. de, M. Olsthoorn, I. Plaisier, J. Schaper en F. Wagemans (red.) (2021). *Een jaar met corona. Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Krause, A., U. Rinne en K. F. Zimmermann (2012). Anonymous job applications in Europe. In: *IZA Journal of European Labor Studies*, jg. 1, nr. 5, p. 1-20.
- Kröger, H., E. Pakpahan en R. Hoffmann (2015). What Causes Health Inequality? A Systemic Review on the Relative Importance of Social Causation and Health Selection. In: *The European Journal of Public Health*, jg. 25, nr. 6, p. 951-960.
- Kuipers, G. (2015). Beauty and Distinction? The Evaluation of Appearance and Cultural Capital in Five European Countries. In: *Poetics*, jg. 53, p. 38-51.
- Kuitto, K. (2016). From social security to social investment? Compensating and social investment welfare policies in a life-course perspective. In: *Journal of European Social Policy*, jg. 26, nr. 5, p. 442-459.
- Kvist, J. (2015). A framework for social investment strategies: integrating generational, life course and gender perspectives in the EU social investment strategy. In: *Comparative European Politics*, jg. 13, nr. 1, p. 131-149.

- Levy, J.D. (2010). Welfare Retrenchment. In: F.G. Castles, S. Leibfried, J. Lewis, H. Obinger en C. Pierson (red.), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (p. 552-565). Oxford: Oxford University Press.
- Liebersohn S. en E.O. Bell (1992). Children's first names: An empirical study of social taste. In: *American Journal of Sociology*, jg. 98, nr. 3, p. 511-554.
- Lin, N. (2000). Inequality in Social Capital. In: *Contemporary Sociology*, jg. 29, nr. 6, p. 785-799.
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lundberg, O. (2020). Is Lack of Causal Evidence Linking Socioeconomic Position with Health an 'Inconvenient Truth'? In: *The European Journal of Public Health*, jg. 30, nr. 4, p. 619.
- Mackenbach, J.P. (2019). *Health Inequalities: Persistence and Change in European Welfare States*. Oxford: Oxford University Press.
- Mackenbach, J.P., I. Stirbu, A.R. Roskam, M.M. Schaap, G. Menvielle, M. Leinsalu en A.E. Kunst (2008). Socio-economic Inequalities in Health in 22 European Countries. In: *The New England Journal of Medicine*, jg. 358, nr. 23, p. 2468-2481.
- Mahon, R. (2019). Broadening the social investment agenda: The OECD, the World Bank and inclusive growth. In: *Global Social Policy*, jg. 19, nrs. 1-2, p. 121-138.
- Marchal, S. en W. van Lancker (2019). The measurement of targeting design in complex welfare states: A proposal and empirical applications. In: *Social Indicators Research*, jg. 143, p. 693-726.
- Marmot, M. (2010). *Fair society, healthy lives: Strategic review of health inequalities in England post-2010*. Londen: The Marmot Review.
- Marshall, T.H. (1950). *Social Class and Citizenship*. Heruitgave als 'Citizenship and Social Class' in T.H. Marshall (red.) (1964), *Class, Citizenship, and Social Development* (p. 65-122). Garden City: Doubleday.
- Marx, I., L. Salanauskaite en G. Verbist (2016). For the poor, but not only the poor: On optimal pro-poorness in redistributive policies. In: *Social Forces*, jg. 95, nr. 1, p. 1-24.
- Max, J. (1960). Quantizing for minimum distortion. In: *IRE Transactions on Information Theory*, March edition, p. 7-12.
- McCartney, G., C. Collins en M. Mackenzie (2013). What (or Who) Causes Health Inequalities: Theories, Evidence and Implications. In: *Health Policy*, jg. 113, nr. 3, p. 221-227.
- Mercer (2020). *Global Pension Index 2020*. Mercer/CFA Institute.
- Mills, C.W. (1956). *The power elite*. Londen/Oxford/New York: Oxford University Press.
- Miltenburg, E., B. Geurkink, S. Tunderman, D. Bekkers en J. den Ridder (2022). *Burgerperspectieven 2022. Bericht 2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Mitra, A. (2001). Effects of Physical Attributes on the Wages of Males and Females. In: *Applied Economics Letters*, jg. 8, nr. 11, p. 731-735.
- Mitra, B., M. Webb en C. Wolfe (2014). Audience Responses to the Physical Appearance of Television Newsreaders. In: *Participations: Journal of Audience & Reception Studies*, jg. 11, nr. 2, p. 45-57.
- Morel, N., B. Palier en J. Palme (red.) (2012). *Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies, Challenges*. Bristol: Policy Press.
- Murray, C. (2012). *Coming Apart: The State of White America, 1960-2010*. New York: Crown Forum.
- Muthén, L.K. en B.O. Muthén (2017). *Mplus User's Guide* (versie 8). Los Angeles: Muthén & Muthén.
- Oberski, D.L. (2016). Mixture Models: Latent Profile and Latent Class Analysis. In: J. Robertson en M. Kaptein (red.), *Modern Statistical Methods for HCI* (p. 275-287). Cham: Springer.
- OECD (2008). *Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide*. Parijs: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD (2011). *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*. Parijs: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD (2015). *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*. Parijs: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD (2021). *Inheritance taxation in OECD countries*. Parijs: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Onland, D. en G. Bloothoof (2008). *Voornaamgroepen en sociaal-economische indicatoren*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Pareto, V. (1935 [1916]). *The Mind and Society. A Treatise on General Sociology*. New York: Dover.
- Peeters, R. (2013). Responsibilisation on Government's Terms: New Welfare and the Governance of Responsibility and Solidarity. In: *Social Policy and Society*, jg. 12, nr. 4, p. 583-595.
- Pierson, P. (1996). The New Politics of the Welfare State. In: *World Politics*, jg. 48, nr. 2, p. 143-179.

- Piketty, T. (2014). *Capital in The Twenty-First Century*. Cambridge/Londen: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Piketty, T. (2020). *Capital and Ideology*. Cambridge/Londen: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Pluchino, A., A.E. Biondo en A. Rapisarda (2018). Talent versus luck: The role of randomness in succes and failure. In: *Advances in Complex Systems*, jg. 21, nr. 3-4, p. 1850014 e.v.
- Ponocny, I., Ch. Weismayer, B. Stross en S.G. Dressler (2016). Are most people happy? Exploring the meaning of subjective well-being ratings. In: *Journal of Happiness Studies*, jg. 17, p. 2635-2653 (doi.org/10.1007/s10902-015-9710-0).
- Purdie-Vaughns, V. en R.P. Eibach (2008). Intersectional invisibility: The distinctive advantages and disadvantages of multiple subordinate-group identities. In: *Sex Roles*, jg. 59, nr. 5-6, p. 377-391.
- Qi, Y., J.C. Vrooman, J. Almansa, P. Ots, S. Brouwer en S.A. Reijneveld (2023). A capital-based approach to better understand health inequalities: Theoretical and empirical explorations. In: *SSM-Population Health*, jg. 21, 101309 (dx.doi.org/10.1016/j.ssmph.2022.101309).
- Ridder, J. den, C. van Campen, E. Josten en J. Boelhouwer (2020). *De sociale staat van Nederland 2020 op hoofdlijnen. Kwaliteit van leven in onzekere tijden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridder, J. den, E. Miltenburg, S. Kunst, L. van 't Hul en A. van den Broek (2022). *Burgerperspectieven 2022. Bericht 1*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roberts, T.A. en P.L. Waters (2019). The Gendered Body Project: Sexual and Self-Objectification as Motivated and Motivating Processes. In: R.M. Ryan (red.), *The Oxford Handbook of Human Motivation* (2^e editie, p. 321-336). New York: Oxford University Press.
- Roeters, A., P. van Echtelt, C. Vrooman, J.D. Vlasblom en M. Olsthoorn (2021). *De veranderende wereld van werk. Een verkenning van de kwaliteit van werk in de toekomst*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roos, S. de, F. Bux en E. van den Berg (2021). *Sociale netwerken van ouders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rözer, J., A. van der Torre en A. Roeters (2021). *Platformisering en de kwaliteit van werk. Een kennissynthese*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- RVS (2020). *Gezondheidsverschillen voorbij. Complexe ongelijkheid is een zaak van ons allemaal*. Den Haag: Raad voor Volksgezondheid en Samenleving.
- Sandel, M.J. (2020). *The Tyranny of Merit: What's Become of the Common Good?* New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Satz, D. en S. White (2021). What is wrong with inequality? In: *IFS Deaton Review of Inequalities series*. Londen: Institute for Fiscal Studies.
- Savage, M., A. Warde en F. Devine (2005). Capitals, assets and resources. In: *British Journal of Sociology*, jg. 56, nr. 1, p. 31-46.
- Savage, M., F. Devine, N. Cunningham, M. Taylor, Y. Li, J. Hjellbrekke, B. Le Roux, S. Friedman en A. Miles (2013). A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. In: *Sociology*, jg. 47, p. 219-250.
- Savage, M., F. Devine, N. Cunningham, S. Friedman, D. Laurison, A. Miles, H. Snee en M. Taylor (2015a). On Social Class, Anno 2014. In: *Sociology*, jg. 49, p. 1011-1030.
- Savage, M., N. Cunningham, F. Devine, S. Friedman, D. Laurison, L. McKenzie, A. Miles, H. Snee en P. Wakeling (2015b). *Social class in the 21st century*. Londen: Penguin Random House.
- Schakel, W. (2021). Unequal policy responsiveness in the Netherlands. In: *Socio-Economic Review*, jg. 19, nr. 1, p. 37-57.
- Schur, L., K. Han, M. Ameri, P. Blanck en D. Kruse (2017). Disability at Work: A Look Back and Forward. In: *Journal of Occupational Rehabilitation*, jg. 27, nr. 4, p. 482-497.
- Schwartz, C.R. (2013). Trends and Variation in Assortative Mating: Causes and Consequences. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 39, p. 451-470.
- SCP (2022). *Arbeidsmarkt in kaart, werkgevers, editie 3*. Geraadpleegd 8 september 2022 via digitaal.scp.nl/arbeidsmarkt-in-kaart-werkgevers-editie-3.
- Settles, I.H. en N.T. Buchanan (2014). Multiple groups, multiple identities, and intersectionality. In: V. Benet-Martínez en Y.Y. Hong (red.), *The Oxford Handbook of Multicultural Identity* (p. 160-180). Oxford/New York: Oxford University Press.
- Sheppard, J. en N. Biddle (2017). Class, Capital and Identity in Australian Society. In: *Australian Journal of Political Science*, jg. 52, nr. 4, p. 500-516.
- Skocpol, T. (1991). Targeting Within Universalism: Politically Viable Policies to Combat Poverty in the United States. In: C. Jencks en P.E. Peterson (red.), *The Urban Underclass*. Washington: The Brookings Institution (p. 411-436).

- Skocpol, T. (1995). *Social Policy in the United States: Future Possibilities in Historical Perspective*. Princeton: Princeton University Press.
- Sørensen, A.B. (1996). The Structural Basis of Social Inequality. In: *American Journal of Sociology*, jg. 101, nr. 5, p. 1333-1365.
- Sørensen, A.B. (2000). Toward a Sounder Basis for Class Analysis. In: *American Journal of Sociology*, jg. 105, nr. 6, p. 1523-1558.
- SPSS (2013). *IBM SPSS Statistics 22 Algorithms (CatPCA)*. Sine loco: IBM Corporation.
- Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. Londen: Bloomsbury Academic.
- Stephens, J.D. (2010). The Social Rights of Citizenship. In: F.G. Castles, S. Leibfried, J. Lewis, H. Obinger en C. Pierson (red.), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (p. 511-525). Oxford: Oxford University Press.
- Stiglitz, J.E. (2011). Of the 1%, by the 1%, for the 1%. In: *Vanity Fair*. Geraadpleegd 13 februari 2023 via www.vanityfair.com/news/2011/2005/top-one-percent-201105.
- Swaan, A. de (1988). *In Care of the State. Health Care, Education and Welfare in Europe and the United States in the Modern Era*. Cambridge: Polity Press.
- Talley, H.L. (2014). *Saving Face; Disfigurement and the Politics of Appearance*. New York/Londen: New York University Press.
- Therborn, G. (2013). *The Killing Fields of Inequality*. Cambridge: Policy Press.
- Thijssen, L., M. Coenders en B. Lancee (2021). Ethnic discrimination in the Dutch labor market: Differences between ethnic minority groups and the role of personal information about job applicants—Evidence from a field experiment. In: *Journal of International Migration and Integration*, jg. 22, nr. 3, p. 1125-1150.
- TK (2015/2016). *Brief van de Ministers van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (Kabinetsreactie op de rapporten 'Verschil in Nederland' en 'Gescheiden Werelden')*. Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2015/2016, 34300 XV, nr. 7.
- Tuppat, J. en J. Gerhards (2021). Immigrants' first names and perceived discrimination: A contribution to understanding the integration paradox. In: *European Sociological Review*, jg. 37, nr. 1, p. 121-135.
- Veldheer, V., J.-J. Jonker, L. van Noije en C. Vrooman (2012). *Een beroep op de burger - Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Visser, J. (2002). The first part-time economy in the world: A model to be followed? In: *Journal of European Social Policy*, jg. 12, nr. 1, p. 23-42.
- Vogels, R., M. Turkenburg en L. Herweijer (2021). *Samen of gescheiden naar school. De betekenis van sociale scheiding en ontmoeting*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, J.C. (2009). *Rules of relief; Institutions of social security, and their impact*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, C. (2010). Een succesvolle gedaantewisseling? De hervorming van de sociale zekerheid, 1985-2010. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jg. 26, nr. 4, p. 358-377.
- Vrooman, C. (2014). Visies op verschil. In: C. Vrooman, M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.), *Vershil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (p. 29-65). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, J.C. (2016). *Taking part in uncertainty. The significance of labour market and income protection reforms for social segmentation and citizens' discontent*. Den Haag/Utrecht: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Universiteit Utrecht.
- Vrooman, C. (2020). Pandemie vergroot tegenstellingen tussen klassen, niet tussen jong en oud. In: *Sociale Vraagstukken*, 16 december 2020. Geraadpleegd via www.socialevraagstukken.nl/pandemie-verscherpt-tegenstellingen-tussen-klassen-niet-tussen-jong-en-oud.
- Vrooman, J.C. (2021). De maatschappelijke consequenties van het institutionele pad. Regelingen voor werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en bijstand, 1980-2015. In: E.M.H. Hirsch Ballin, A.P.C.M. Jaspers, J.A. Knottnerus en H. Vinke (red.), *De toekomst van de sociale zekerheid: De menselijke maat in een solidaire samenleving* (p. 323-347). Den Haag: Boom Juridisch.
- Vrooman, C. (2023). *De kwaliteit van de samenleving; Het uitkomstbegrip in het strategisch kader van het SCP*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, C., M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.) (2014). *Vershil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, C., Gijsberts, M. en Boelhouwer, J. (2015). Een reactie op Elchardus, Ganzeboom en Saharso. Debat: SCP-rapport Verschil in Nederland (2014). In: *Sociologie*, jg. 11, nr. 3-4, p. 592-604.
- Vrooman, C., E. Josten, S. Hoff, L. Putman en J.M. Wildeboer Schut (2018). *Als werk weinig opbrengt. Werkende armen in vijf Europese landen en twintig Nederlandse gemeenten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Vrooman, J.C., B. Goderis, S. Hoff en B. van Hulst (2020). Measuring poverty in the Netherlands: the generalised reference budget approach. In: C. Deeming (red.), *Minimum Income Standards and Reference Budgets. International and Comparative Policy Perspectives* (p. 169-183). Bristol: Policy Press.
- VVD, D66, CDA en ChristenUnie (2021). *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst; Coalitieakkoord 2021-2025*. Geraadpleegd december 2022 via www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2022/01/10/coalitieakkoord-omzien-naar-elkaar-vooruitkijken-naar-de-toekomst.
- VWS (2022). *Aanbieding aanpak "Mentale gezondheid: van ons allemaal"*. Kenmerk 3382139-1030472-PG. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Geraadpleegd december 2022 via www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/06/10/aanpak-mentale-gezondheid-van-ons-allemaal.
- Warhurst, C. en D. Nickson (2020). *Aesthetic Labour*. Londen: Sage.
- Weber, M. (1946). Class, Status, Party. In: H.H. Gerth en C. Wright Mills (red.), *Max Weber: Essays in Sociology*. (p. 180-195). Oxford: Oxford University Press.
- Weller, B.E., N.K. Bowen en S.J. Faubert (2020). Latent class analysis: A guide to best practice. In: *Journal of Black Psychology*, jg. 46, nr. 4, p. 287-311.
- Welsch, W. (1996). Aestheticization Processes: Phenomena, Distinctions and Prospects. In: *Theory, Culture and Society*, jg. 13, nr. 1, p. 1-24.
- Werfhorst, H.G. van de (2014). Changing Societies and Four Tasks of Schooling: Challenges for Strongly Differentiated Educational Systems. In: *International Review of Education*, jg. 60, nr. 1, p. 123-144.
- West, P. (1991). Rethinking the Health Selection Explanation for Health Inequalities. In: *Social Science & Medicine*, jg. 32, nr. 4, p. 373-384.
- Widdows, H. (2018). *Perfect Me. Beauty as an Ethical Ideal*. Princeton: Princeton University Press.
- Williams, D.R. (1990). Socioeconomic Differentials in Health: A Review and Redirection. In: *Social Psychology Quarterly*, jg. 53, nr. 2, p. 81-99.
- Williams, M. (2013). Occupations and British Wage Inequality, 1970s-2000s. In: *European Sociological Review*, jg. 29, nr. 2, p. 841-857.
- Williams, C.L. en C. Connell (2010). "Looking Good and Sounding Right": Aesthetic Labor and Social Inequality in the Retail Industry. In: *Work and Occupations*, jg. 37, nr. 3, p. 349-377.
- Wolbring, T. en P. Riordan (2016). How beauty works. Theoretical mechanisms and two empirical applications on students' evaluation of teaching. In: *Social Science Research*, jg. 57, p. 253-272.
- Wong, J.S. en A.M. Penner (2016). Gender and the returns to attractiveness. In: *Research in Social Stratification and Mobility*, jg. 44, nr. 113-123.
- Wright, E.O. (2005). *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WRR (2017). *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- WRR (2018). *De nieuwe verscheidenheid. Toenemende diversiteit naar herkomst in Nederland*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- WRR (2020). *Het betere werk. De nieuwe maatschappelijke opdracht*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- WRR, GR, RvS, ROB en RVS (2022). *Coronascenario's doordacht; Handreiking voor noodzakelijke keuzes*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Gezondheidsraad, Raad van State, Raad voor het Openbaar Bestuur en Raad voor Volksgezondheid & Samenleving.
- Yerkes, M. en R. van der Veen (2011). Crisis and Welfare State Change in the Netherlands. In: *Social Policy and Administration*, jg. 45, nr. 4, p. 430-444.
- Young, M. (1958). *The Rise of the Meritocracy 1870-2033: An Essay on Education and Society*. Londen: Thames and Hudson.
- Zanden, J.L. van (1997). *The economic history of the Netherlands 1914-1995: A small open economy in the 'long' twentieth century*. Londen: Routledge.
- Zucman, G. (2019). Global Wealth Inequality. In: *Annual Review of Economics*, jg. 11, p. 109-138.
- Zwebner, Y., A.L. Sellier, N. Rosenfeld, J. Goldenberg en R. Mayo (2017). We look like our names: The manifestation of name stereotypes in facial appearance. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, jg. 112, nr. 4, p. 527-554.

Bijlage A Verdeling van indicatoren over de klassen

Economisch kapitaal

Tabel A.1 Onderwijsniveau naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	maximaal basisonderwijs	lbo, mavo, enz.	havo, vwo, enz.	hbo, universitair
werkende bovenlaag	-	-	18	76
jongere kansrijken	0	3	29	68
rentenierende bovenlaag	-	-	23	62
werkende middengroep	-	-	53	32
laagopgeleide gepensioneerden	7	74	14	4
onzekere werkenden	4	36	44	16
precariaat	45	52	-	-
totaal	5	27	29	39

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.2 Sociaaleconomische positie naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	niet- werkend	werk- zoekend	pen- sioen	student	loon- dienst tijdelijk	zelfstandig zonder personeel	loon- dienst vast	zelfstandig met personeel
werkende bovenlaag	2	2	2	7	9	16	56	7
jongere kansrijken	3	4	5	17	25	5	38	4
rentenierende bovenlaag	9	1	61	0	1	10	11	6
werkende middengroep	2	2	1	8	14	6	67	1
laagopgeleide gepensioneerden	12	-	57	-	-	5	21	-
onzekere werkenden	23	20	5	8	17	7	18	2
precariaat	40	-	40	-	-	-	-	-
totaal	9	4	22	6	10	8	39	3

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.3 Huishoudensinkomen naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	0-10%	10-30%	30-50%	50-90%	90-99%	99-100%
werkende bovenlaag	1	1	10	57	27	3
jongere kansrijken	30	30	28	12	0	0
rentenierende bovenlaag	5	8	11	56	18	2
werkende middengroep	-	8	26	61	4	-
laagopgeleide gepensioneerden	3	32	36	27	-	-
onzekere werkenden	39	47	11	3	0	0
precariaat	34	60	-	-	-	-
totaal	10	20	20	40	9	1

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.4 Vrij vermogen naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	negatief	€ 0-5.000	€ 5.000-50.000	€ 50.000-500.000	> € 500.000 1 ^e deel	> € 500.000 2 ^e deel
werkende bovenlaag	10	4	34	43	6	3
jongere kansrijken	52	19	28	-	-	-
rentenierende bovenlaag	2	3	20	57	11	8
werkende middengroep	13	11	49	27	-	-
laagopgeleide gepensioneerden	5	10	54	29	1	1
onzekere werkenden	30	53	13	4	-	-
precariaat	15	54	30	1	0	0
totaal	15	16	37	28	3	2

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.5 Woninggerelateerd vermogen naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	negatief	geen koopwoning wel huursubsidie	geen koopwoning geen huursubsidie	positief 1 ^e 33%	positief 2 ^e 33%	positief 3 ^e 33%
werkende bovenlaag	19	0	8	27	24	22
jongere kansrijken	-	21	76	-	-	-
rentenierende bovenlaag	-	-	12	4	23	58
werkende middengroep	23	0	10	37	22	9
laagopgeleide gepensioneerden	2	4	28	12	29	25
onzekere werkenden	9	38	49	4	-	-
precariaat	-	52	42	-	2	-
totaal	11	10	24	18	18	18

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Cultureel kapitaal

Tabel A.6 Leefstijl^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	minst uitgebreide leefstijl	2	3	4	5	6	meest uitgebreide leefstijl
werkende bovenlaag	-	-	7	16	40	29	8
jongere kansrijken	5	-	10	24	31	25	-
rentenierende bovenlaag	3	10	15	20	31	17	4
werkende middengroep	3	14	20	31	23	9	0
laagopgeleide gepensioneerden	16	26	26	21	8	-	-
onzekere werkenden	17	33	24	16	7	-	-
precariaat	45	33	11	6	5	-	0
totaal	9	15	17	21	23	13	2

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

a Schaal op basis van: buitenlandse vakanties; duur restaurantbezoek; bezoekfrequentie klassiek concert, toneelvoorstelling of museum; muziekvoorkeur; duurzaam voedsel kopen (in zeven categorieën).

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.7 Ict-beheersing^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	kan geen activiteit	kan er één	kan er twee	kan er drie
werkende bovenlaag	-	-	8	89
jongere kansrijken	-	-	6	93
rentenierende bovenlaag	5	26	12	57
werkende middengroep	-	-	17	75
laagopgeleide gepensioneerden	41	24	13	23
onzekere werkenden	9	13	21	57
precariaat	76	10	6	7
totaal	14	12	12	62

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

a Schaal op basis van de volgende activiteiten: kan programma's installeren; pc-beveiliging regelen; een tekstverwerkings-programma gebruiken (in vier categorieën).

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.8 Beheersing van de Engelse taal naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	geen beheersing	enigszins	redelijk	goed	Engels is moedertaal
werkende bovenlaag	-	2	45	51	-
jongere kansrijken	-	-	-	60	-
rentenierende bovenlaag	-	-	66	-	-
werkende middengroep	-	20	59	20	-
laagopgeleide gepensioneerden	21	55	23	-	-
onzekere werkenden	-	36	45	17	-
precariaat	63	-	-	-	-
totaal	8	22	44	25	1

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.9 Voornaamgroep^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	Arabisch of Turks	traditioneel of gelatiniseerd Nederlands	onbekend	pre-modern Nederlands ^a	modern Nederlands, elitenamen ^a
werkende bovenlaag	1	21	27	34	17
jongere kansrijken	-	-	33	35	22
rentenierende bovenlaag	-	55	28	14	-
werkende middengroep	2	21	21	45	11
laagopgeleide gepensioneerden	1	61	22	11	4
onzekere werkenden	8	19	35	30	8
precariaat	15	32	37	-	-
totaal	3	32	27	28	10

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

a De voornaamindeling is een ingedikte versie van de typologie die Bloothoofd en Onland (2011: 29) voor Nederland hanteerden. Pre-modern Nederlands c.a.: met inbegrip van gemengde of Noordse, en Engelse, Franse, Friese en moderne voornamen; Modern-Nederlands, elitenamen c.a.: met inbegrip van Hebreeuwse en een klein aantal Italiaanse of Spaanse voornamen. Zie verder de toelichting in [noot 8 van hoofdstuk 3](#).

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Sociaal kapitaal

Tabel A.10 Sociaal steunnetwerk^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	1 weinig contact	2	3	4	5	6 veel contact
werkende bovenlaag	2	8	13	11	43	23
jongere kansrijken	2	14	17	15	38	14
rentenierende bovenlaag	8	9	5	13	39	25
werkende middengroep	8	16	12	15	34	15
laagopgeleide gepensioneerden	10	10	6	12	32	30
onzekere werkenden	13	22	16	10	21	18
precariaat	26	13	8	8	24	20
totaal	8	13	11	12	35	21

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

a Schaal op basis van frequentie van contacten met familie, vrienden, buren (in zes categorieën).

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.11 Omvang kerngespreknetwerk^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	niemand	één persoon	twee of drie personen	vier of vijf personen	meer dan vijf personen
werkende bovenlaag	4	8	41	20	27
jongere kansrijken	2	12	29	28	29
rentenierende bovenlaag	12	15	46	13	14
werkende middengroep	12	18	49	14	7
laagopgeleide gepensioneerden	29	23	38	6	5
onzekere werkenden	22	17	43	8	10
precariaat	42	28	24	4	2
totaal	15	17	41	14	13

a Aantal mensen waarmee men persoonlijke zaken bespreekt [excl. medebewoners en hulpverleners].

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.12 Professioneel netwerk^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	kent niemand	één beroep	twee beroepen	drie beroepen	vier of vijf beroepen
werkende bovenlaag	8	25	30	22	14
jongere kansrijken	22	29	26	15	9
rentenierende bovenlaag	26	26	23	10	14
werkende middengroep	55	30	10	3	2
laagopgeleide gepensioneerden	70	16	-	-	7
onzekere werkenden	64	18	12	4	2
precariaat	74	15	-	-	7
totaal	44	24	16	8	8

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

a Aantal mensen met een invloedrijk beroep dat men kent.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.13 Informele hulp^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	1 (weinig divers netwerk)	2	3	4	5 (divers netwerk)
werkende bovenlaag	-	-	4	12	83
jongere kansrijken	-	-	6	14	78
rentenierende bovenlaag	11	14	28	20	28
werkende middengroep	3	6	13	20	59
laagopgeleide gepensioneerden	17	21	19	21	21
onzekere werkenden	17	18	18	13	33
precariaat	38	26	14	15	9
totaal	9	11	14	17	49

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

a Schaal op basis van de vraag: Hieronder staan verschillende vaardigheden en eigenschappen. Kent u mensen die u daarmee kunnen helpen als dat nodig is? *Als u denkt zo iemand niet nodig te hebben, antwoord dan 'nee'.*

Kent u iemand aan wie u hulp kunt vragen die... kan helpen bij klussen in huis (timmerwerk, schilderen) of reparaties uitvoeren; boodschappen kan doen als u ziek bent; een logeeraadres kan bieden als u tijdelijk uit uw huis moet; advies kan geven bij een conflict op het werk; advies kan geven bij een conflict met familieleden?

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.14 Hulp met geld, werk en instanties^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	1 (weinig divers netwerk)	2	3	4	5	6 (divers netwerk)
werkende bovenlaag	-	-	2	13	23	62
jongere kansrijken	-	-	10	25	16	45
rentenierende bovenlaag	12	15	20	22	17	14
werkende middengroep	7	10	23	26	18	17
laagopgeleide gepensioneerden	24	28	23	12	3	10
onzekere werkenden	18	24	24	18	8	8
precariaat	43	25	20	-	6	-
totaal	12	14	17	18	14	25

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

a Schaal op basis van de vraag: Hieronder staan verschillende vaardigheden en eigenschappen. Kent u mensen die u daarmee kunnen helpen als dat nodig is? *Als u denkt zo iemand niet nodig te hebben, antwoord dan 'nee'.*

Kent u iemand aan wie u hulp kunt vragen die... veel weet van allerlei regelingen van de overheid of geldzaken; medisch advies kan geven als u ontevreden bent over uw dokter; meer dan 5.000 euro netto per maand verdient; veel geld aan u kan lenen; af en toe mensen op een baan kan aannemen; een goede referentie/aanbeveling kan geven voor een sollicitatie?

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Persoonskapitaal

Tabel A.15 Fysiek kapitaal^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	laagste score	2	3	4	5	hoogste score
werkende bovenlaag	1	3	4	4	72	16
jongere kansrijken	-	-	6	8	72	9
rentenierende bovenlaag	10	11	13	3	58	5
werkende middengroep	5	6	9	8	66	5
laagopgeleide gepensioneerden	18	14	10	7	45	6
onzekere werkenden	21	15	9	9	42	4
precariaat	35	27	9	7	20	3
totaal	10	9	8	6	58	8

- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

a Schaal op basis van: zelfgerapporteerde gezondheid; moeite met traplopen; langdurige beperkingen bij activiteiten dagelijks leven.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.16 Mentaal kapitaal^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	laagste score	2	3	4	5	hoogste score
werkende bovenlaag	5	1	11	7	51	25
jongere kansrijken	13	8	17	10	34	18
rentenierende bovenlaag	5	3	17	5	52	19
werkende middengroep	13	5	24	13	35	9
laagopgeleide gepensioneerden	7	3	25	8	36	23
onzekere werkenden	33	10	22	7	16	12
precariaat	23	9	29	5	8	27
totaal	12	5	20	9	37	18

a Schaal op basis van: zelfvertrouwen; negatief zelfbeeld; is depressief geweest.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.17 Esthetisch kapitaal^a naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	laagste score	2	3	4	5	6	hoogste score
werkende bovenlaag	1	2	7	14	52	15	10
jongere kansrijken	3	4	10	13	46	12	12
rentenierende bovenlaag	1	2	10	8	56	10	12
werkende middengroep	3	4	19	18	46	6	4
laagopgeleide gepensioneerden	2	1	10	11	54	9	13
onzekere werkenden	5	11	24	19	27	9	6
precariaat	10	5	14	7	33	10	20
totaal	3	3	13	14	47	10	10

a Schaal op basis van: zelfbeoordeling uiterlijk; gepercipieerde beoordeling uiterlijk door anderen.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel A.18 BMI naar de zeven klassen, 2019/2020 (in procenten)

	ernstig overgewicht	ondergewicht	overgewicht	normaal gewicht
werkende bovenlaag	6	2	31	60
jongere kansrijken	10	3	23	64
rentenierende bovenlaag	10	2	37	51
werkende middengroep	-	-	36	49
laagopgeleide gepensioneerden	19	1	46	33
onzekere werkenden	21	1	36	42
precariaat	29	3	41	26
totaal	15	1	36	48

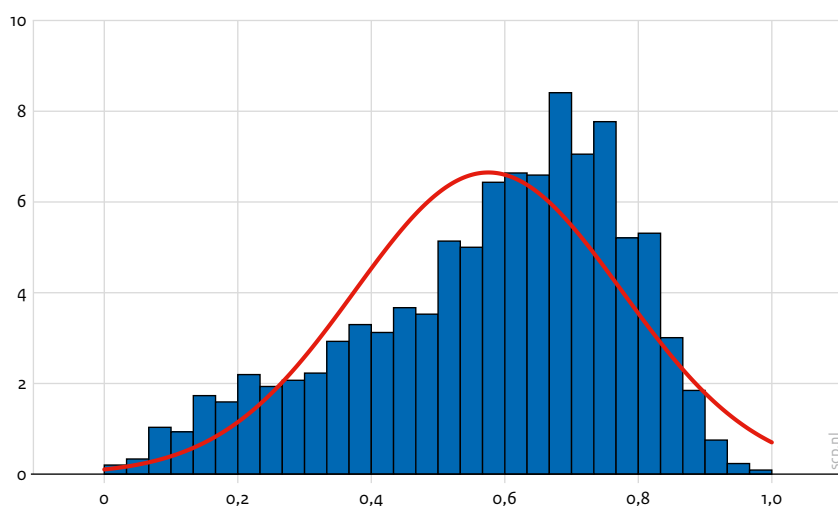
- Minder dan tien respondenten of onthullingsrisico via rij- of kolomtotaal.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Bijlage B Verdeling van de kapitaalvormen

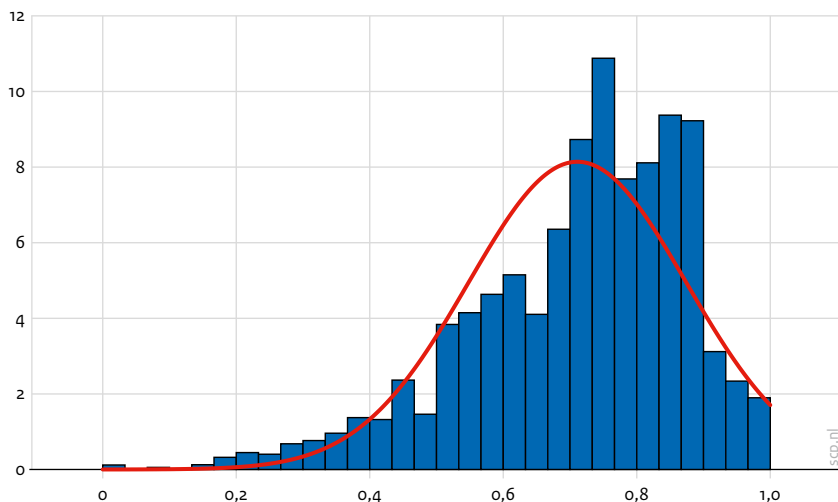
In deze bijlage staat een verdeling van de vier kapitaalvormen en van het totaal kapitaal. Het sociaal kapitaal en het economisch kapitaal zijn redelijk normaal verdeeld. Het cultureel kapitaal is iets scheef: de meeste mensen hebben er tamelijk veel van, waarbij de linkerkant groter is dan de rechterkant: er zijn meer mensen die er weinig van hebben dan er heel veel van hebben. Het minst gelijk verdeeld is het persoonskapitaal. De meeste mensen zijn behoorlijk gezond, en hoewel de groep die relatief ongezond is ook nog enigszins omvangrijk is (er is een lange uitloop naar links), is er ook een redelijke groep die op alle gezondheidsaspecten heel goed scoort.

Figuur B.1 Verdeling van het cultureel kapitaal (op een schaal van 0 tot en met 1), bevolking van 18 jaar of ouder, 2019/2020 (in procenten)



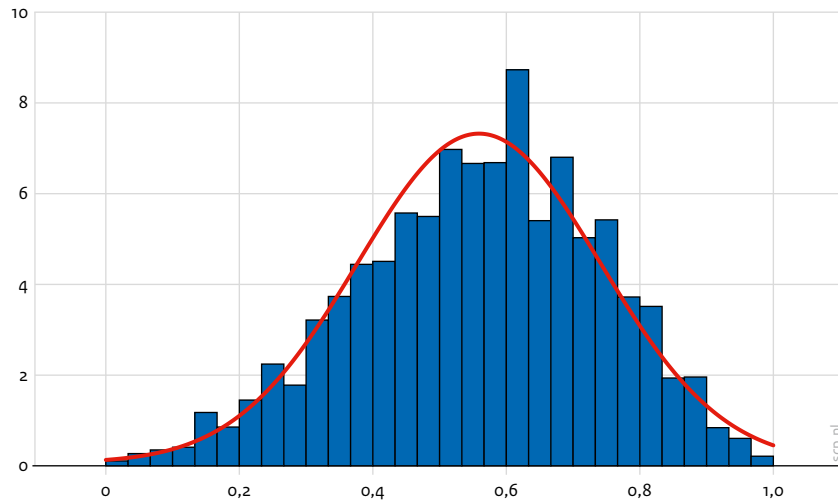
Bron: SCP (ViN'19/'20)

Figuur B.2 Verdeling van het persoonskapitaal (op een schaal van 0 tot en met 1), bevolking van 18 jaar of ouder, 2019/2020 (in procenten)



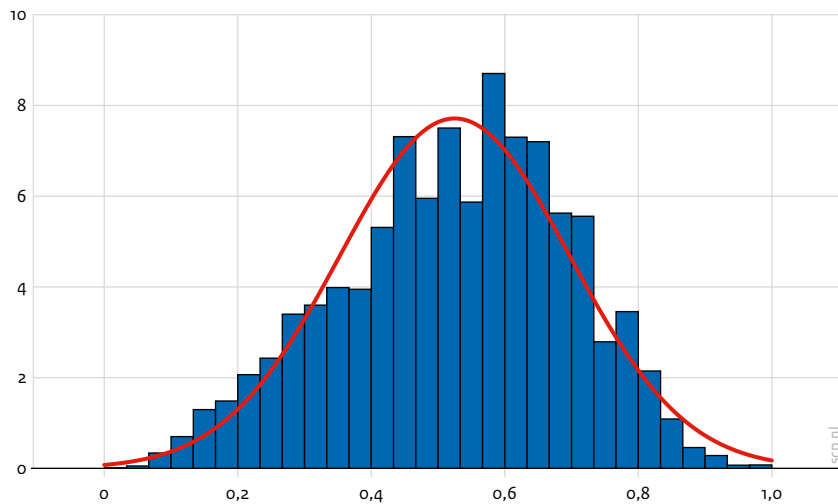
Bron: SCP (ViN'19/'20)

Figuur B.3 Verdeling van het sociaal kapitaal (op een schaal van 0 tot en met 1), bevolking van 18 jaar of ouder, 2019/2020 (in procenten)



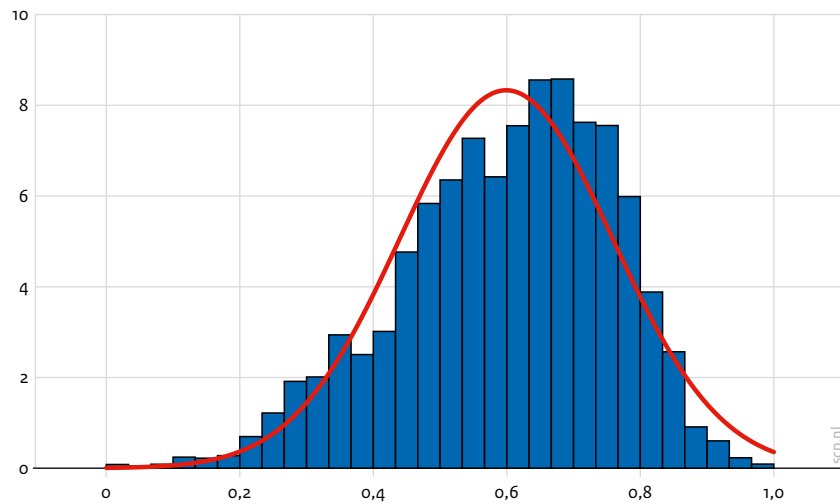
Bron: SCP (ViN'19/'20)

Figuur B.4 Verdeling van het economisch kapitaal (op een schaal van 0 tot en met 1), bevolking van 18 jaar of ouder, 2019/2020 (in procenten)



Bron: SCP (ViN'19/'20)

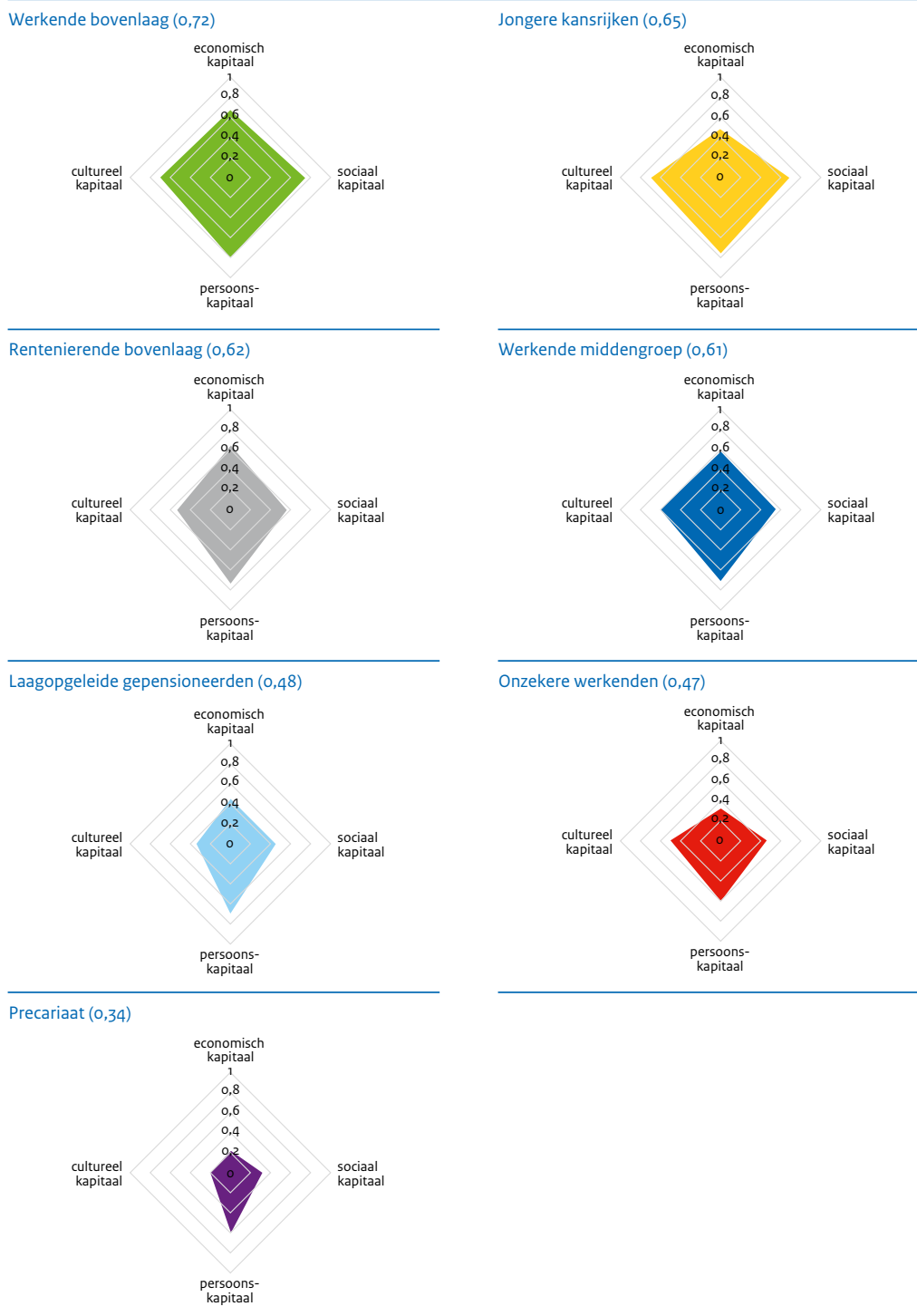
Figuur B.5 Verdeling van het totaal kapitaal (op een schaal van 0 tot en met 1), bevolking van 18 jaar of ouder, 2019/2020 (in procenten)



Bron: SCP (ViN'19/20)

Bijlage C Kapitaalprofielen van de sociale klassen

Figuur C.1 Scores op de vier vormen van kapitaal, naar de zeven klassen, 2019/2020 (in indexscores tussen 0 en 1)^a



a De scores tussen haakjes hebben betrekking op het totaal kapitaal van de sociale klasse.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Tabel C.1 Scores op de hulpbronnen, naar de zeven klassen, 2019/2020 (in indexscores tussen 0 en 1)

	werkende bovenlaag	jongere kans- rijken	rente- nierende bovenlaag	werkende midden- groep	laag- opgeleide gepensio- neerden	onzekere werkenden	precariaat
economisch kapitaal							
bereikt onderwijsniveau	0,90	0,88	0,83	0,72	0,39	0,57	0,19
sociaaleconomische positie	0,75	0,63	0,41	0,75	0,40	0,40	0,24
besteedbaar huishoudensinkomen	0,63	0,24	0,56	0,53	0,39	0,16	0,15
vrij vermogen	0,48	0,16	0,59	0,38	0,43	0,18	0,23
vermogen in de woning	0,66	0,37	0,84	0,52	0,67	0,30	0,31
cultureel kapitaal							
leefstijl	0,57	0,51	0,48	0,42	0,31	0,29	0,18
basale digitale vaardigheden	0,95	0,98	0,73	0,89	0,39	0,75	0,15
beheersing van het Engels	0,63	0,66	0,51	0,50	0,27	0,45	0,12
voornaamgroep	0,61	0,67	0,41	0,61	0,39	0,52	0,39
sociaal kapitaal							
sociale steunnetwerk (strong ties)	0,86	0,83	0,84	0,80	0,83	0,76	0,72
omvang kern- gespreksnetwerk	0,64	0,68	0,50	0,46	0,34	0,42	0,25
professioneel netwerk	0,43	0,33	0,34	0,14	0,13	0,13	0,11
hulp met geld, werk en instanties	0,79	0,68	0,44	0,49	0,30	0,34	0,18
informele hulp	0,96	0,94	0,67	0,85	0,61	0,64	0,41
persoonskapitaal							
fysiek kapitaal	0,86	0,84	0,75	0,80	0,69	0,66	0,55
mentaal kapitaal	0,84	0,73	0,82	0,71	0,79	0,58	0,65
esthetisch kapitaal	0,66	0,63	0,66	0,56	0,66	0,51	0,60
body mass index (BMI)	0,82	0,81	0,76	0,73	0,64	0,66	0,55

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Bijlage D Zelf investeren in kapitaal

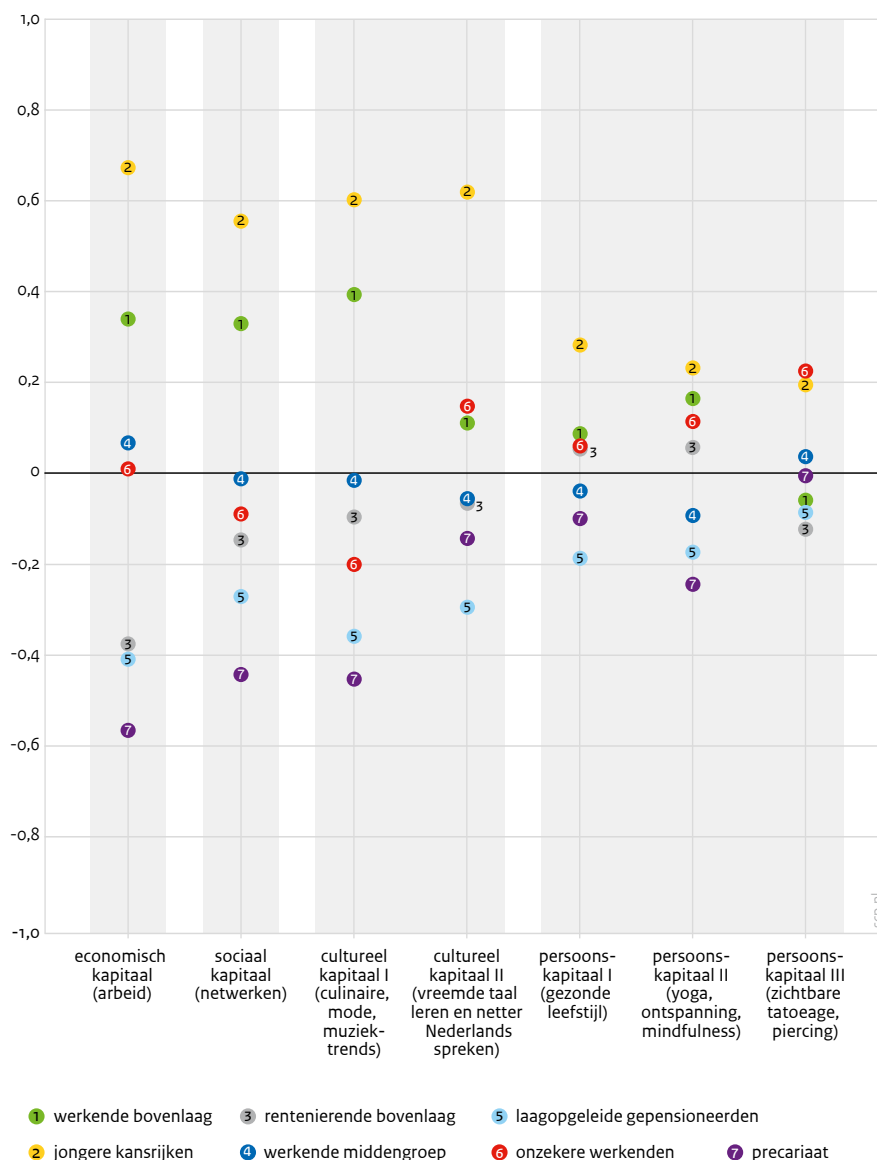
In de enquête Verschil in Nederland 2019/20 is geprobeerd na te gaan in hoeverre mensen daadwerkelijk zelf investeren in de economische, sociale, culturele en persoonsgebonden hulpbronnen. Voor zover ons bekend is dit de eerste keer dat zulke gegevens gelijktijdig worden verzameld. Wel betreft het een gedeeltelijke meting: niet alle mogelijke investeringen konden in de vragenlijst worden opgenomen. Ook is bij de investeringen waarover we informatie hebben de tijdshorizon soms beperkt (er is 3 tot 24 maanden teruggevraagd). Bij het economisch en sociaal kapitaal vinden we één onderliggende schaal, die respectievelijk de investeringen van de respondenten in arbeid en sociale netwerken weergeeft. Bij het cultureel kapitaal is sprake van twee losse subdimensies. Een ervan heeft betrekking op de mate waarin men trends op het gebied van mode, muziek en culinaire zaken volgt, de ander of men recent heeft geprobeerd een vreemde taal te leren of netter Nederlands te leren spreken. Voor het persoonskapitaal vonden we een gezondheidsschaal, die aangeeft of men de laatste tijd heeft geprobeerd minder alcohol te drinken, gezonder is gaan eten, aan sporten of fitness heeft gedaan, of zich een gezondheidstest heeft laten afnemen. Daarnaast zijn er twee losse items die daar niet sterk mee samenhangen. Die meten respectievelijk of men onlangs aan mindfulness, yoga of ontspanningsoefeningen heeft gedaan; en of men recent een zichtbare tatoeage of body piercing heeft laten zetten.¹

Figuur D.1 suggereert dat de zeven sociale klassen inderdaad verschillen in de mate waarin ze investeren in de vier kapitaalvormen, maar dat dit ook afhankelijk is van de gemiddelde leeftijd. Sociale klassen met veel hulpbronnen én kapitaalgroepen met verhoudingsgewijs veel jongeren investeren meer in zichzelf. Dat laatste kan komen doordat het verwachte rendement op kapitaalinvesteringen bij jongeren vanwege hun langere (resterende) levensduur hoger is dan bij ouderen, maar het kan ook een indicatie zijn van een grotere concurrentie onder jongeren om geld, huisvesting, arbeidsmarktposities en sociale status.

Volgens vrijwel alle indicatoren investeren de jongere kansrijken het meest. De enige uitzondering betreft het recent laten zetten van een zichtbare tatoeage of piercing: dat doen de onzekere werkenden net iets vaker. Alle andere sociale klassen scoren op dat item lager dan deze twee, en belanden op of onder het algemeen gemiddelde (= een score van 0).

De groep met het meeste totaalkapitaal, de werkende bovenlaag, komt doorgaans op de tweede plaats, met uitzondering van het investeren in taalbeheersing (derde). De rentenierende bovenlaag investeert nog maar weinig in arbeid – slechts iets meer dan de twee andere oudere sociale klassen, de laagopgeleide gepensioneerden en het precariaat. Ze proberen ook minder dan gemiddeld hun sociaal en cultureel kapitaal te vergroten. Wel investeert de rentenierende bovenlaag frequent in een gezonde levensstijl, en doet men ook regelmatig aan yoga, mindfulness en ontspanningsoefeningen. In deze kapitaalgroep kwam het zelden voor dat men recent een zichtbare tatoeage of body piercing had laten zetten.

Figuur D.1 Gemiddelde investeringen van de sociale klassen in vier typen kapitaal, 2019/2020 (in standaardscores)



Bron: SCP (ViN'19/'20)

De werkende middengroep en de onzekere werkenden scoren vaak net onder of net boven het gemiddelde, in wisselende volgorde. De werkende middengroep investeert iets meer in arbeid, sociale netwerken en het volgen van culturele trends, terwijl de onzekere werkenden meer inzetten op taalbeheersing en de drie aspecten van persoonskapitaal. Het precariaat en de laagopgeleide gepensioneerden investeren over de gehele lijn het minst in hun hulpbronnen: ze bezetten doorgaans de twee laatste posities. De laagopgeleide gepensioneerden staan onderaan bij het investeren in taalbeheersing en in een gezonde levensstijl. Het precariaat zet van alle kapitaalgroepen het minst in op arbeid, sociale netwerken, culturele trends, en het bedrijven van yoga, mindfulness en ontspanningsoefeningen.²

Deze empirische uitkomsten suggereren dat een strategie waarin de burger primair zelf verantwoordelijk is om te investeren in het eigen economisch, sociaal, cultureel en persoonskapitaal het risico in zich draagt dat de hulpbronverschillen tussen de sociale klassen per saldo groter worden.

Noten

- Het betreft enquêtevragen over de volgende investeringen:

Economisch kapitaal: heeft in de afgelopen twee jaar met leidinggevende/opdrachtgever onderhandeld over een inkomensverbetering; werk gezocht dat beter verdient; meer uren gaan werken, of daarom gevraagd; leiding gaan geven, of aan meer mensen; voorbereid op volgende carrièrestap (bv. loopbaanadviseur, opleiding volgen waardoor men meer kan verdienen); geprobeerd promotie te maken bij huidige werkgever [alleen gesteld aan werkenden in loondienst].

Sociaal kapitaal: Proberen mensen te leren kennen die je in het leven vooruit kunnen helpen; vaak complimenten geven om sociale contacten goed te houden; uitgebreide vriendenkring onderhouden waarop men kan terugvallen; uitgebreid social media-profiel op Instagram, Snapchat of Facebook; up-to-date profiel op LinkedIn.

Cultureel kapitaal: Heeft in de afgelopen twaalf maanden (I) Muziek-trends, modetrends of culinaire trends gevolgd; (II) activiteiten verricht om een vreemde taal te leren; activiteiten verricht om netter Nederlands te leren spreken.

Persoonskapitaal: (I) Gezonde levensstijl: in de afgelopen drie maanden minder alcohol gaan drinken; gezonder gaan eten; sporten of fitness; gezondheidstest gedaan; (II) Ontspanningsoefeningen, mindfulness of yoga gedaan in de afgelopen drie maanden; (III) Een zichtbare tatoeage of body piercing laten zetten in de afgelopen drie maanden.

Bij een aantal items (het volgen van een cursus kunstgeschiedenis, de tijd die men 's ochtends na het opstaan besteedt aan het uiterlijk, en het ondergaan van cosmetische ingrepen) waren er vrijwel geen verschillen tussen de kapitaalgroepen. Die laten we hier buiten beschouwing. De rentenierende bovenlaag volgde overigens iets vaker een cursus kunstgeschiedenis dan de andere kapitaalgroepen.
- Als we kijken naar de verbanden van het investeringsgedrag met de leeftijd, het geslacht en de migratieachtergrond van de respondenten treffen we enkele kenmerkende patronen aan. Mensen jonger dan 35 jaar investeren het meest in vrijwel alle vormen van economisch, sociaal, cultureel en persoonskapitaal, en dat loopt gestaag terug naarmate men ouder wordt. De enige uitzondering is het doen van yoga, mindfulness of ontspanningsoefeningen: dit doen de 35-49-jarigen het meest. Naar geslacht blijken mannen zich iets meer in te zetten om hun economisch kapitaal te vergroten, terwijl vrouwen duidelijk meer investeren in yoga en dergelijke, en door trends te volgen op het gebied van mode, koken en muziek. Ook hebben zij iets vaker recent een zichtbare tatoeage of body piercing laten zetten. Gemiddeld verschillen de seksen echter niet in de mate waarin ze in sociale netwerken en taal investeren, of in recent gedrag gericht op het verbeteren van hun gezondheid (minder alcohol, gezonder eten, sporten en fitness, gezondheidstesten). Mensen met een niet-westerse migratieachtergrond hebben beduidend vaker geïnvesteerd in hun economisch en cultureel kapitaal; dat is met name werk- en taalgerelateerd. Zij hebben bovendien vaker geïnvesteerd in hun gezondheid (en in mindere mate ook in yoga etc.) en in hun sociaal kapitaal. Voor een deel kunnen de hoge investeringen die deze migranten plegen voortkomen uit een zelfgevoelde noodzaak tot het compenseren van achterstanden, voor een ander deel door deelname aan inburgerings- en re-integratie-activiteiten die overheidsinstanties organiseren of vereisen. De niet-westerse groep onderscheidt zich niet van het gemiddelde waar het gaat om het volgen van culturele trends (mode, koken en muziek), en heeft ook niet vaker onlangs een tatoeage of body piercing laten zetten.

Dit is een uitgave van:

Sociaal en Cultureel Planbureau
Postbus 16164
2500 BD Den Haag
www.scp.nl
info@scp.nl